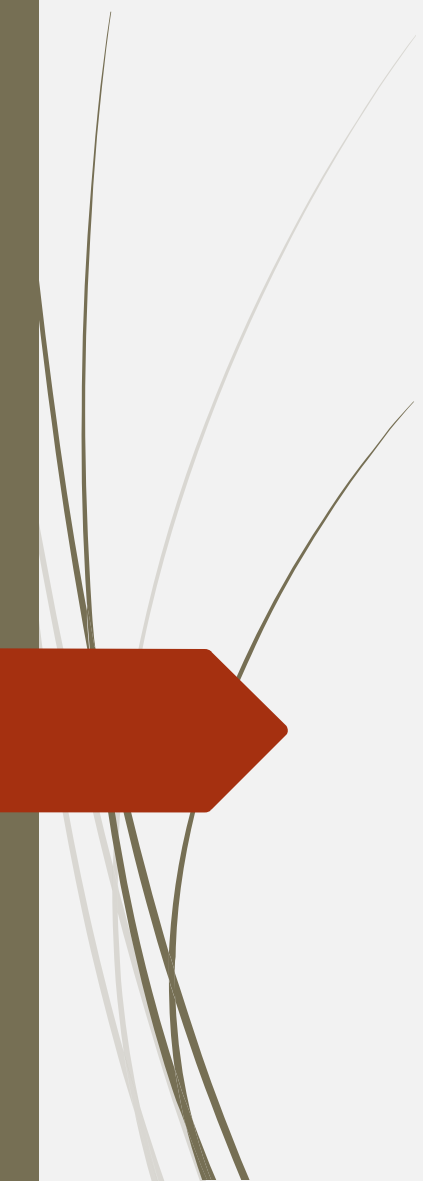

Дэлхийн эдийн засгийн түүх

Танилцуулга хичээл

Та энэ бүлгийг судалсанаар дараах чадваруудыг эзэмшинэ:

- Дэлхийн түүхэнд хүн төрөлхтөн анчин цуглуулагч нийгмээс аж үйлдвэрийн эдийн засаг, нийгэм рүү хэрхэн шилжсэнийг тайлбарлах
- Дэлхийн эдийн засгийн түүхийг нэгэн цогц зураглалийн хүрээнд ойлгох чадвар эзэмших
- Удаан үргэлжилсэн Мальтусын урхийг тайлбарлах
- Аж үйлдвэрийн хувьсгалын дэлхийн эдийн засгийн түүхэн дэх ач холбогдлыг шинжлэх чадвар эзэмших
- Их хазайлтын эринг эдийн засгийн түүхэн дэвсгэр дээр тайлбарлах

Анчин-цуглуулагч (hunter-gatherer)

- Анчин-цуглуулагч амьдрал нь 12 мянган жилийн өмнөх хүмүүст хамаатай гэж үздэг.
- Амьтан агнаж, тэжээллэг өвс ургамал түүж иддэг.

Анчин-цуглуулагч (hunter-gatherer)

- Хүн төрөлхтөн байгальтай хамгийн сайн дасан зохицож амьдарч ирсэн.
- Хүн үүссэнээс хойш түүхийн 90 хувийг хамаардаг.

Анчин-цуглуулагч (hunter-gatherer)

Carnivore – an organism that only eats animals (meat).

Herbivore – an organism that only eats plants.

Omnivore – an organism that eats plants and animals.

Дэлхийн эдийн засаг

- 1800 оноос өмнө дэлхийн улс орнууд, олон үе хооронд нэг хүнд ноогдох орлого харилцан адилгүй байсан.
- Гэхдээ нэг хүнд ноогдох орлогын өсөлт байхгүй.
- Malthusian trap буюу Мальтусын урхи орлогыг нарийн хэмжээнд тогтоон барьсаар байжээ.
- 1800 онд амьдарч байсан хүн 100 мянган жилийн өмнө амьдарч байсан хүнтэй ижил эдийн засгийн орчинд амьдарч байв.

Дэлхийн эдийн засаг

- 18-р зуунд Англи зэрэг баян орны язгууртнууд шинэ чулуун зэвсгийн үетэй ижил материаллаг амьдралтай байжээ.
- Зүүн болон өмнөд Ази, ялангуяа Япон, Хятад зэрэг орны хүмүүс эртний зэрлэг хүмүүсийн амьдарч байсан түвшинд байв.
- 1800 онд хүний наслалт анчин-цуглуулагч хүмүүсийн наслалттай ижил 30-35 жил байсан.

Дэлхийн эдийн засаг

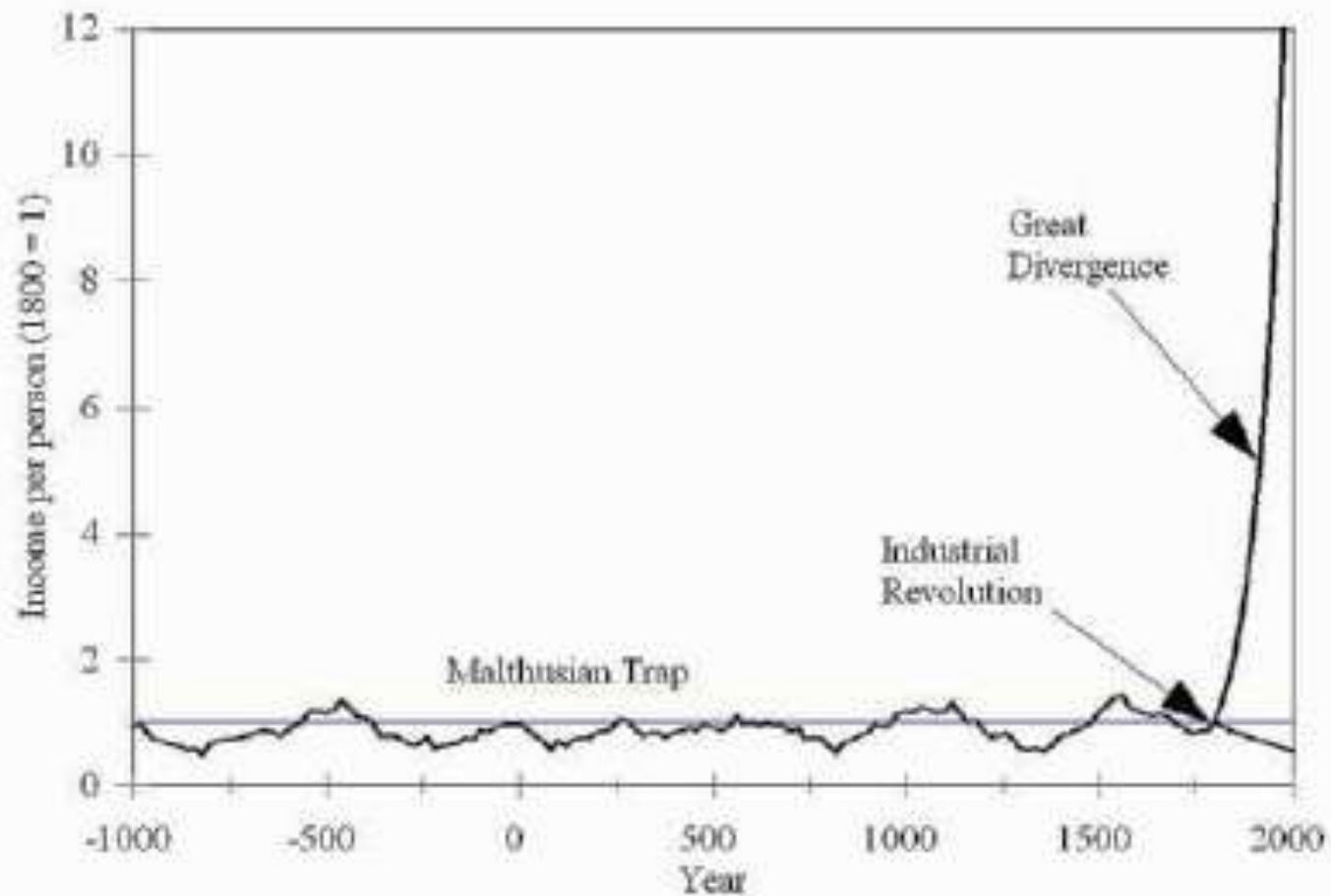
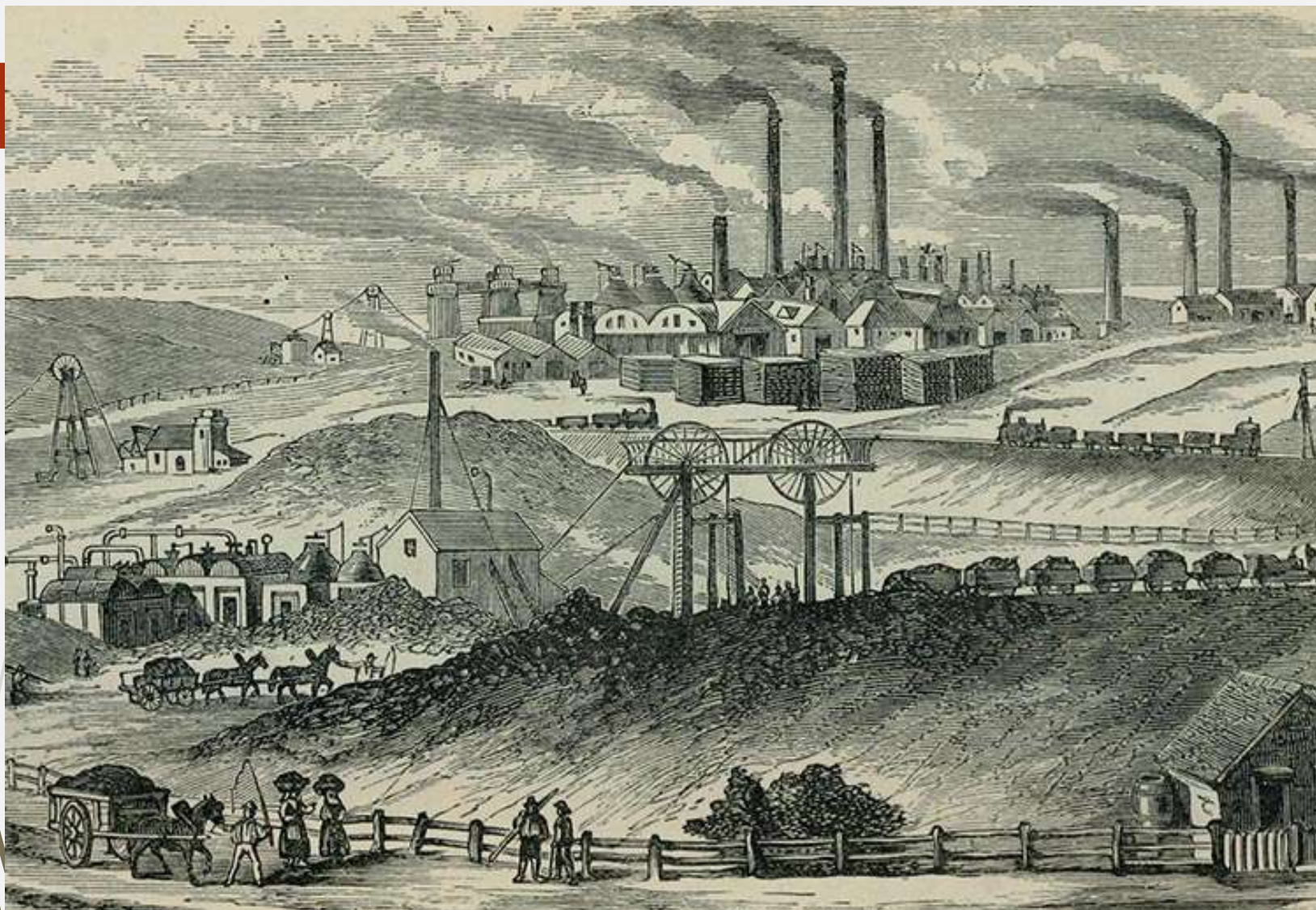

Figure 1.1 World Economic History in One Picture

- 200 жилийн өмнөх Аж үйлдвэрийн хувьсгал материаллаг амьдралын боломжийг үүрд өөрчилсөн.

Дэлхийн эдийн засаг

- 1820 он гэхэд цөөн хэдэн орны нэг хүнд ноогдох орлогын хэмжээ тогтмол өсөх хандлагатай болжээ.
 - Аж үйлдвэрийн хувьсгалаас хамгийн их ашиг тус хүртсэн нь газар, капиталыг эзэмшдэг баячууд эсвэл боловсролтой хүмүүс бус харин ядуус, ур чадваргүй хүмүүс байсан.
-

Дэлхийн эдийн засаг

-
- Үйлдвэрлэлийн хэмжээ/гарц ихтэй баян эдийн засгууд их хэмжээгээр бараа, үйлчилгээ үйлдвэрлэж хэрэглэхээс гадна тэдгээрийн нийгмийн доод давхарга хүртэл ханталттай хүрэлцэхүйц хангалуун амьдралтай болов.
 - Гэвч энэхүү эдийн засгийн хөгжил цэцэглэлт бүх нийгэмд хамааралгүй.
 - Африкийн зарим орнууд, Малави, Танзани зэрэг улсын материаллаг хэрэглээ өнөөдөр ч аж үйлдвэрийн хувьсгалын өмнөх үеэс доогуур байна.

Дэлхийн эдийн засаг

- Аж үйлдвэрийн хувьсгал нийгэм доторх тэгш бус байдлыг бууруулсан ч нийгэм хоорондын тэгш бус байдлыг улам нэмэгдүүлсэн.
 - Өнөөдөр хүн төрөлхтний түүхэнд хамгийн баян хүн, хамгийн ядуу хүн хоёр нэгэн зэрэг дэлхий дээр хамтдаа амьдарч байна.
 - Үүнийг Great Divergence буюу Их хазайлт гэж нэрлэдэг.
-

Дэлхийн эдийн засаг

- Дэлхийн эдийн засгийн түүхийг сөхвөл хоорондоо харилцан хамааралтай 3 асуудлыг хэлэлцдэг.
- Нэгдүгээрт, урт удаан үргэлжилсэн Мальтусын Урхи
- Хоёрдугаарт, энэ урхинаас мулталсан Аж үйлдвэрийн хувьсгал,
- Гуравдугаарт, Их Хазайлт

Malthusian Trap

- 1800 оноос өмнөх үеийг байгалийн амьтдын эдийн засаг гэж нэрлээд амьдралын орчин нөхцөл амьтдаас ялгагдахгүй байсан гэж үздэг.
- Үүнийг Мальтусын Урхи гэж нэрлэдэг.
- Санваартан Томас Роберт Мальтус 1798 онд “An Essay on a Principle of Population” зохиолоо бичиж энэхүү эдийн засгийн логикийг ойлгох алхмыг хийжээ.

Мальтусын урхи – 1800 он хүртэл эдийн засгийн амьдрал

- 1800 оноос өмнө материаллаг амьдралын дэвшил байгаагүй гэж шууд дүгнэх учир дутагдалтай.
- Нийгмийн бүхий л хүрээнд материаллаг амьдралын нөхцөл ижил байсан гэж маргах логик ач холбогдолтой юу?

Figure 1.2 The Nukak, a surviving hunter gatherer society in the Colombian rain forest. ©Gustavo Pollitis/Survival International

© The Fitzwilliam Museum, Cambridge. UK

Figure 1.3 The Braddyll family. Sir Joshua Reynolds, 1789.¹

Мальтусын урхи – 1800 он хүртэл эдийн засгийн амьдрал

- Аж үйлдвэрийн хувьсгалаас өмнө цөөн тооны элитүүд баян чинээлэг амьдралтай байсан ч 1800 оны дундаж хүний хувьд хуучин болон шинэ чулуун зэвсгийн үеийн өвөг дээдсийнхээ амьдралаас дээрдэхгүй амьдарч байсан.

Мальтусын урхи – 1800 он хүртэл эдийн засгийн амьдрал

- Мальтус 1800 оноос өмнөх материаллаг нөхцөл байдлын хувьд хүн амын төрөлтийг хянаж, хязгаарлахын туйлын ач холбогдлыг чухалчилсан.
- Аж үйлдвэржилтээс өмнөх нийгэмд төрөлтийг хязгаарладаг янз бүрийн арга байсан.

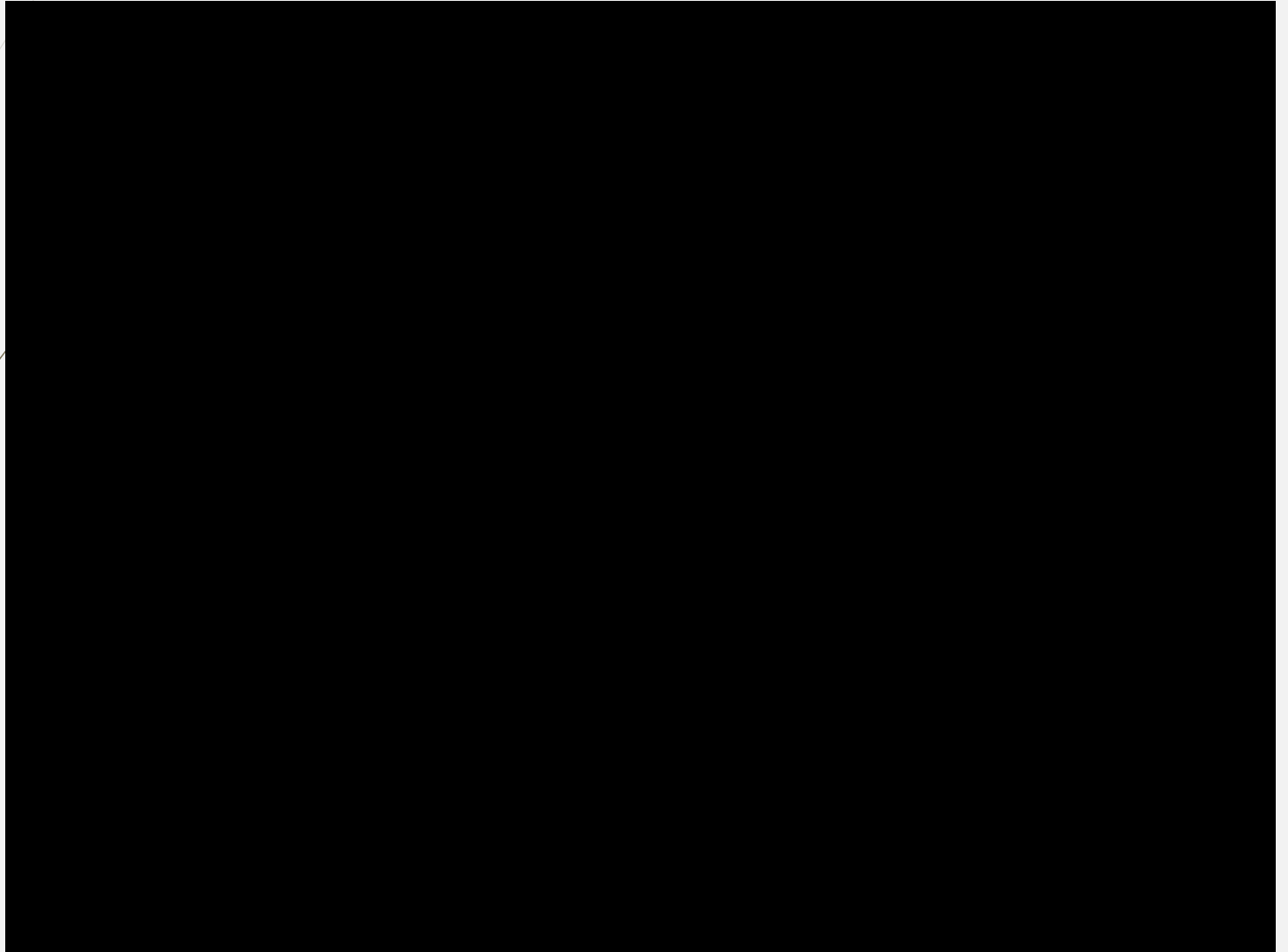

Мальтусын урхи – 1800 он хүртэл эдийн засгийн амьдрал

- Ихэнх хүн ам дөнгөж амь зуулгын түвшнээс үл ялиг дээгүүр амьдралтай байжээ.
- Үүнээс гадна нас баралтыг чухалчилж үзсэн.
- Англи, Нидерланд зэрэг улсууд бохир орчинтой, хэт төвлөрсөн хотжилттой байсан учир орлогыг өндөр түвшинд хадгалж байсан.

From hunter-gatherer to farmers

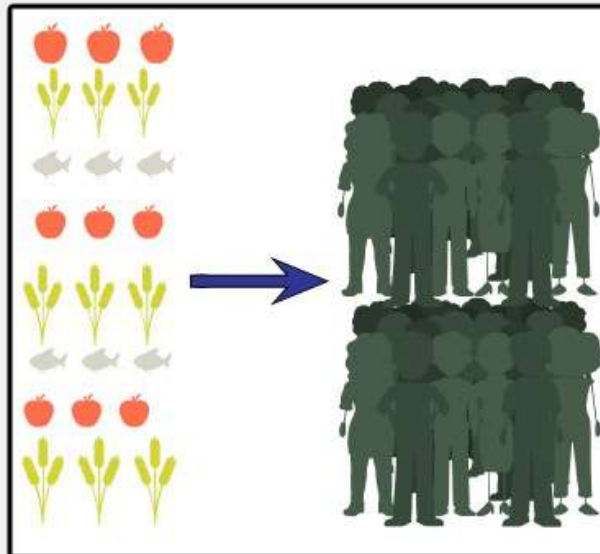

Humans begin to farm and raise animals

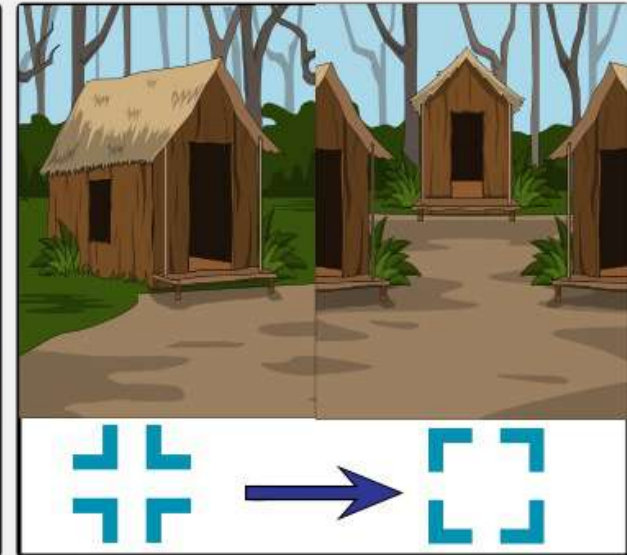
Around 10,000 BCE humans begin taming animals, growing crops, and settling together in permanent civilizations. This is also known as the agricultural revolution and it continues throughout the rest of the world for the next few centuries. (The Neolithic Revolution and Prehistory to 3000 BCE)

Agriculture creates food surpluses which leads to population growth

Agriculture affects many people's lives, one of these effects is food surpluses which then leads to population growth. With permanent settlements humans are able to store food which really leads to population growth which causes societies to become more complex. (Neolithic Revolution)

Settlements grow larger

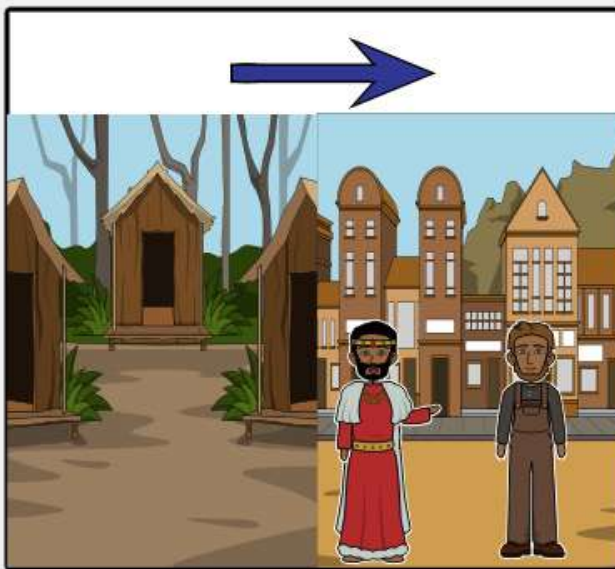

As populations grew more shelters were needed to house the larger population, so settlements grew larger. The buildings in these settlements were made of the materials in the area such as mud and wood. As these settlements got larger they also got more complex with more technologies. (Neolithic Revolution)

Some people switch from farming to other jobs

Settlements grew into cities, which formed government systems

Civilization is born

As populations, food amount, and technology increased in societies people did not only have to be farmers but could do other things such as make pottery, clothing and tools. With people performing different tasks craft specialization appeared, meaning that certain people would develop certain skills and would be assigned a job doing that. (The Neolithic Revolution)

Settlements populations grow and the first cities are formed. These cities need governments to keep order and monitor things like education and currency. These first governments create law codes and leaders the people are expected to follow. (Neolithic Revolution)

After cities were formed with governments the other elements of civilizations, stable food supply, the arts, written language social structure, technology, and religion developed in cities, creating civilization. Some of the first civilizations were near rivers and they created written language to keep records and law codes. (Prehistory, beginnings to 3000 BCE)

Мальтусын урхи – 1800 он хүртэл эдийн засгийн амьдрал

- 1250-1800 оны хооронд Английн хүн амыг авч үзвэл олон янзын амьдралын хэв маягтай байжээ.
- Ялангуяа эдийн засгийн боломжоор илүү амьдрана гэдэг нь илүү үр удмаа үлдээнэ гэсэн утгатай байв.

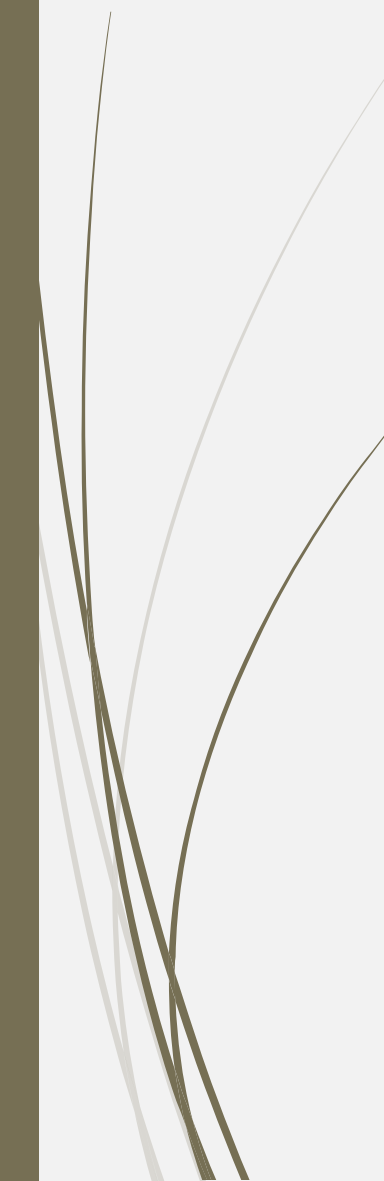

Мальтусын урхи – 1800 он хүртэл эдийн засгийн амьдрал

- Баян чинээлэг хүмүүс ядуустай харьцуулахад хоёр дахин их үр хүүхэдтэй байсан.
- Мальтусын дүрсэлсэн Англи оронд ядуу хүмүүсийн хүүхдийн эндэгдэл их байсан бөгөөд ядуус цөөхөн хэдэн хүүхэдтэй л байжээ.
- 1800 оноос өмнө технологийн дэвшлийн маш удаан явагдаж байсан ба жилд 0.1%-тай байжээ.

Malthusian Theory

Exploring Environmental History
Video

Аж үйлдвэрийн хувьсгал

- Хүн төрөлхтөн Мальтусын эдийн засгийн урхинд олон мянган жил амьдарсны эцэст 1760-аас 1900 оны хооронд Европт урьдчилан таамаглаагүй хоёр үйл явдал тохиолдсон.
- Нэгдүгээрт, Industrial Revolution – Аж үйлдвэрийн хувьсгал
- Хоёрдугаарт, Demographic Revolution – Хүн амын хувьсгал

Аж үйлдвэрийн хувьсгал

- Нэгдүгээрт, Industrial Revolution – Аж үйлдвэрийн хувьсгал
- Мэдлэгийн цар хүрээг тэлж, үйлдвэрлэлийн үр ашиг нэмэгдэж түүхэнд анх удаа эдийн засгийн огцом өсөлтийг авчирсан.

Аж үйлдвэрийн хувьсгал

- Хоёрдугаарт, Demographic Revolution – Хүн амын хувьсгал
- Эхлээд дээд зиндааны хүмүүсийн дунд төрөлт багассан ба яваандаа нийгмийн бүх давхаргыг хамарчээ.

Аж үйлдвэрийн хувьсгал

- Аж үйлдвэржилтээс өмнө ийм технологийн дэвшил яагаад хэт удаан байсан бэ?
- 1800 оноос хойш юуны улмаас ингэж хурдсав?
- Технологийн дэвшилтэй зэрэгцэн хүн амын дундах төрөлт яагаад буурав?
- Аж үйлдвэрийн хувьсгалын үр шимийг яагаад дэлхий даяар жигд хүртээгүй вэ?

Аж үйлдвэрийн хувьсгал

- Нэгдүгээрт, эдийн засгийн системээс үл хамааран улс төрийн институцын өөрчлөлт явагдан орчин цагийн ардчилал үүссэн.
- Хоёрдугаарт, аж үйлдвэржилтээс өмнөх эдийн засаг тогтвортой байсан боловч зогсонги эдийн засгийн тэнцвэрт байсан. Зарим гэнэтийн үйл явдал эдийн засгийг өөр тэнцвэрт хүргэх тохиолдлууд байв.
- Гуравдугаарт, нийгмийн хувьслын үйл явцад үүрдийн өсөлт явагдана гэсэн үзэл байв.

Дэлхийн эдийн засаг

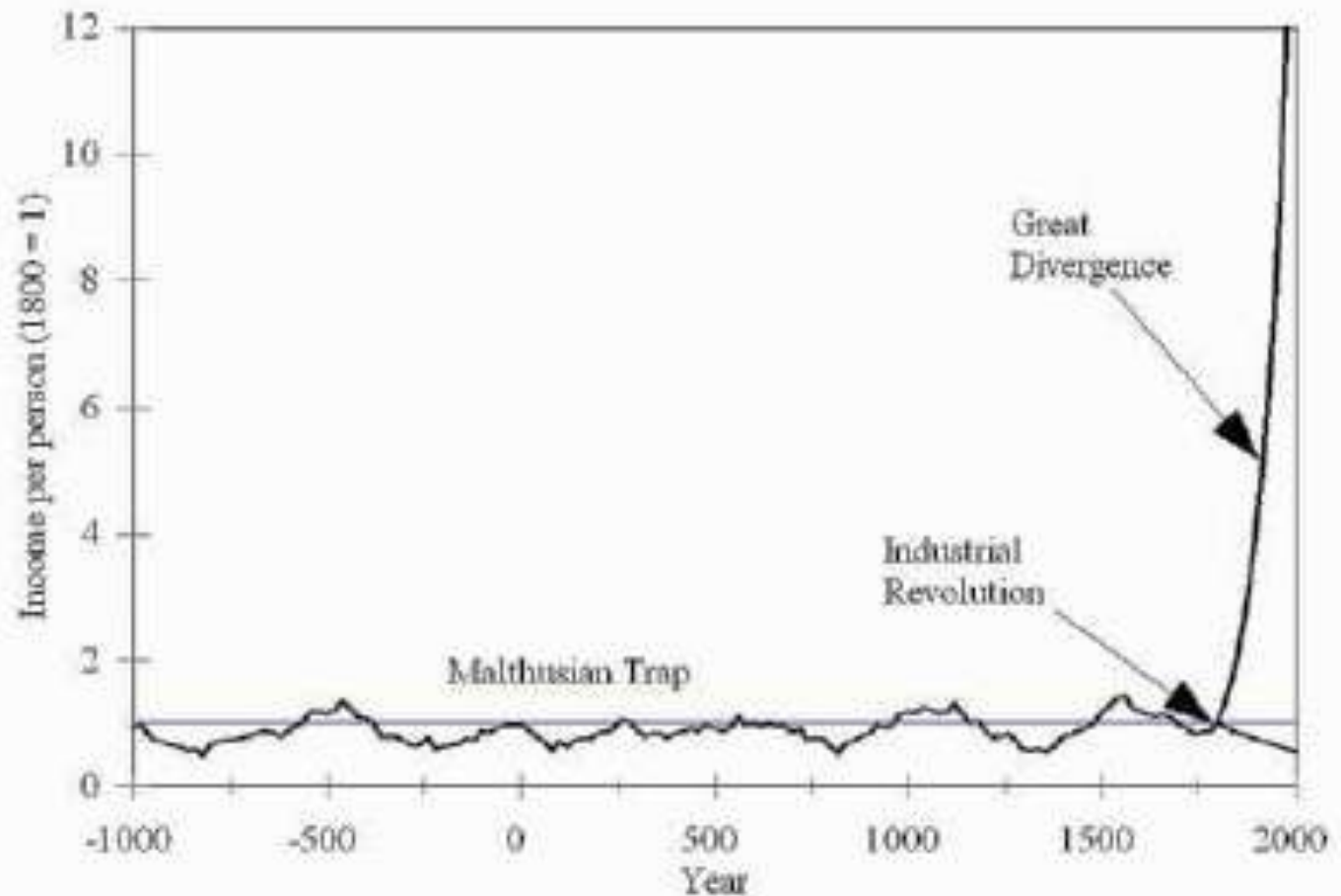

Figure 1.1 World Economic History in One Picture

Аж үйлдвэрийн хувьсгал

- Аж үйлдвэрийн хувьсгал Хятад, Японд биш яагаад Англид явагдсан бэ?
- Нэг таамаглал – Английн газар зүйн байрлал, арал улс, 1066 оноос өнөөг хүртэл нийгэмд энх тайвныг сахиж, хадгалж ирсэн улс төрийн тогтвортой институц,

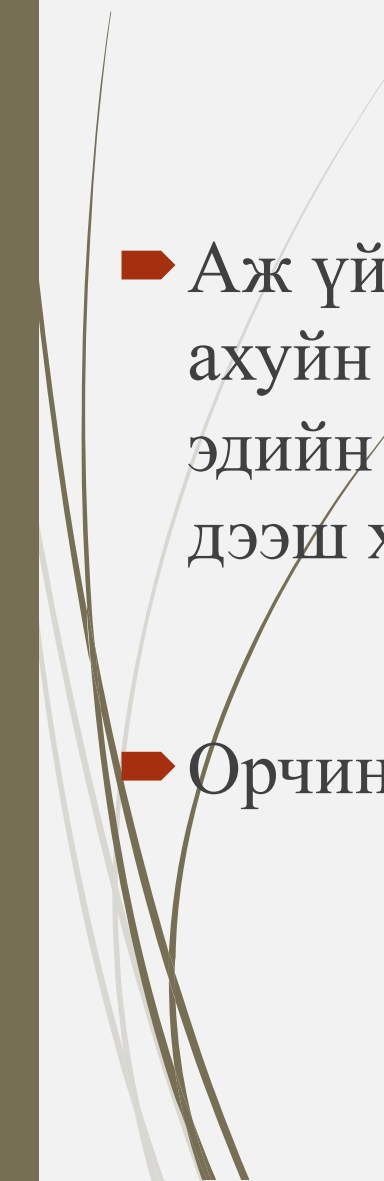

Аж үйлдвэрийн хувьсгал

- Аж үйлдвэрийн хувьсгал нийгэмд гүнзгий нөлөөлөл үзүүлсэн.
- Технологийн дэвшил, хүн амын өсөлтийн хувьсгалын 2 хүчин зүйл капиталист нийгмийн эдийн засгийн өсөлтөд эерэгээр нөлөөлсөн.

Аж үйлдвэрийн хувьсгал

- Аж үйлдвэрийн хувьсгалаас өмнөх хөдөө аж ахуйн нийгэмд газрын эзэд, капитал эзэмшигчид эдийн засгийн үйл ажиллагааны орлогын 50-иас дээш хувийг хүртдэг байжээ.
 - Орчин үед энэ хэмжээ 25 хувьтай байна.
-

Аж үйлдвэрийн хувьсгал

- Технологийн дэвшил ур чадваргүй ажилчдын цалинг үлэмж хэмжээгээр бууруулсан.
- 19-р зууны ихээр Их Британид нэг сая адууг ашигладаг байсан бол 100 жилийн дараа дийлэнх адууны хэрэглээ эдийн засагт байхгүй болсон.

Их хазайлт

- Аж үйлдвэрийн хувьсгал эрчимтэй явагдаж, эдийн засгийн хөгжил амжилттай буй орнуудын орлого нийтээрээ тэнцвэржиж их хазайлт явагдсан.
- Дэлхийн цөөн хэдэн орон таамаглашгүй баян чинээлэг байхад яагаад бусад зарим орны орлого өсрэгээр унах хандлагатай байна вэ?

Их хазайлт

- Аж үйлдвэрийн хувьсгалыг явагдахад нөлөөлсөн 19-р зууны технологийн болон улс төрийн өөрчлөлт Их Британи, Америк зэрэг орныг өөрчилсөн шиг дэлхийн ихэнх оронд хөгжил цэцэглэлтийг авчирна гэж таамаглаж байсан.
- 1900 он гэхэд Египетийн Александриа, Энэтхэгийн Бомбэй, Хятадын Шанхай зэрэг хотууд тээврийн зардал, капиталын зах зээл, институцын бүтцээрээ Британийн эдийн засагтай бүрэн интеграцлагдсан.

Их хазайлт

- Цөөн хэдэн үндэстнүүд амжилттай хөгжиж бусад олон улсын эдийн засаг зогсонги байдалтай байсаар орлогын заагийн ялгааг улам гүнзгийрүүлсэн.
- Баян ба ядуу орны хоорондын ялгааг шууд тодорхойлох амаргүй боловч - эдийн засагчид муу институц, муу тэнцвэр, хөгжлийн буруу зам гэх мэт хүчин зүйлээр тайлбарлахыг оролддог.

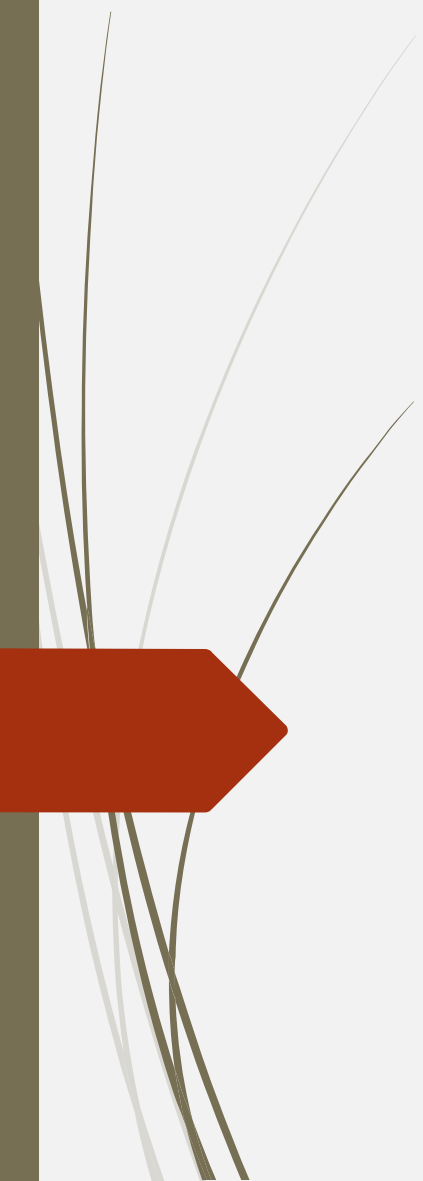

Их хазайлт

- Аж үйлдвэрийн хувьсгалын үр дүнд үүссэн шинэ технологийг амархан экспортолж дэлхийн олон орон импортлох боломжтой.
- Цаашилбал үйлдвэрлэлийн орцыг ч хямдхан импортлох боломжтой.
- Харин хуулбарлах боломжгүй нэг зүйл бол нийгмийн орчин юм.

ЛЕКЦ ДУУСАВ.

The Logic of the Malthusian Economy

Та энэ бүлгийг судалсанаар дараах чадваруудыг эзэмшинэ:

- Дэлхийн эдийн засгийн түүхэн дэх байгаль, амьтдын эдийн засгийг тайлбарлах
- Мальтусын загвар дахь тэнцвэрт байдлыг шинжлэх, тайлбарлах
- Хүн амын төрөлт, нас баралтын харьцаа, амь зуулгын түвшинг шинжлэх, тайлбарлах
- Технологийн өөрчлөлтийг тайлбарлах
- Орлогын тэгш бус байдал, амьдралын материаллаг чанарын талаар тайлбарлах

The Logic of the Malthusian Economy

- Хүн төрөлхтний түүхэнд 1800-аад он хүртэлх эдийн засгийн амьдралыг авч үзвэл урт хугацаандаа төрөлт, нас баралтын хувь тэнцвэртэй байжээ.
- Байгалийн эдийн засаг, бусад амьтадтай ижил нөхцөлд байв.

The Logic of the Malthusian Economy

- 1800 оны хөдөө аж ахуйн нийгэмд амьдарч байсан дундаж хүний материаллаг амьдралын түвшин эртний омгийн хүнийхээс ялгагдахгүй байсан.
- 1800 оноос өмнө эдийн засгийн амьдрал чухам ямар байсан талаар танин мэдэх нь ач холбогдолтой.

Malthusian Equilibrium

- **Эмэгтэй хүн насан туршдаа 12 хүүхэд төрүүлэх боломжтой.**
- **Өнөөгийн зарим нийгэмд нэг эмэгтэй 6-аас дээш хүүхэд төрүүлсээр байна.**
- **1800 оноос өмнө нэг эмэгтэйн төрүүлсэн хүүхдүүдийн ердөө 2 нь насанд хүрч чаддаг байжээ.**

Malthusian Equilibrium

- Дэлхийн хүн ам 100 мянган жилийн өмнө 0.1 сая байснаас 1800 он гэхэд 770 сая болж өссөн.
- Аж үйлдвэржилтээс өмнөх Баруун Европын зарим амжилттай эдийн засгийн хувьд ч хүн амын өсөлтийн хувь маш доогуур байжээ.
- Мальтусын модел урт хугацааны хүн амын өсөлтийн тогтворжилтийг тайлбарладаг.

Malthusian Equilibrium

Table 2.1 Populations in Western Europe, 1300-1800⁴

Year	c. 1300	c. 1800	Surviving Children per woman
Norway ^a	0.400	0.883	2.095
S. Italy ^c	4.75	7.9	2.061
England ^b	5.8	8.7	2.049
France ^d	20	27.2	2.037
N. Italy ^c	7.75	10.2	2.033
Iceland ^a	0.084	0.047	1.930

Malthusian Model

- Нэгдүгээрт, аливаа нийгэм хөгжлийнхөө үе шатанд материаллаг амьдралын стандартыг эс тооцвол өөрийн төрөлтийн хувь хэмжээтэй байдаг.
- Хоёрдугаарт, амьдралын стандарт сайжрахын хэрээр нас баралтын хувь хэмжээ буурсан.
- Гуравдугаарт хүн амын өсөлттэй зэрэгцэн материаллаг амьдралын стандарт буурсан.

Malthusian Model

- Төрөлтийн хувь хэмжээ – нэг жилийн дотор 1000 хүн тутамд хэдэн хүн хүүхэд төрүүлж буйг илэрхийлдэг.
- Нас баралтын хувь хэмжээ – мөн 1000 хүн тутамд хэдэн хүн нас барж буйг илэрхийлдэг. Хүн амын тогтмол наслалт нь нас баралтын хувьтай эсрэг хамааралтай.
- $e_0 = 1/D$ (e_0 is life expectancy, D is death rate)
- Хэрэв D нь $33/1000$ бол e_0 нь 30 жил байна.

Malthusian Model

- Тогтмол хүн амтай бол төрөлт болон нас баралтын хувь хэмжээ ижил байна.
- Аж үйлдвэржилтээс өмнөх нийгэмд зөвхөн төрөлтийг хязгаарласнаар урт наслах боломжийг нэмэгдүүлж байсан.
- Материаллаг амьдралын стандартыг нийгэмд хүмүүсийн хэрэглэж буй бараа бүтээгдэхүүн (хүнс, алкоголь, орон сууц, хувцас, гэрэл цахилгаан, дулаан) болон үйлчилгээ(шашны зан үйл, үсчин, зарц)-ний дундаж гэж үзье.

Malthusian Model

- 1800 оноос өмнө материаллаг хэрэглээнд хүнс, орон байр, хувцсыг хамруулж үзвэл материаллаг амьдралын стандартыг илүү нарийн хэмжих боломжтой.
- Харин хөдөлмөрийн зах зээл бүрэлдсэн, эдийн засгийн хувьд илүү хөгжсөн нийгмийн материаллаг амьдралын стандартыг тодорхойлоход хар ажилчдын худалдан авах чадварыг харгалзан үзэх шаардлагатай.

Malthusian Model

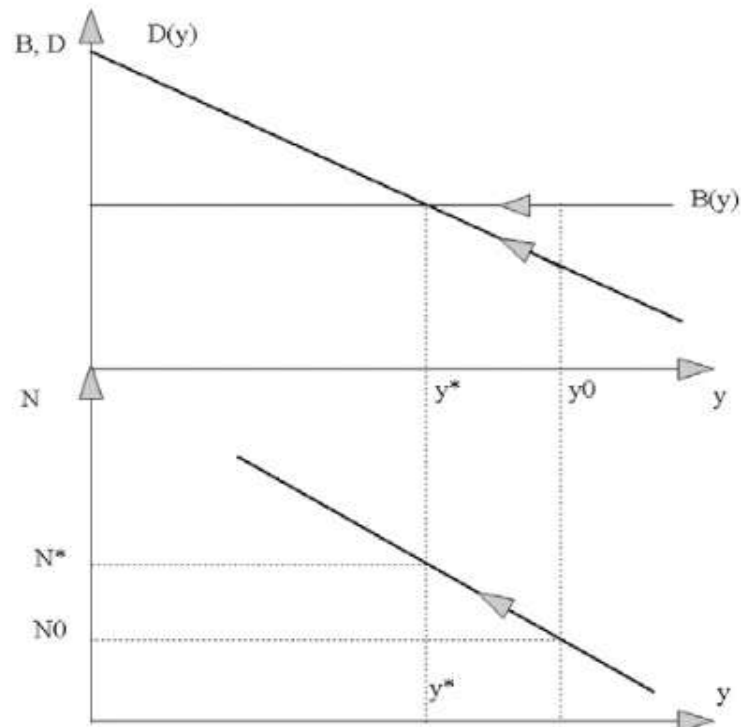

Figure 2.1: Long Run Equilibrium in the Malthusian Economy

Malthusian Model

- Урт хугацаанд эдийн засаг үргэлж төрөлт болон нас баралтын хувь хэмжээ тэнцүү байх бодит орлогын түвшинд байна гэх таамаглал бий.
- Орлого амь зуулгын түвшинд хүрэхэд хүн амын өсөлт зогсоно. Subsistence level – амь зуулгын түвшин
- Нэг нийгмийн орлогын амь зуулга нь нөгөө нийгмийн сүйрэл байх магадлалтай.

Malthusian Model

- 1400 ба 1650 оныг харьцуулбал Англи улсад эдгээр онуудад хүн амын өсөлт тогтмол байсан ба орлого нь амь зуулгыг дэмжих төдий л байжээ.
- 1650 онд ур чадвараар дутмаг тариаланч хүний цалин 4.09 кг буудайтай тэнцүү байсан бол 1400 онд 3.6 кг-тай тэнцүү байсан.
- 1650 оны амь зуулгын цалин хүний биологийн минимум хэрэгцээ болох 1500 калориас их байсан.

Malthusian Model

- Өдөрт 0.9 кг буудай идэхэд ажилчин эсэн мэнд ажлыг гүйцэтгэх боломжтой.
- Тиймээс аж үйлдвэржилтээс өмнөх нийгэм нь амь зуулгын түвшинд байсан ч өлсгөлөнд нэрвэгдээгүй эдийн засагтай байсан.
- Орлого үргэлж амь зуулгын түвшинд буцаж, хүн ам ба нэг хүнд ноогдох орлогын хооронд сөрөг хамааралтай.
- Энэхүү сөрөг хамаарлыг *технологийн хуваарь* гэж нэрлэдэг.

Malthusian Model

- Хүн ам өсөхийн хэрээр (материаллаг) орлого буурдаг гэсэн санааг Дэвид Рикардо "Үр өгөөж буурах хууль" хэмээн эдийн засгийн ухаанд нэвтрүүлсэн.
- Аливаа үйлдвэрлэлд газар, хөдөлмөр, капитал зэрэг үндсэн орцыг ашигладаг бөгөөд Үр өгөөж буурах хуульд үйлдвэрлэлийн нэг хүчин зүйл тогтмол байхад бусад хүчин зүйлийг хэмжээг ихэсгэхэд үйлдвэрлэлийн гарц нэмэгдэх боловч буурах хандлагатай байна гэж үздэг.
- Аж үйлдвэржилтээс өмнө үйлдвэрлэлийн гол хүчин зүйл газар байсан.

Malthusian Model

- Газрын нийлүүлэлт хязгаарлагдмал байсан учир Дэвид Рикардо (цаашилбал Малштус) Үр өгөөж буурах хуулийн үндсэн санаагаа газартай холбож дэвшүүлсэн.
- Аливаа нийгэмд технологийн дэвшил зогсонги байхад ажилчдын тоог нэмэгдүүлснээр нэмэлт нэгж ажилчин бүрийн ахиу гарц буурна.
- Тиймээс хүм ам өсөхөд материаллаг хэрэглээний дундаж түвшин буурна.

Malthusian Model

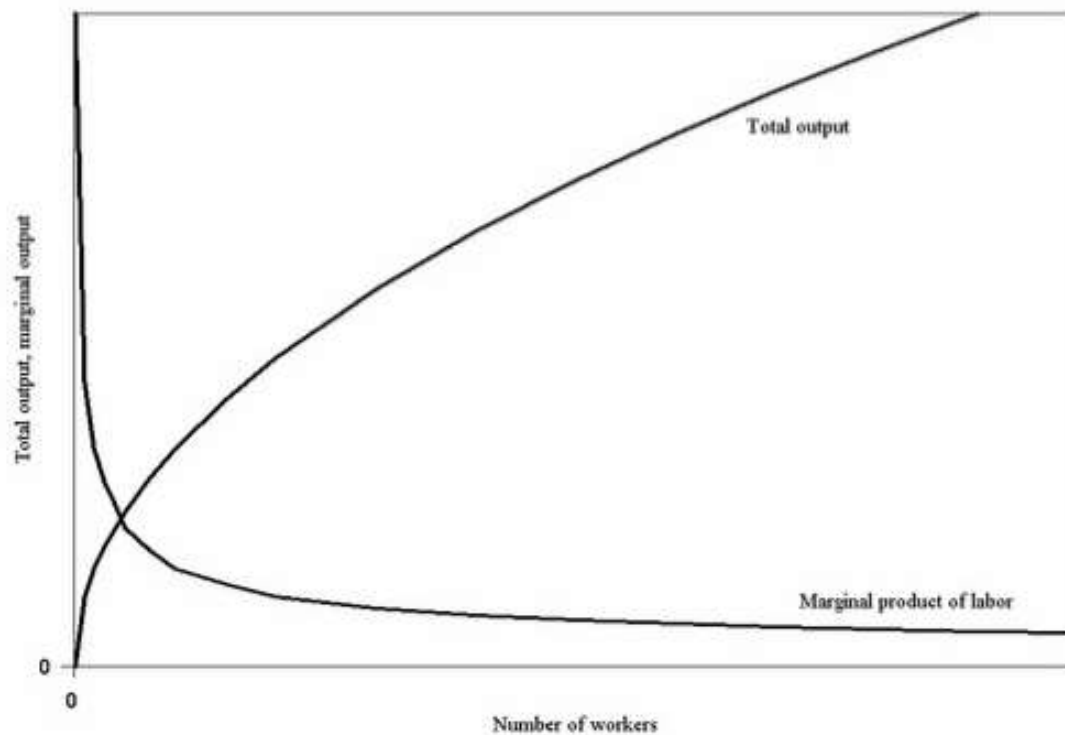

Figure 2.2: Labor Input and Output on a Given Area of Land

Changes in the Birth rate, and Death rate Schedules

- Төрөлт, нас баралтын хувь хэмжээ нийгэм бүрт харилцан адилгүй бөгөөд цаг хугацааны явцад хувьсан өөрчлөгдөж байдаг.
- Төрөлт нь нас баралтын хувиас илүү байвал богино хугацаанд илүү их төрөлттэй байх ба хүн ам өсч нэг хүнд ноогдох орлогын хэмжээ буурч нас баралтын хэмжээ дахин нэмэгдэж төрөлт ба нас баралт тэнцвэржинэ.
- Шинэ тэнцвэрт орлого доогуур тогтож, хүн амын өссөн байна.

Changes in the Birth rate, and Death rate Schedules

- Мальтусын үзсэнээр төрөлтийн хэмжээ нэмэгдэх нь бодит орлогын хэмжээг бууруулах болно.
- Тиймээс аж үйлдвэржилтээс өмнөх нийгэмд материаллаг амьдралын стандарт болон наслалтын хугацааг уртасгахад төрөлтийг хязгаарлаж болно гэж үзсэн.
- Хэрвээ нас баралтын хэмжээ нэмэгдэж төрөлтийн хэмжээнээс илүү гарвал хүм амын өсөлт удааширч нэг хүнд ноогдох орлого өсөх ба шинэ тэнцвэрт хүрэх болно.

Changes in the Birth rate, and Death rate Schedules

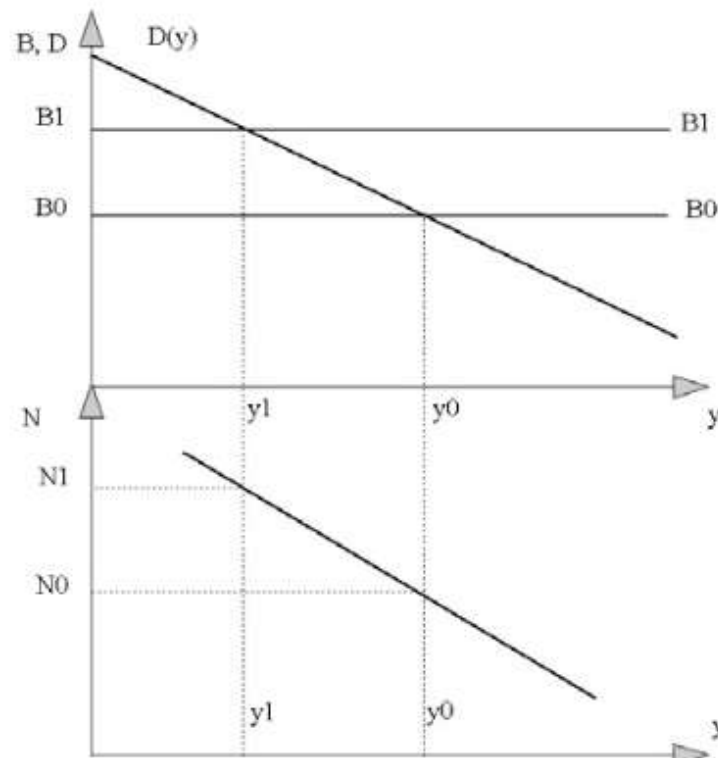

Figure 2.3 Changes in the Birth Schedule

Changes in the Birth rate, and Death rate Schedules

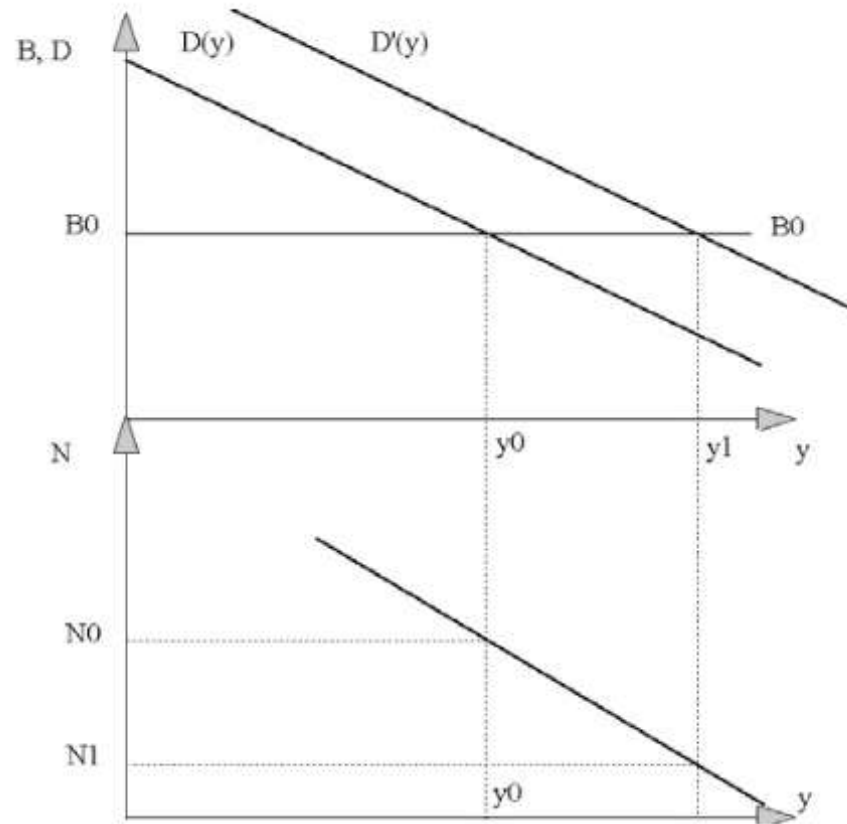

Figure 2.4 Changes in the Death Schedule

Changes in the Birth rate, and Death rate Schedules

- Мальтусын үзэлд эсрэг логик ойлголт байна.
- Дайн, үймээн самуун, өвчин, бохир орчин, нялх хүүхдийн шим тэжээлийн дутагдал зэргээс болж нас баралтын хувь хэмжээ нэмэгдэх нь наслалтын хувьд нөлөө үзүүлэлгүй материаллаг амьдралын стандартыг нэмэгүүлнэ гэж үздэг.
- Анагаах ухааны дэвшил, хувь хүний ариун цэвэр, энх тайван байдал зэргийг мөн наслалтад нөлөө үзүүлэхгүй материаллаг амьдралын стандартыг бууруулна гэж үздэг.

Changes in Technology

- Бодит орлогын хэмжээ төрөлт ба нас баралтын харьцаанаас хамаардаг бол хүн амын хэмжээ хүн ам ба бодит орлогын харьцаанаас хамаардаг.
- Энэхүү харьцаанууд технологийн дэвшлээс хамаарч ихээхэн өөрчлөгддөг.
- Капиталын хуримтлал ихсэж, худалдааны нөхцөл сайжирч, цаг уур өөрчлөгдөж, эдийн засгийн илүү бүтээмжит институцүүд үүсэх зэрэг бусад өөрчлөлтүүд хамаарна.

Changes in Technology

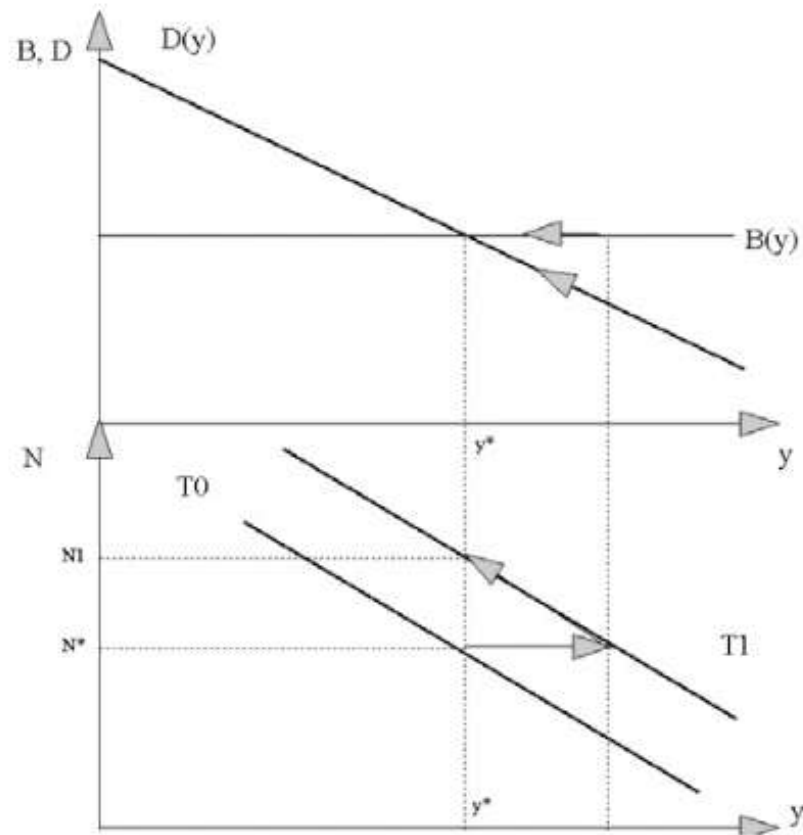

Figure 2.5 The Effects of Technological Advance

Changes in Technology

- Орлого амь зуулгын түвшинд эргэж очиход хүн амын өсөлт зогсоно гэж үзжээ.
- Технологийн өөрчлөлт хүн амын өсөлтийн шалтгаан болж шинэ тэнцвэрт хүрнэ.
- Амьдралын чанарт сайнаар нөлөөлөх хугацаа төдийлөн тогтмол удаан байсангүй.

Malthusian Model and the Economic Growth

- 1800 он хүртэлх мянган жилийн хугацаанд үйлдвэрлэлийн технологи маш их сайжирсан ч удаан бөгөөд санамсаргүй байдлаар явагджээ.
- 1800 оноос өмнөх эдийн засаг дахь технологийн дэвшил нь маш удаан байсан бөгөөд орлогыг Мальтусын тэнцвэрт буцаан хүргэж байжээ.
- Thomas Malthus (1766-1834) болон David Ricardo (1772-1823) нар 1798-1817 оны энэхүү түүхэн үед амь зуулгын цалин (*subsistence wage*) гэсэн ойлголтыг дэвшүүлж, Сонгодог эдийн засгийн (Classical Economics) ухагдахууныг үндэслэжээ.

Malthusian Model and the Economic Growth

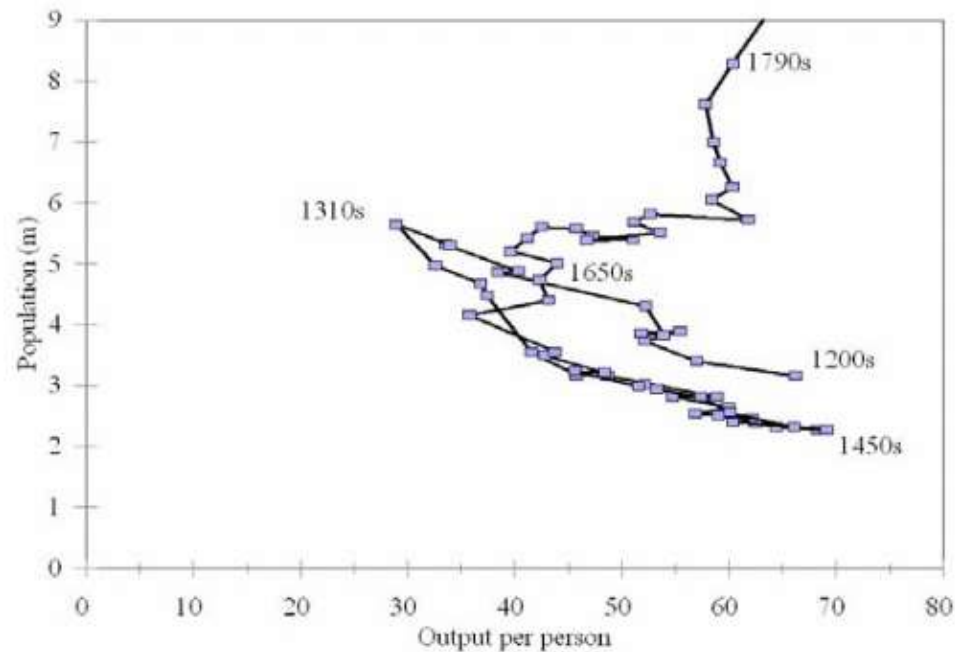

Figure 2.6 Revealed Technological Progress in England, 1200-1800

Malthusian Model and the Economic Growth

- Аж үйлдвэрийн хувьсгалын үр дүнд 1760-аад онд шинэ технологиуд гарч эхэлсэн ч 1770-1817 онд бодит цалин өсөөгүй.
- 1820-оод он болоход цалин өсөж тогтворжиж ирсэн.
- Цалингийн эхэн үеийн өсөлтийн шалтгаан нь Англид явагдсан аж үйлдвэрийн хувьсгалаас бус Наполеоны дайны төгсгөл зэрэг улс төрийн үйл явдлын нөлөө байсан.
- Энэ үед татварын дарамт буурч, гадаадын хүнс, түүхий эдийн үнэ хямдарсан байна.

Malthusian Model and the Economic Growth

- Мальтус, Рикардо нар төрөлтийн хандлага өөрчлөгдөхгүй бол эдийн засгийн өсөлт урт хугацаанд хүний амьдралын чанарыг сайжруулахгүй гэж үзсэн.
- Эдийн засгийн бүхий өсөлт амь зуулгын төдий орлоготой илүү их хүн ам бий болоход л нөлөөлнө.
- Тухайн үед Хятадууд ус зайлуулах, үерээс хамгаалах технологийг нэвтрүүлж газрын тариалангийн гарцыг ихээхэн нэмэгдүүлсэн ч нягт хүн амын улмаас буурай материаллаг амьдралын стандарттай байсан.
- Аж үйлдвэржилтээс өмнөх нийгэмд санамсаргүй технологийн дэвшил баялаг бус хүмүүсийг үйлдвэрлэж байсан.

Human and Animal Economies

- Амьтан болон ургамлын аймагт үхэх ба төрөх хувиуд тэнцэж тоо толгойн тэнцвэрт байдаг.
- Экологийн судалгаанд ерөнхийдөө төрөлт, нас баралтын шууд хамаарлыг авч үзэн дундын хамаарал болох материаллаг хэрэглээг тусгадаггүй.
- Экологийн зарим судалгаанд амьтны хүнсний хэмжээний талаар тусгаж оруулсан байдаг.

Human and Animal Economies

- “the main cause of mortality (75% of cases) was undernutrition” (Mduma et al., 1999, 1101).
- Hence the Industrial Revolution after 1800 represented the first break of human society from the constraints of nature, the first break of the human economy from the natural economy.

Political Economy in the Malthusian Era

- Мальтус судалгааны ажлаа бичихдээ өөрийн эцгийн үзлийн хариуд боловсруулсан. Түүний эцэг 18-р зууны William Goldwin, Marquis de Condorcet зэрэг Утопи (Utopian) зохиолчдыг шүтэн биширдэг хүн байв.
- Эдгээр зохиолчид бидний нийтлэг ертөнцөд хэт нийтлэг байх ядуурал, зовлон гаслан бол хүний өөрчлөгдөшгүй мөн чанараас бус муу төр засгийн бүтээгдэхүүн гэж номлодог.
- Мальтус ядуурал бол институцын бүтээгдэхүүн биш, үргэлж өөрчлөгдөж байдаг улс төрийн институцүүд хүний амьдралыг төдийлөн сайжруулж чадахгүй гэж үздэг байв.
- Технологийн дэвшил санамсаргүй тохиолдох 1798 оны Англид түүний санааны үндэслэл хүчтэй байсан.

Political Economy in the Malthusian Era

- Мальтус орлогыг дахин хуваарилж ядууст өгөх нь урт хугацаанд илүү олон ядуусыг бий болгох бөгөөд магадгүй илүү бага цалинтай ажил хийх байдалд хүргэнэ гэж үзсэн.
- Ядууст зориулсан хууль цалинг илүү бууруулах шалтгааныг тэрээр энэ хууль олон хүүхэдтэй хүмүүст илүү үйлчилдэг учраас төрөлтийн зардлыг бууруулж, цааш төрөлтийн хувийг улам нэмэгдүүлэх болно гэж үзсэн.
- Энэхүү логикийг гүнзгийрүүлж үзвэл орчин үеийн төр засгийн сайн үйл ажиллагаанууд Мальтусын үед амьдралын чанарт огт нөлөөлөхгүй, эсрэгээр улам бууруулна гэж ойлгож болох юм.

Political Economy in the Malthusian Era

Figure 2.9 The church in Okewood, where Malthus earned his living as a curate while working on his *Essay*.¹⁴

Political Economy in the Malthusian Era

- Төрөөс нийтэд иргэдэд 10 хувийн татвар ноогдуулжээ. Гэтэл эзэд, язгууртнуудад үйлчлэхгүй, татварын орлого нь сүм хийд, цэрэгт үр ашиггүй зарцуулагдаж урт хугацаанд дундаж хүний амьдралын сайн сайханд огтын нөлөөгүй.
- 1776 онд Адам Смитийн Үндэсний баялаг бүтээл хэвлэгдэж байх үед Англид Мальтусын эдийн засаг зонхилсоор байсан. Адам Смит төрөөс татвар хураахыг хязгаарлах, бүтээмжгүй зардал гаргахыг багасгах зэрэг санаа дэвшүүлж байсан нь утга төгөлдөр бус байв.

Income Inequality and Living Standards

- Анчин-цуглуулагч нийгэм egalitarian байсан. Энэ газар, капиталын эзэмшдэггүй байсан бол хөдөө аж ахуйн суурин нийгэмд орлогын тэн хагас нь хөрөнгийн эзэмшлээс үүсдэг байв.
- Анчин-цуглуулагчид хувааж хүртэх гэсэн ёс зүйтэй байсан ба хүчтэй анчдын олзыг хүчгүй анчид хүртэл хуваан хэрэглэдэг байсан.
- Хөдөө аж ахуйн нийгэм нь эртнээс нааш илүү тэгш бус байдалтай байжээ.

Income Inequality and Living Standards

- Мальтусын моделд орлогын хуваарилалтын талаар авч хэлэлцдэггүй.
- Мальтусын үзлийн дагуу тэгш бус байдал нь дундаж хүний эдийн засгийн сайхан байдлыг сайжруулахгүй ч өмчийн эздийн өндөр орлогоор дамжин нэг хүнд ноогдох дундаж орлогыг нэмэгдүүлнэ гэж үзэх болох юм.
- 1800 онд Англи, Итали, Франц зэрэг орнуудад дээрх замаар нэг хүнд ноогдох дундаж орлого өндөр байжээ.

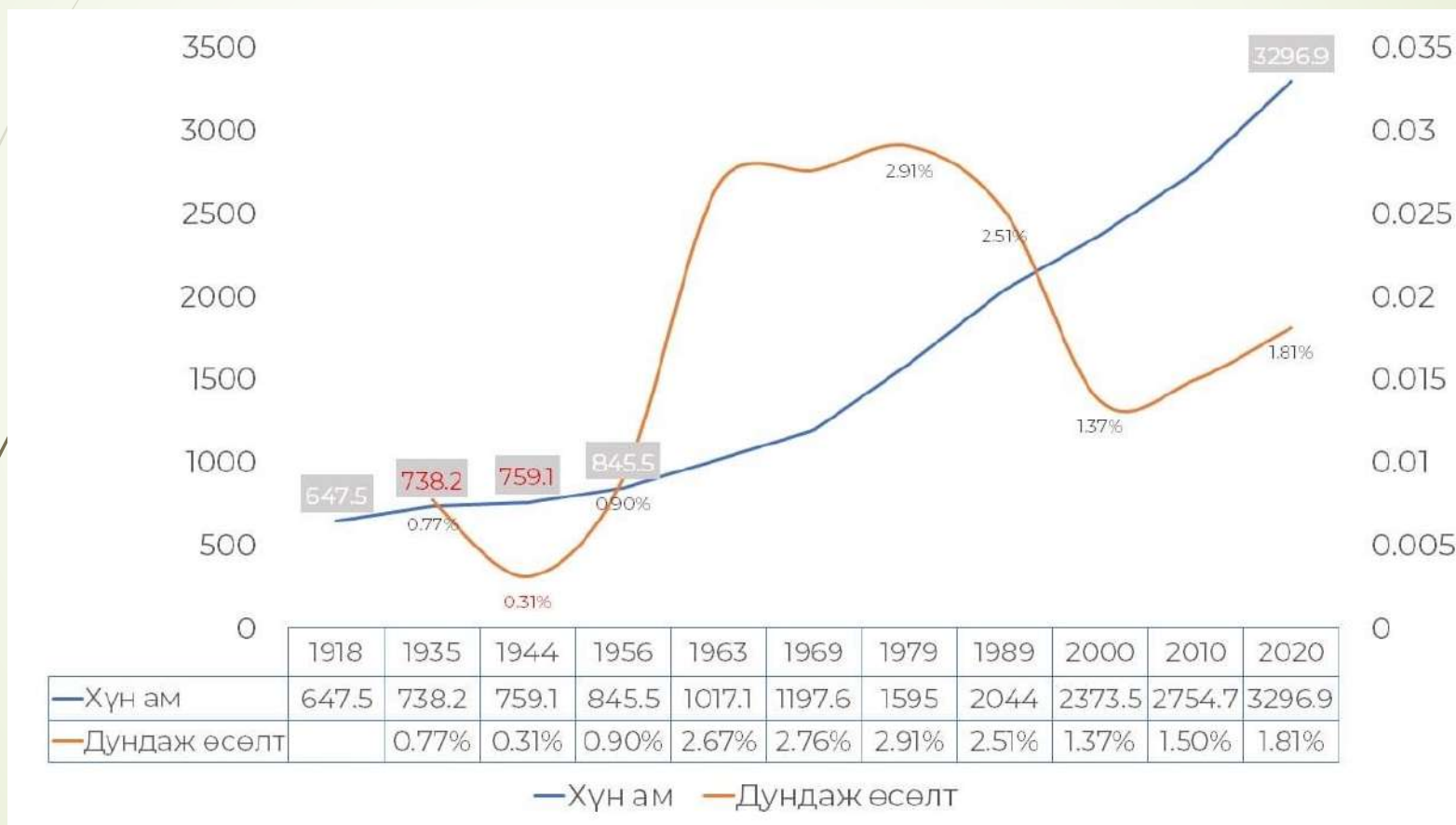

But virtue and vice here is measured with reference only to whether actions raised or lowered material income per person...

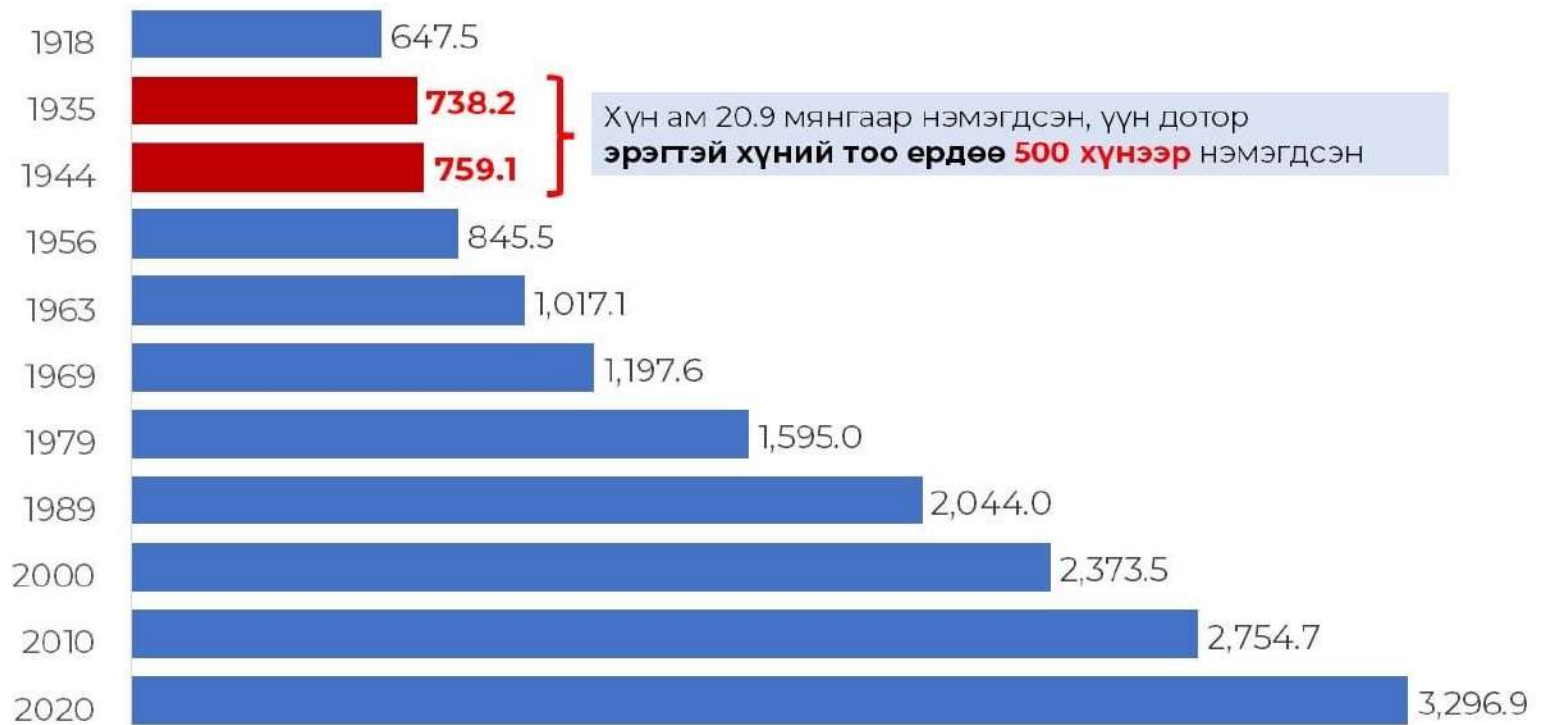
Table 2.2 Malthusian “virtues” and “vices”

“Virtues”	“Vices”
Fertility Limitation Bad Sanitation Violence Harvest Failures Infanticide Income inequality Selfishness Indolence	Fecundity Cleanliness Peace Public Granaries Parental solicitude Income equality Charity Hard Work

Монгол Улсын хүн амын өсөлт

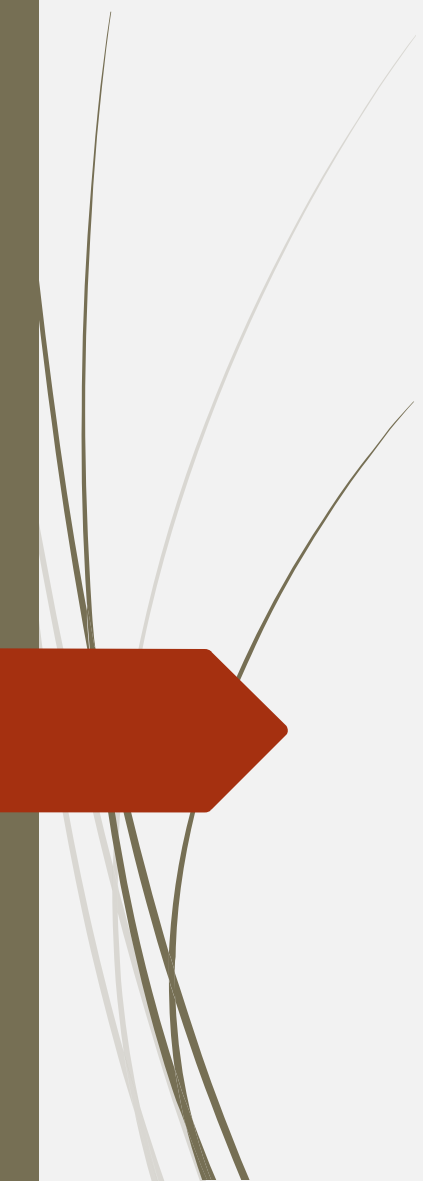

Монгол Улсын хүн амын өсөлт

ЛЕКЦ ДУУСАВ.

Malthusian Era Living Standards

Та энэ бүлгийг судалсанаар дараах чадваруудыг эзэмшинэ:

- 1800 оноос өмнөх бодит цалингийн ойлголттой болох, түүнийг тайлбарлах
- Калори, протейн ба амьдралын чанар хоорондын уялдааг тайлбарлах
- Энгельсийн хуулийн ойлголттой болох, түүнийг тайлбарлах
- Хүний өндөр ба материаллаг хэрэглээ хоорондын хамаарлыг ойлгох, тайлбарлах
- Аж үйлдвэрийн хувьсгал ба сайн сайхан байдлын талаар тайлбарлах

Malthusian Era Living Standards

- Мальтусын эдийн засгийн логик 1800 оноос өмнөх нийгмийн хөгжлийн явцад амьдралын (материаллаг) чанар эртний омгийн хүмүүсийн адил байсан гэж үздэг.
- 1800 он гэхэд амьдралын материаллаг стандарт 10, 100 мянган жилийн өмнөхтэй үнэхээр ижил байсан уу ?

Real Wages before 1800

- 1800 оноос өмнөх цалингийн хэмжээний талаар мэдээлэл ховор байдаг.
- Аж үйлдвэрийн хувьсгалаас өмнөх Английн цалин болон үнийн мэдээлэл хадгалагдаж үлдсэн.
- Бодит цалин гэдэг нь нэг өдрийн цалингаар тодорхой сагс бараа худалдаж авч буйг илэрхийлнэ.

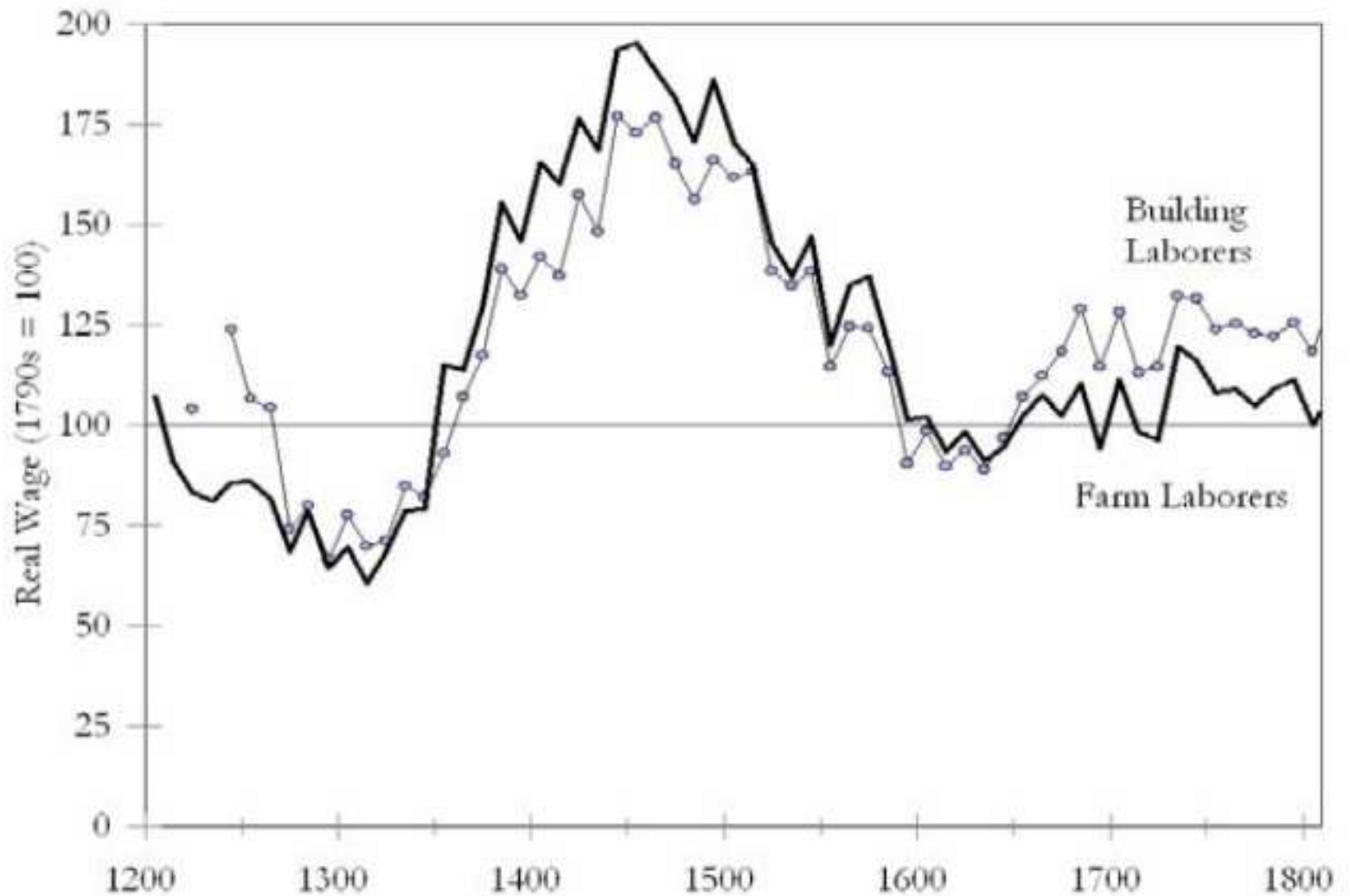

Figure 3.1 English Laborer's Real Wages 1209-1809.

Table 3.1 Expenditure Shares of Laborers before 1800

Category of Expenditure	Share (%)
Food and Drink:	75
Grains/Starches	44
Meat	9
Dairy	10
Sugar and Honey	3
Drink	8
Salt and Pepper	1
Housing	6
Heating	5
Light and Soap	4
Clothing, Bedding	10

Real Wages before 1800

- 1800-аад онд Английн тариаланч орлогын $1/3$ – ийг хүнсэнд зарцуулдаг байжээ.
- 1200-1800 оны хооронд 600 жилийн хугацаанд Англид бодит цалингийн өсөлт маш бага байсан.
- Аж үйлдвэржилтээс өмнөх ажилчны амьдралын материаллаг чанарыг өнөөгийн зарим буурай хөгжилтэй орнуудтай харьцуулж үзэж болох юм.

Real Wages before 1800

- 1800 онд Англид нэг өдрийн цалингаар 3.2 кг буудайн гурил худалдаж авч байсан бол өнөөгийн Малавид 2.1 кг эрдэнэ шишийн гурил худалдан авч байна.
- 1800 оны Английн амьдралын стандарт өнөөгийн Малавигаас 2.5 дахин өндөр байжээ.

Figure 3.2 A rural village in Malawi.²⁶

Table 3.2 Wages and Prices in Malawi, 2001-2, and England, 1800²⁵

	England, 1800 (d.)	England, 1800 Units per day	Malawi 2001-2 (Kwacha)	Malawi 2001-2 Units per day
Wage	23.9	-	69	-
Prices				
Flour (kg)	7.5	3.2	33	2.1
Bread (kg)	5.9	4.0	46	1.5
Potato (kg)	1.2	20.4	16	4.2
Beef (kg)	17.4	1.4	123	0.6
Eggs (doz)	11.1	2.1	84	0.8
Milk (l)	2.4	9.9	48	1.4
Sugar (kg)	26.3	0.9	42	1.7
Beer (l)	4.1	5.8	93	0.7
Tea (kg)	219.5	0.1	248	0.3
Salt (kg)	9.1	2.6	24	2.8
 Cost of English Basket	 23.9	 1.0	 178	 0.4

Real Wages before 1800

- Жишээ: 2000 онд нэг хүнд ноогдох үндэсний бодит орлогоор илүү олон орныг харьцуулж болно.
- Цаашилбал, Английн 1200-1800 оны бодит орлогыг тооцох боломжтой тул аж үйлдвэржилтээс өмнөх хугацааны өгөгдлийг орчин үеийн тоо баримттай харьцуулах боломжтой.

Table 3.3 Comparative Incomes per Person, 2000²⁸

Country	Population 2000 (m.)	Income per person (2005 \$)	Relative Income (%)	Population Growth Rate (%)
Tanzania	34	569	20	2.1
Burundi	7	717	25	2.9
Ethiopia	64	832	29	2.3
Sierra Leone	5	849	30	2.3
Malawi	10	935	33	2.4
Nigeria	127	956	34	2.4
Zambia	10	972	34	2.1
Madagascar	16	1,014	36	3.0
Rwanda	9	1,129	40	2.4
Burkina Fasa	11	1,141	40	3.0
Mali	11	1,150	41	2.3
Benin	6	1,417	50	2.7
Kenya	30	1,525	54	2.6
Ghana	19	1,590	56	2.1
Nepal	23	1,809	64	2.2
Senegal	10	1,945	69	2.3
Bangladesh	131	2,052	73	2.2
Nicaragua	5	2,254	80	2.0
Cote D'Ivoire	16	2,345	83	2.0
Pakistan	138	2,497	88	2.2
Honduras	6	2,505	89	2.3
Moldova	4	2,559	90	0.3
Cameroon	15	2,662	94	2.0
England pre 1800	-	2,828	100	0.1
Zimbabwe	13	3,016	107	0.6
India	1,016	3,103	110	1.4
Bolivia	8	3,391	120	1.6
China	1,259	4,446	157	0.6

Real Wages before 1800

- 700 саяас их хүн амтай улсууд аж үйлдвэржилтээс өмнөх Английн дунджаас доогуур орлоготой байна.
- 1950 онд хөгжиж буй орнуудад хүн амын наслалт 40 жил байсан бол 2000 онд 65 жил болж нэмэгдсэн.

Real Wages before 1800

- Аж үйлдвэржилтээс өмнөх үетэй харьцуулахад өнөөгийн амь зуулгын цалингийн түвшин илүү бага байна.
- Мальтусын бэрхшээлтэй тулгарсан улс орнуудад цалин болон амьдралын стандарт их хэлбэлзэлтэй байдаг.

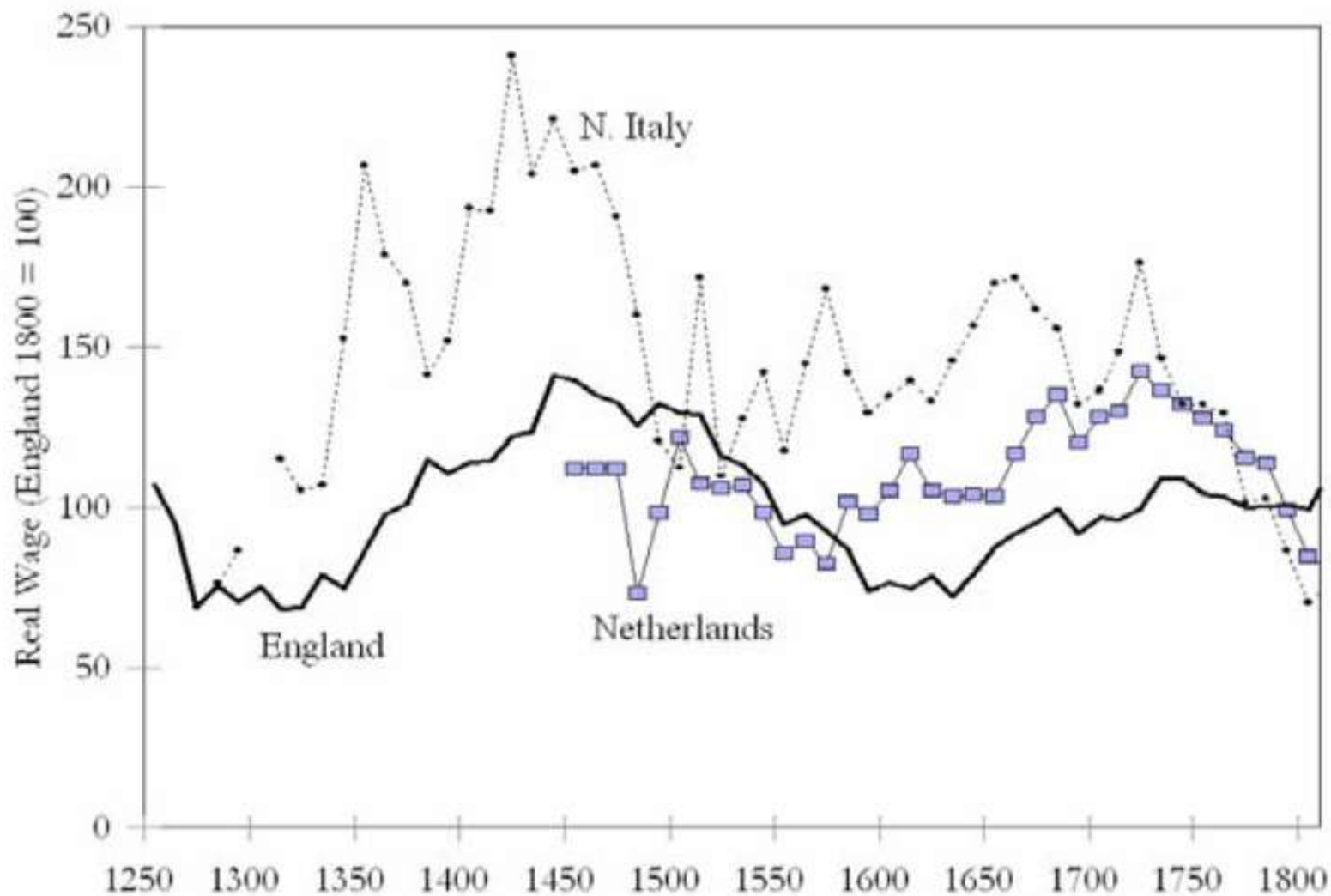

Figure 3.2 Comparative European Real Wages, 1250-1809²⁹

Table 3.4 Unskilled Laborers' Wage in Wheat Equivalents³¹

*farm wage

Location	Period	Day Wage lbs of wheat
Old Babyloniaa	1800-1600 BC	15*
Assyriab	1500-1350 BC	10*
Neo Babyloniaa	900-400 BC	9*
Classical Athensc	408 BC	30
Classical Athensc	328 BC	24
Roman Egyptd	c. 250 AD	8*
Amsterdame	1780-1800	21
Istanbulf	1780-1800	18
Londong	1780-1800	16
Antwerpe	1780-1800	16
Cairof	1780-1800	15
Englandg	1780-1800	13
Warsawe	1780-96	13
Leipsig	1780-1800	13
Danzig (Gdansk) e	1780-1800	11
Englandh	1780-1800	11*
Viennae	1780-1800	10
Parise	1780-1800	10
Madride	1780-99	9.0
Naplese	1780-1800	7.6
Valenciae	1780-5	6.8
Milane	1780-1800	5.6
Japan (Kyoto) i	1791-1800	4.5

Real Wages before 1800

- 1780-1800 оны хоорондох цалингийн мэдээлэл нийгмийн технологийн хөгжил цалинг тодорхойлох хүчин зүйл болдоггүй гэж харуулсан.
- Технологийн дэвшлээс үл хамааран тухайн үеийн Английн цалин эртний Бабилонь цалингтай ижил байна.

Calories, Proteins and Living Standards

- 1800 оноос өмнөх амьдралын материаллаг байдлыг харьцуулахад нэг хүнд ноогдох хүнсний уургийн хэмжээг ашиглах боломжтой.
- Ядуу буурай улсын орлого нэмэгдэхэд нэг хүнд ноогдох калорийн хэрэглээ мөн нэмэгддэг.

Table 3.5 Calories and Protein per Capita³²

Group	Years	Kcal.	Grams Protein
England, farm laborers ^a	1787-96	1,508	27.9
Britain, farm laborers ^a	1863	2,395	37.7
Ache, Paraguay ^b	1980s	3,827	-
Hadza, Tanzania ^g	-	3,300	-
Alyware, Australia ^g	1970s	3,000	-
Onge, Andaman Islands ^g	1970s	2,620	-
Aruni, New Guinea ^d	1966	2,390	-
!Kung, Botswana ^b	1960s	2,355	-
Bayano Cuna, Panama ^f	1960-1	2,325	49.7
Mbuti, Congo ^g	1970s	2,280	-
Anbarra, Australia ^g	1970s	2,050	-
Hiwi, Venezuela ^b	1980s	1,705	64.4
Shipibo, Peru ^e	1971	1,665	65.5
Yanomamo, Brazil ^c	1974	1,452	58.1

Engel's Law and Living Standards

- Пруссын статистикч Эрнст Энгел (1821-1896) Германы ажилчин ангийн өрхийн төсвийг судалж нэгэн чухал хамаарлын нотолгоог санал болгосон.
- Өрх ядуу байхын хэрээр орлогын дийлэнх хүнсэнд зарцуулагддаг.

Engel's Law and Living Standards

- Хамгийн буурай хөгжилтэй нийгэмд нийт зардлын 80-аас их хувийг хүнсэнд зарцуулдаг.
- Чинээлэг нийгэмд зардлын ердөө 5-10 хувийг хүнсэнд зарцуулдаг байна.
- Ядуу – буудай, төмс, эрдэнэ шиш, талх гэх мэт цардууллаг бөгөөд нэгэн төрлийн хүнс
- Орлого нэмэгдэхэд – сүү, бяслаг, өндөг, мах, загас, вино зэрэг калори өндөртэй хүнс

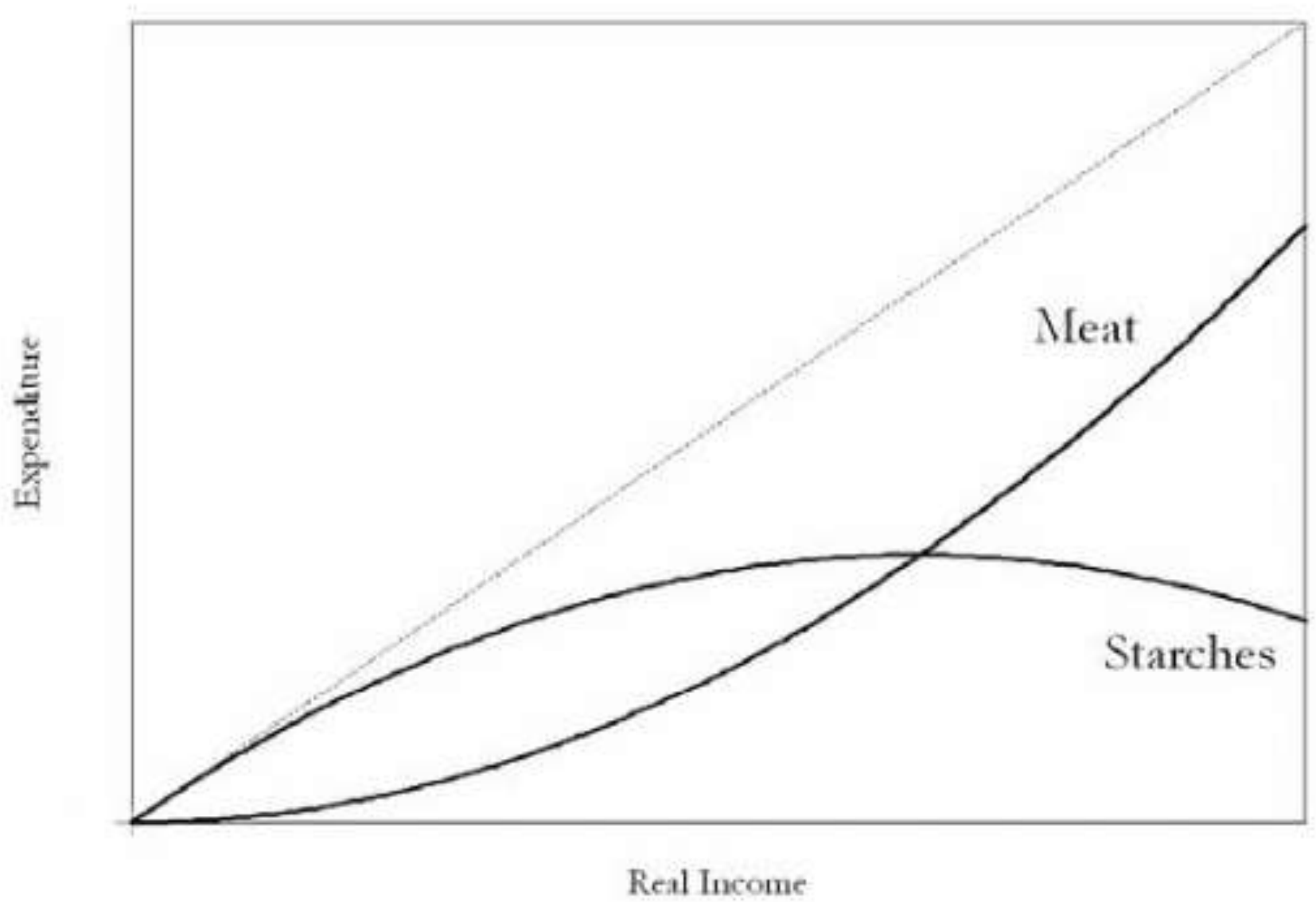

Table 3.6 Share of Different Products in Food Consumption of Farm Workers³⁶

Location	Years	Cereals and Pulses (%)	Sugar (%)	Animal products, fats (%)	Alcohol (%)
England ^d	1250-99	48.0	0.0	40.2	11.8
England ^d	1300-49	39.7	0.0	43.0	17.0
England ^d	1350-99	20.8	0.0	55.3	24.0
England ^d	1400-49	18.3	0.0	46.4	34.3
England^a	1787-96	60.6	4.7	28.4	1.3
Japan ^c	c. 1750	95.4	0.0	4.6	0.0
India ^b	1950	83.3	1.6	5.4	0.8

³⁶^aClark, Huberman and Lindert, 1995, ^b-----, ^cBassino and Ma, 2005, ^dDyer, 1988.

Human Stature and Material Living Standards

- Аж үйлдвэржилтээс өмнөх цөөн хэдэн нийгмийн цалин, хүнсний хэрэглээ, ажил эрхлэлтийн мэдээлэл байдаг.
- Шууд бус хэмжигдэхүүн болох хүн амын дундаж өндрийг судалж материаллаг стандарттай холбон тайлбарлахыг оролдсон.

Human Stature and Material Living Standards

- Эрүүл мэндийн түвшин болон өндөр хоёрын хоорондох эерэг хамаарлын талаар олон баримт байдаг.
- Хүний өндрийг бага насны хүнсний шим тэжээл болон өвчны түүх тодорхойлдог гэж үздэг бөгөөд үүнийг материаллаг амьдралын байдал тодорхойлдог гэж таамагладаг.

Figure 3.4 E. Hagen with a Yanomamo family in 2007.
Hagen is 175 cm, the average height for US males.

Table 3.7 Estimated Average Height of Adult Males in pre-Industrial Societies⁴² (* birth years).

Period	Location	Type	Ages	Height (cm)
1830s	Sweden ^a	Soldiers	Adult	172
1710-59*	England ^f	Convicts	23-60	171
1710-59*	England ^f	Indentured	23-60	171
1830s	England ^a	Soldiers	Adult	169
1830s	N. Italy ^a	Soldiers	25-40	167
1830s	Bavaria ^a	Soldiers	Adult	167
1830s	France ^a	Soldiers	Adult	167
1830s	Netherlands ^a	Soldiers	Adult	167
1770-1815	England ^b	Convicts	23-49	166
1830s	Hungary ^a	Soldiers	Adult	166
1830s	Austria ^a	Soldiers	Adult	164
1819-39	W. Africa (Yoruba) ^d	Slaves	25-40	167
1819-39	Mozambique ^d	Slaves	25-40	165
1819-39	W. Africa (Igbo) ^d	Slaves	25-40	163
1800-29*	S. China ^c	Convicts	23-59	164
1843	S. India ^c	Indentured	24-40	163
1842-4	N. India (Bihar) ^c	Indentured	24-40	161
1883-92	Japan ^g	Soldiers	20	159

Human Stature and Material Living Standards

- Азийн хүмүүсийн өндөр Европтой харьцуулахад ерөнхийдөө намхан 162-167см байжээ.
- 1800-аад оны дэлхийн хүмүүсийн дундаж өндөр 164 см байсан.
- Зарим анчин-цуглуулагч хүмүүс дэлхийн бусад улсдуудын хүмүүс илүү өндөр байсан ба дундаж 165 см байв.

Table 3.8 Heights of Adult Males in Modern Foraging and Subsistence Societies⁴⁴ * = heights adjusted to ages 21-40.

Period	Group	Location	Ages	Height (cm)
1892	Plains Indians ^c	USA	23-49	172
1970s	Anbarra ^c	Australia	Adults	*172
1970s	Rembarranga ⁱ	Australia	Adults	*171
1910	Alaskan Inuit ^d	USA	Adults	*170
1891	Shoshona ^g	USA	20-59	166
1890	N. Pacific Indians ^f	USA	Adults	*167
1944	Sandawe ^j	Tanzania	Adults	*167
1970s	Fox Basin Inuit ⁱ	Canada	Adults	*166
1880s	Solomon Islanders ^h	Solomon Is.	Adults	*165
1906	Canadian Inuit ^d	Canada	Adults	*164
1969	!Kung ^a	Botswana	21-40	163
1980s	Ache ^b	Paraguay	Adults	*163
1970s	Hadza ⁱ	Tanzania	Adults	*163
1985	Hiwi ^b	Venezuela	Adults	*156
1980s	Batak ⁱ	Philippines	Adults	*155
1980s	Agta ⁱ	Philippines	Adults	*155
1980s	Aka ⁱ	C.African R.	Adults	*155

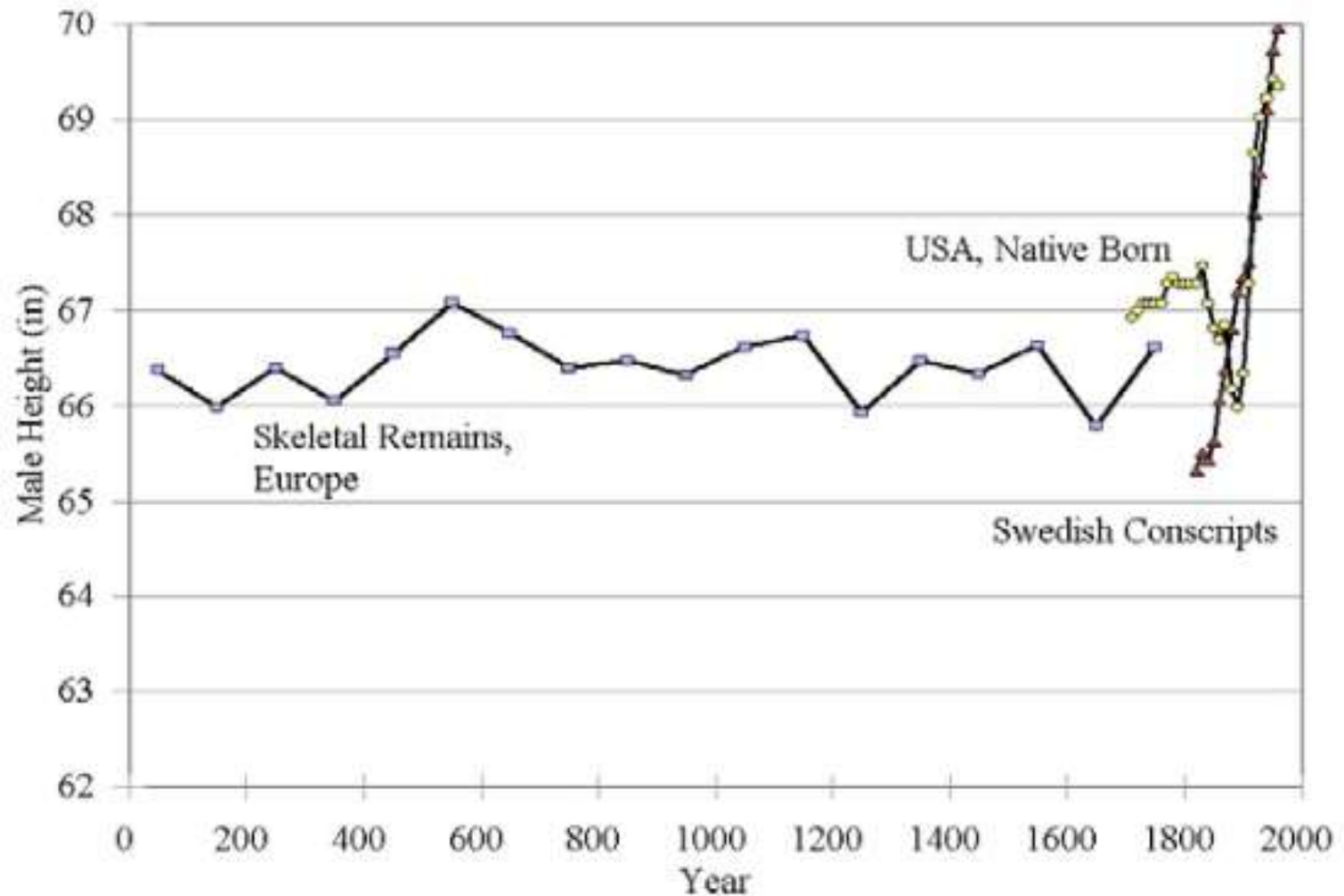

Figure 3.4 Male heights from skeletons in Europe, 1 AD to 2000⁴⁷

Table 3.9 Heights from Skeletal Remains by Period⁴⁸

Period	Location	Observations	Height (cm)
Mesolithic ^a	Europe	82	168
Neolithic ^a	Europe	190	167
Neolithic ^b	Denmark	103	173
1600-1800 ^h	Holland	143	167
1700-1800 ^h	Norway	1,956	165
1700-1850 ^h	London	211	170
Pre-Dynastic ^c	Egypt	60	165
Dynastic ^c	Egypt	126	166
2500 BC ^d	Turkey	72	166
1700 BC ^e	Lerna, Greece	42	166
2000-1000 BC ^f	Harappa, India	-	169
300 BC – 250 AD ⁱ	Japan – Yayoi	151	161
1200-1600 ⁱ	Japan – Medieval	20	159
1603-1867 ⁱ	Japan – Edo	36	158
1450 ^g	Marianas, Taumako	70	174
1650 ^g	Easter Island	14	173
1500-1750 ^g	New Zealand	124	174
1400-1800 ^g	Hawaii	-	173

Industrious Revolution

- Эртний болон өнөөгийн анчин-цуглуулагч нийгмийн хүмүүсийн араг ясны мэдээллээс үзэхэд суурин хөдөө аж ахуйн нийгэм болон аж үйлдвэржилтийн эхлэл үеийн нийгмээс анчин-цуглуулагчийн амьдралын стандарт илүү байсан мэт харагдана.
- Амьдралын байдлыг тодорхойлох өөр нэг хэмжигдэхүүн – өдөр тутмын хүнсээ худалдаж авахад хэдэн цаг ажилладаг вэ? Ямар төрлийн хөдөлмөр эрхэлдэг вэ?

Table 3.10 Male Labor Inputs per Day⁵³

Group	Group or Activity	Hours
Tatuyo ^k	Shifting cultivation, hunting	7.6
Mikea ⁱ	Shifting cultivation, foraging	7.4
Ache ^b	Hunting	6.9
Abelam ^a	Subsistence agriculture, hunting	6.5
!Kung ^g	Foraging	6.4
Machiguenga ^h	Shifting cultivation, foraging, hunting	6.0
Xavante ^f	Shifting cultivation, hunting	5.9
Aruni ^c	Subsistence agriculture	5.2
Mekranoti ^f	Shifting cultivation, hunting, foraging	3.9
Shipibo ^j	Subsistence agriculture, fishing	3.4
Bemba ^d	Shifting cultivation, hunting	3.4
Hiwi ^e	Hunting	3.0
Yanomamo ^k	Shifting cultivation, hunting, foraging	2.8
Median		5.9
Britain, 1800 ⁿ	Farm laborers, paid labor	8.2
England, 1800 ^o	Building Workers, paid labor	9.0
London, 1800 ^p	All Workers	9.1
UK, 2000^q	All, 16-64	8.8

Industrious Revolution

- Аж үйлдвэрийн хувьсгал явагдсанаар барилгачин болон тариаланчид ажлын урт цагаар ажиллах нь хэвээр байсан.
- Тогтмол ажилтай хүмүүс жилийн 300 өдөр ажилладаг байжээ.

Table 3.11 The Work Day of English Builders⁵⁶

Decade	Towns	Hours
1720	1	10.4
1730	-	-
1740	1	8.3
1750	1	-
1760	1	11.9
1770	1	10.1
1780	2	11.3
1790	2	10.9
1800	4	10.5
1810	5	10.3
1820	7	10.3
1830	9	9.9
1840	10	9.9
1850	9	10.0
1860	8	10.0

Industrious Revolution and Welfare

- Мальтусын эдийн засгийн үед ажилчин жилд 2100 цаг ажиллаж байгаад “аж үйлдвэрийн хувьсгал” явагдаж жилийн 3200 цаг ажиллах болсон нь урт хугацаанд амьдралын сайхан байдалд хэрхэн нөлөөлөх вэ?

Industrious Revolution and Welfare

- Хөдөлмөрийн орцыг нэмэгдүүлэх нь бүтээгдэхүүний гарцыг нэмэгдүүлэх ба богино хугацаанд төрөлтийн хувь нас баралтын хувиас илүү гарч хүн ам өснө.
- Хүн амын өсөлт хангалттай явагдсаны дараа эдийн засагт шинэ тэнцвэр тогтож бодит орлого өмнөх түвшиндээ хүрэх боловч өмнө нь 2100 цаг ажиллаж авдаг байсан цалинг 3200 цаг ажиллаж авна.

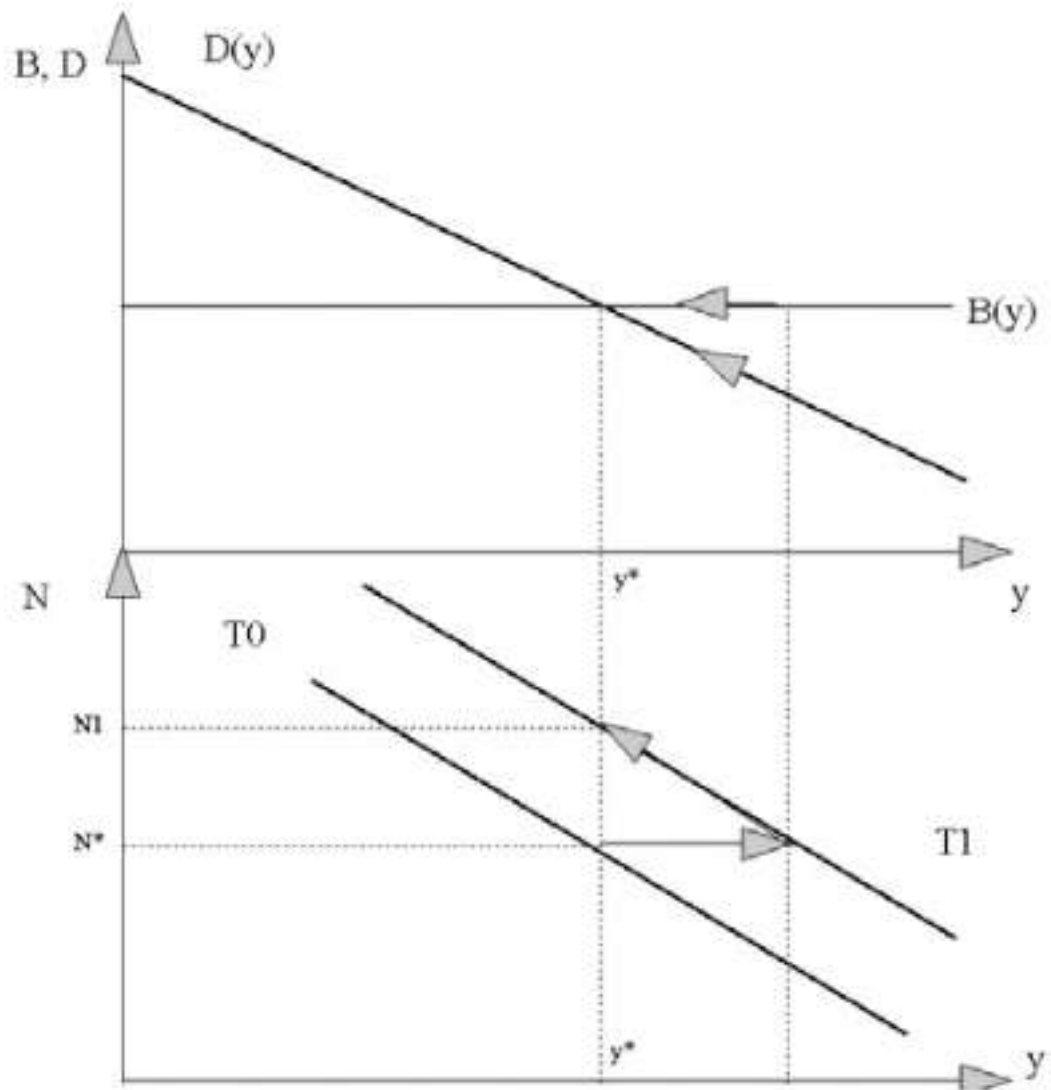

Figure 2.5 The Effects of Technological Advance

Industrious Revolution and Welfare

- 1800 оны хүмүүсийн бодит амьдралын стандартыг хэмжих өөр нэг арга – хүнсний гол бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэхэд хөдөлмөрийн нэг цагт хэчнээн килокалори үйлдвэрлэж буйг хэмжих
- Ажиллах цагаар тооцон бодит хүнсний хэрэглээ бус хэрэглээний боломжийг хэмжих арга юм.
- 1800 оны хөдөө аж ахуйн нийгэмд хөдөлмөрийн нэг цагт үйлдвэрлэх калорийн хэмжээ цуглуулагч болон байгалийн ургамал, жимс хураагч нийгмээс бага байсан.

Table 3.12 Calories produced per worker-hour, Forager and Subsistence Societies versus England, 1800.⁵⁷

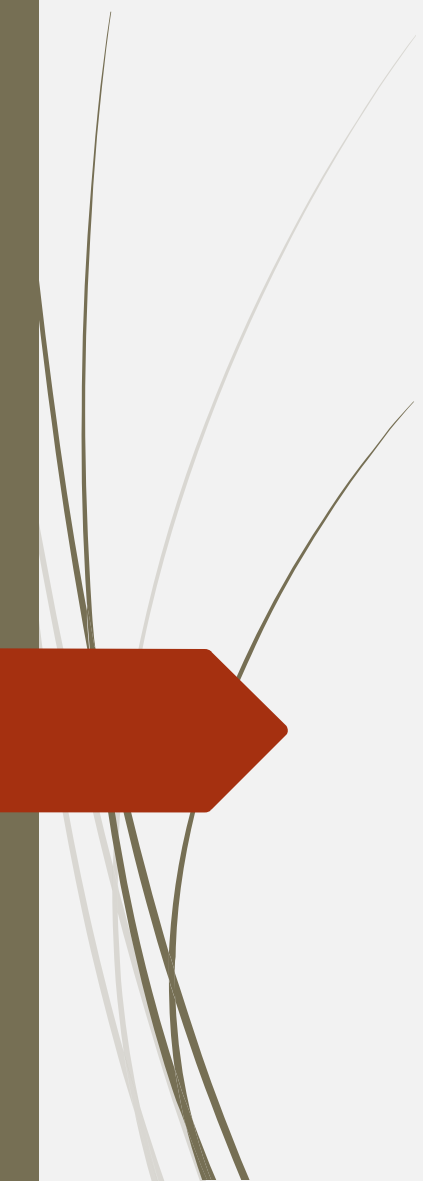
Group	Location	Staple Foods	Kcal. per hour
Mikea ^f	Madagascar	Maize	110,000
Mikea ^f	Madagascar	Tuber foraging	1,770
Mekranoti ^d	Brazil	Manioc, Sweet Potato, Banana, Maize	17,600
Shipibo ^g	Peru	Banana, Maize, Beans, Manioc	7,680
Xavante ^d	Brazil	Rice/Manioc	7,100
Machiguenga ^e	Peru	Manioc	4,984
Kantu ^c	Indonesia	Dry Rice	4,500
Hiwi ^b	Venezuela	Game (men)	3,735
Hiwi ^b	Venezuela	Roots (women)	1,125
Ache ^a	Paraguay	Palm fiber, shoots (women)	2,630
Ache ^a	Paraguay	Game (men)	1,340
Foragers, median			4,740
England, 1800		Wheat, milk, meats	2,600

Conclusion

- Түүхийн олон баримт, араг ясны судалгаа Мальтусын моделийн үзэл баримтлалыг дэмжиж байна.
- 1800 оноос өмнөх амьдралын аж байдал технологийн дэвшлээс хамааралгүй байсан нийгэм бүрт өөр өөр байжээ.
- Дундад зууны үед 1348 онд Хар тахал дэгдэж хүн ам эрс цөөрч, 1550 онд хүн амын өсөлт дахин сэргэж ирэхэд Баруун Европ гайхалтай баян чинээлэг болж ирсэн.

ЛЕКЦ ДУУСАВ.

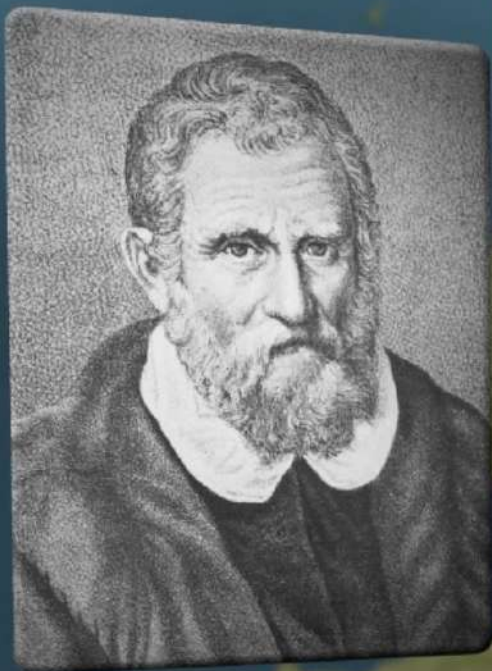

Марко Поло ба Торгоны зам

Та энэ бүлгийг судалсанаар дараах чадваруудыг эзэмшинэ:

- Дундад зууны эдийн засгийн худалдааны замын тухай тайлбарлах
- Евразийн худалдааны хотуудын тухай тайлбарлах
- 13-р зууны Монголчууд ба торгоны замын түүхийн талаар тайлбарлах
- Дэлхийн эдийн засгийн үндсэн тойрог ба далайн тээврийн хөгжлийн талаар тайлбарлах

**MARCO
POLO**
1254-1324

- 1271 онд Марко Поло аав, авга ахын хамт Венецээс Их Юань Улсыг зорьсон.
- Марко Пологийн гэр бүл Хар тэнгист Крым болон Константиноплын хооронд худалдаа хийдэг байжээ.
- Түүний аав, авга ахын хувьд хоёр дахь аялал байсан.

- Аялалын зорилго Их Хаанд Христийн сайн мэдээг хүргэх байлаа.
- Тэд Европоос азид хөл тавьсан анхны худалдаачдын хэсэг байлаа.

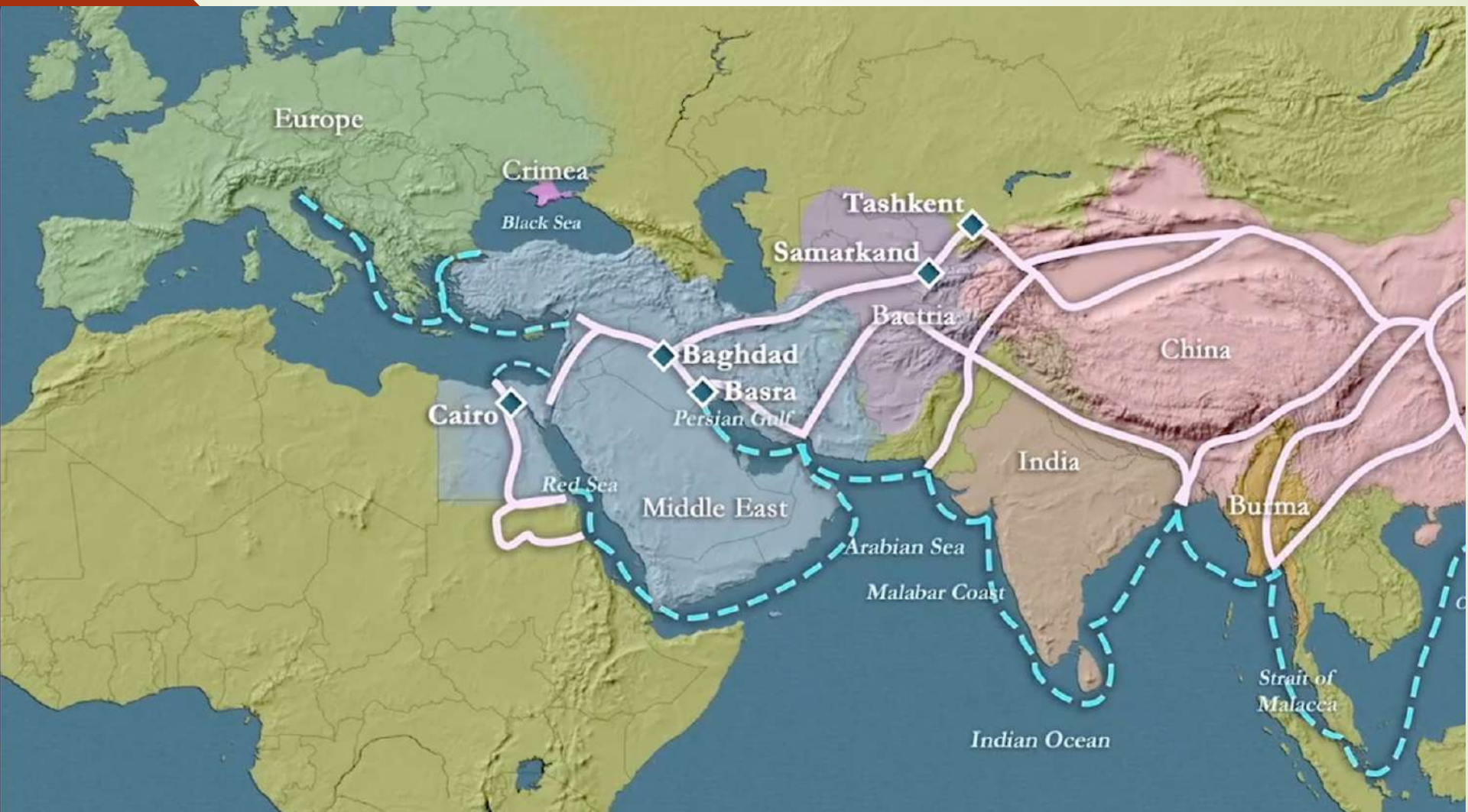
Марко Поло ба Торгоны зам

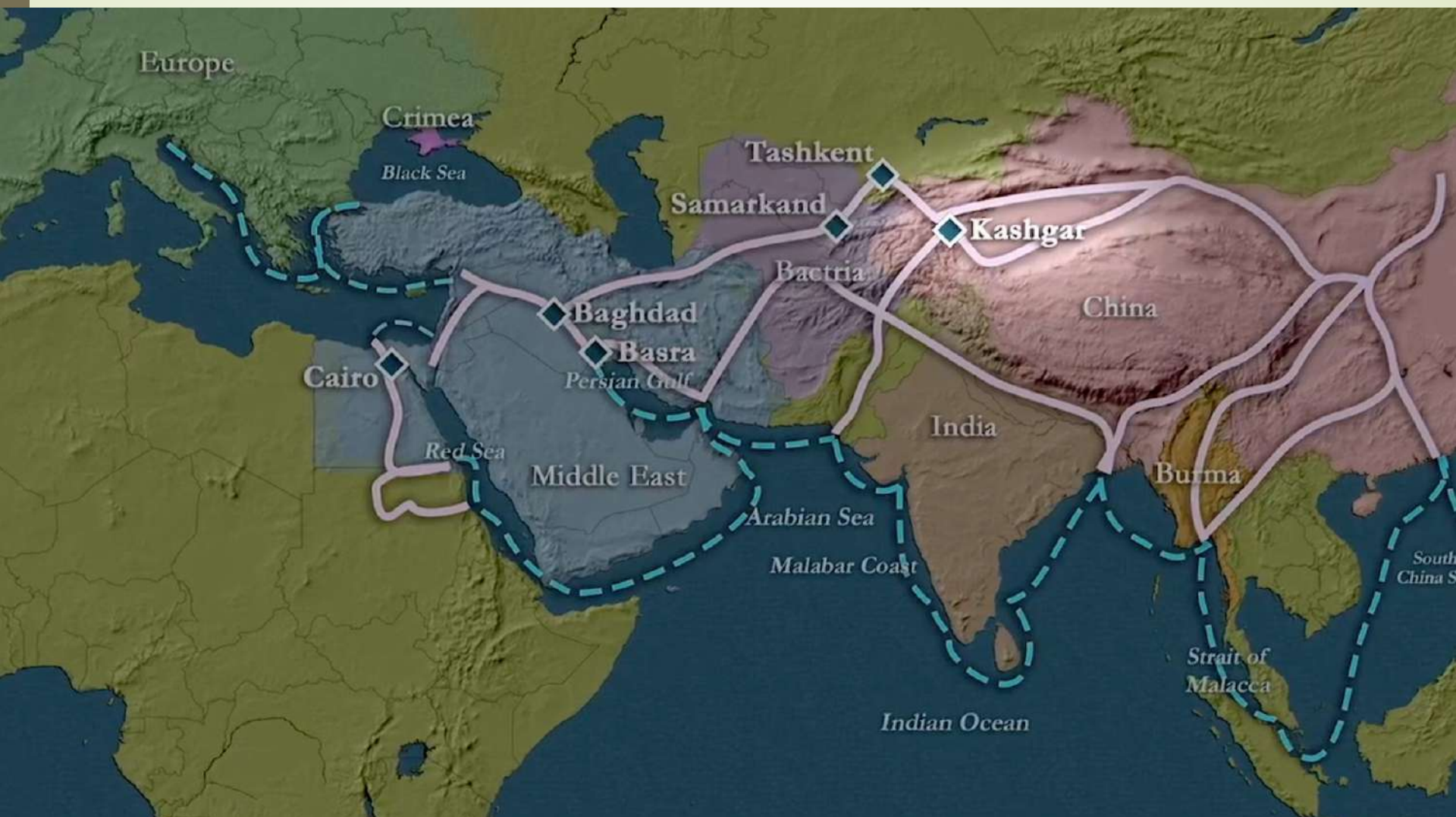
- Пологийнхэн Европоос дорно зүгт аялсан замын дагуу дундад зууны эдийн засгуудыг холбосон чухал зам үүссэн.
- Тухайн үед эдийн засгууд өнөөгийн дэлхийн эдийн засаг шиг нягт холбогдоогүй, тус бүрийн мөнгө, хөрөнгө оруулалтын бүтэцтэй, эд баялаг худаалдаачдын гарт төвлөрсөн байсан.

Марко Поло ба Торгоны зам

- Дундад зуунд Хятадад хамгийн баян эдийн засаг байсан.
- 16-р зуунд Европын худалдаачид шинэ газар хайж, далайгаар хайгуул хийж, эдийн засгуудыг холбохоос өмнө Марко Поло Евразийн худалдааны хотуудыг холбосон хамгийн их ашиглагддаг замаар аялсан.

- Өнөөгийн Хятадын Таджикстантай хиллэх хилийн ойролцоо Кашгар хот Торгоны замаар аялах худалдаачин, жинчидын хувьд буудаллаад өнгөрөх чухал газар байсан ба Ойрх Дорнод, Хар тэнгисийн бүс нутгийг Энэтхэг, Хятадтай холгож байв.

Марко Поло ба Торгоны зам

- Торгоны зам Евразийн олон орнуудыг дэлхийн худалдааны системд холбосон чухал зангилаа болж байв.
- Поло торгоны замын зүүн хязгаарт хүрч Их хааны эд баялагийг гайхан биширсэн тэмдэглэлүүд үлдээжээ.
- Хаанбалиг хотын худалдаа, наймааны талаар бичиж үлдээсэн.

“The multitude of inhabitants ...
is greater than the mind can comprehend.
To this city everything that is rare and valuable
in all parts of the world finds its way....
The quantity of the merchandise sold there
exceeds also the traffic of any other place.”

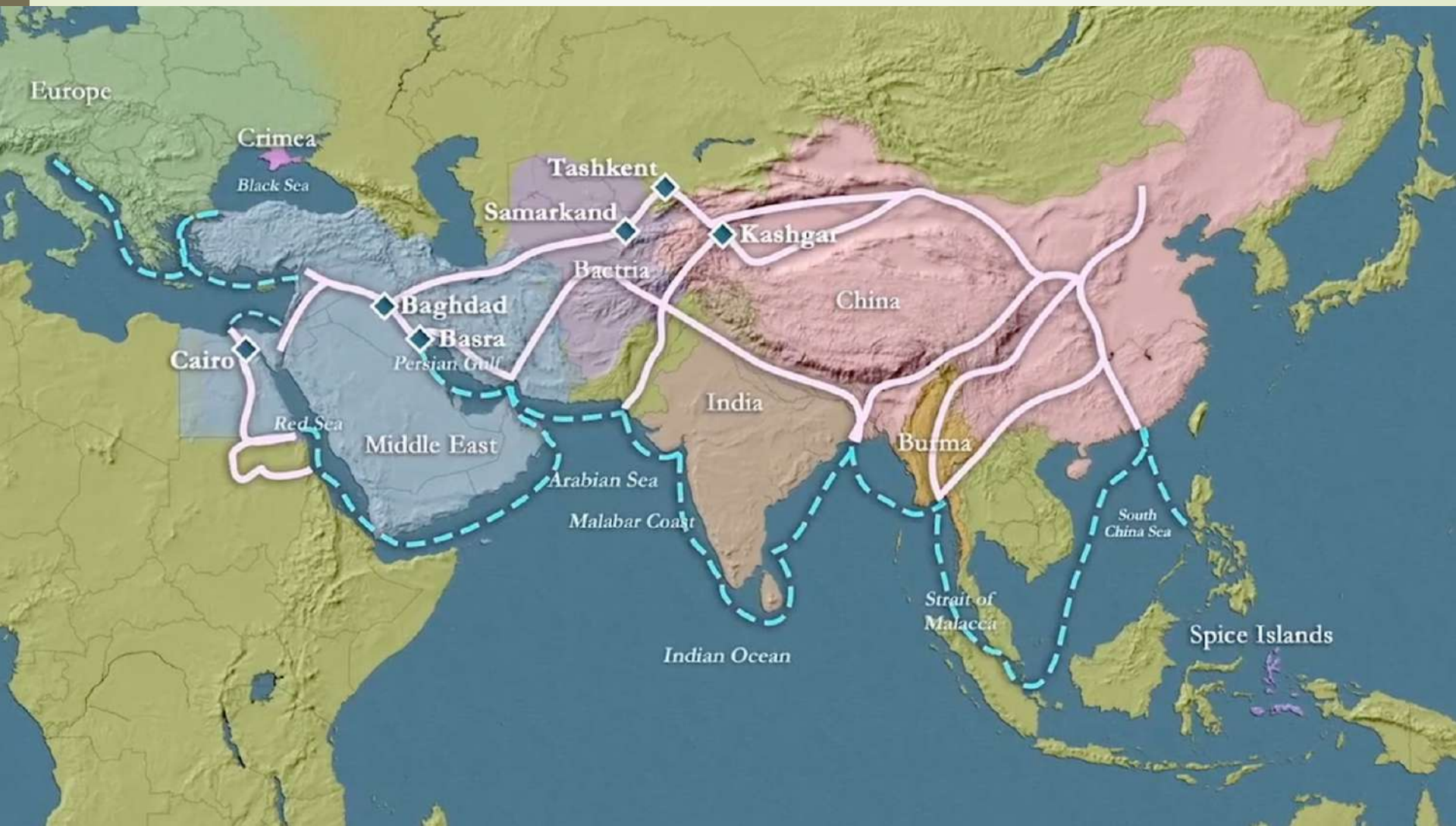
—Marco Polo

Марко Поло ба Торгоны зам

Өөрийн аялалыг дүрсэлсэн Марко Пологийн тэмдэглэлд худалдааны замын сүлжээг (web of trade routes) тэмдэглэн үлдээсэн

- Хятад
- Зүүн өмнөд Ази
- Энэтхэг
- Төв Ази
- Ойрх дорнод
- Европ

- 13-р зуунд Монголчууд Хятадыг эзэлж, захирч байсан үед торгоны зам өмнөх зуунуудтай харьцуулахад илүү аюулгүй болсон.
- Торгоны замын хоёр тал Хятад, Европ 1000 жилийн дараа анх удаа холбогдсон байдаг.

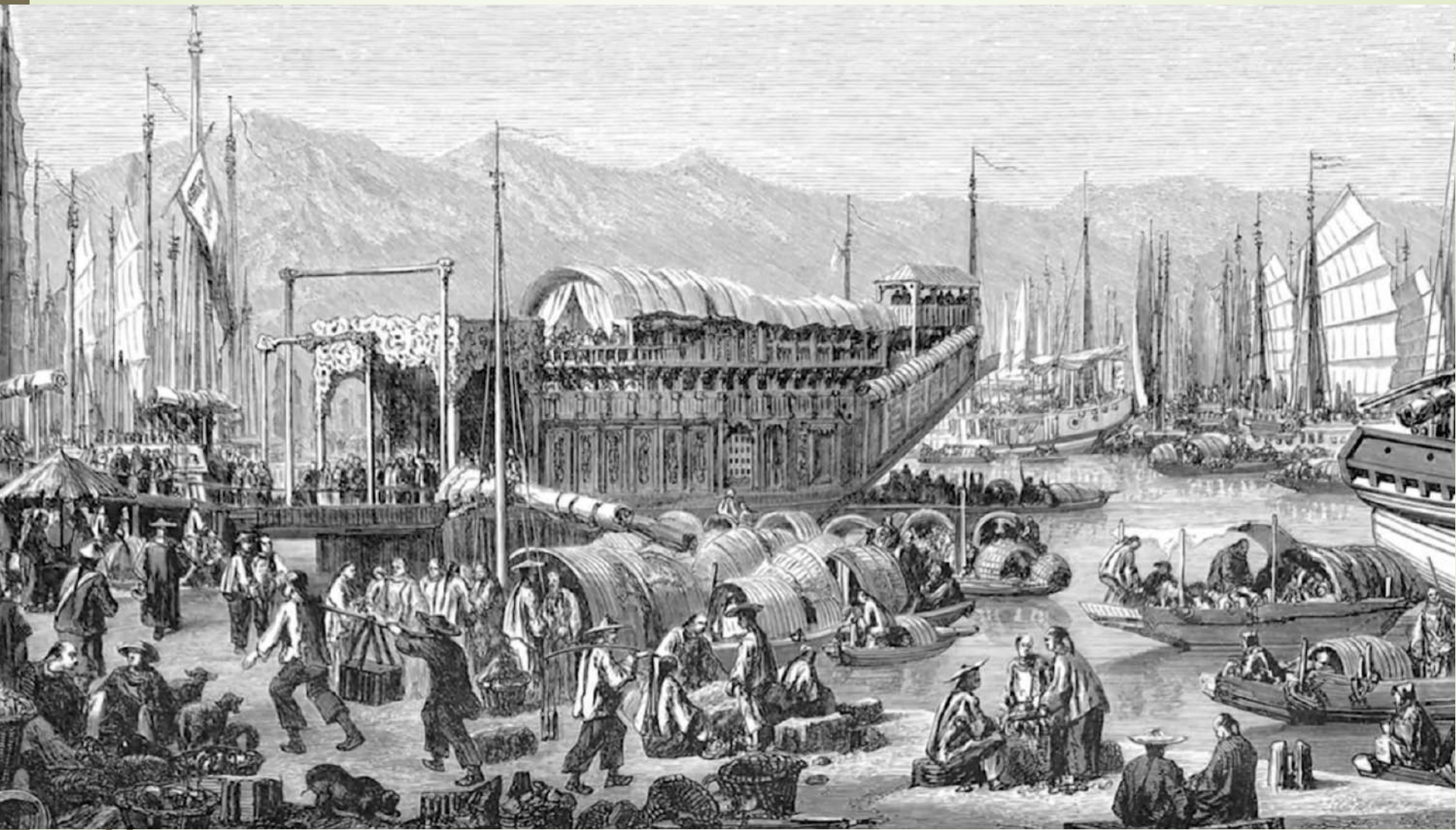

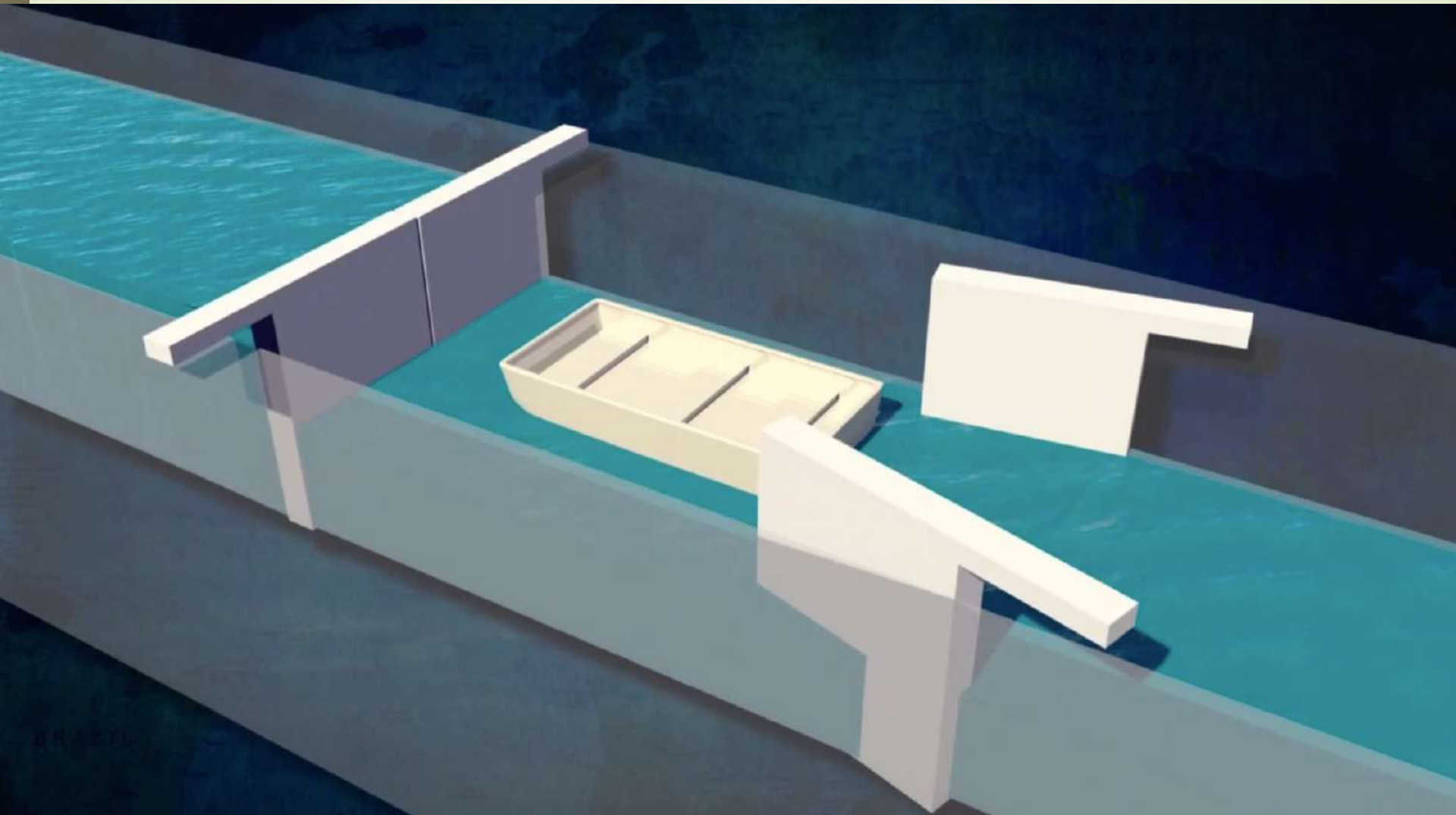
Марко Поло ба Торгоны зам

- Европын эдийн засгийн хөгжил Хятадын эдийн засагтай харьцуулахад маш дорой байсан.
- Технологийн хувьд Хятад маш илүү байсан. Газар тариалан, төмрийн үйлдвэрлэл зэргээр тэргүүлж байсан.
- Европын хувьд олон жижиг улсуудаас бүрдэж байсан бол Азид Монголын их гүрнүүдийн дараа бий болсон томоохон хаант улсууд байв.

- Европын худалдаачид Атлантын тэнгисээр бараа тээвэрлэж, илүү хурдан худалдаалах болсон.
- Марко Пологийн аялалаас хойш 200 жилийн дараа 1450-аад оноос эхлэн Европт улс төр, эдийн засгийн өөрчлөлт, тэлэлт явагдаж эхэлсэн.

BRASIL

Марко Поло ба Торгоны зам

- Дундад зуунаас өмнө Хятад торгоны үйлдвэрлэл эрхэлдэг цорын ганц үндэстэн байсан дэлхийн торгоны монопол байсан.
- Дундад зууны эхээр Сирийн худалдаачин торгоны хүр хорхойг Хятадаас нууцаар авч гарснаар Ойрх дорнодод мөн торгоны үйлдвэрлэлтэй болсон.

- Хятад 10-р зуунд цаасан мөнгийг анх гаргасан гэж үздэг.
- Гэтэл Европт 18-р зуун хүртэл цаасан мөнгийг нийтээр хэрэглэдэггүй байсан.

Марко Поло ба Торгоны зам

Цаасан мөнгө гарснаар,

- Мөнгөны эргэлтийн хурд нэмэгдсэн.
- Төр мөнгөны зохицуулалтыг хийх болсноор татварын орлого нэмэгдэж улсын баялаг нэмэгдсэн.

Марко Поло ба Торгоны зам

- 9-р зуунаас 14-р зууны сүүл хүртэл Хятад улсын эдийн засаг тэлэх үйл явцтай байсан.
- Хөгжлийн үндсэн суурь хөдөө аж ахуйн салбарт тулгуурласан.
- 10-р зуунд Green Revolution явагдсан. Вьетнамаас будааны шинэ сорт оруулж ирсэн.

Марко Поло ба Торгоны зам

Газар тариалан хөгжсөнөөр,

- Хүн ам өссөн.
- Хотжилт эрчимтэй явагдсан.
- Хөдөө аж ахуйгаас бусад салбар ихээр хөгжсөн.
- Далайгаар дамжин худалдаа ихээр хийх болсон.

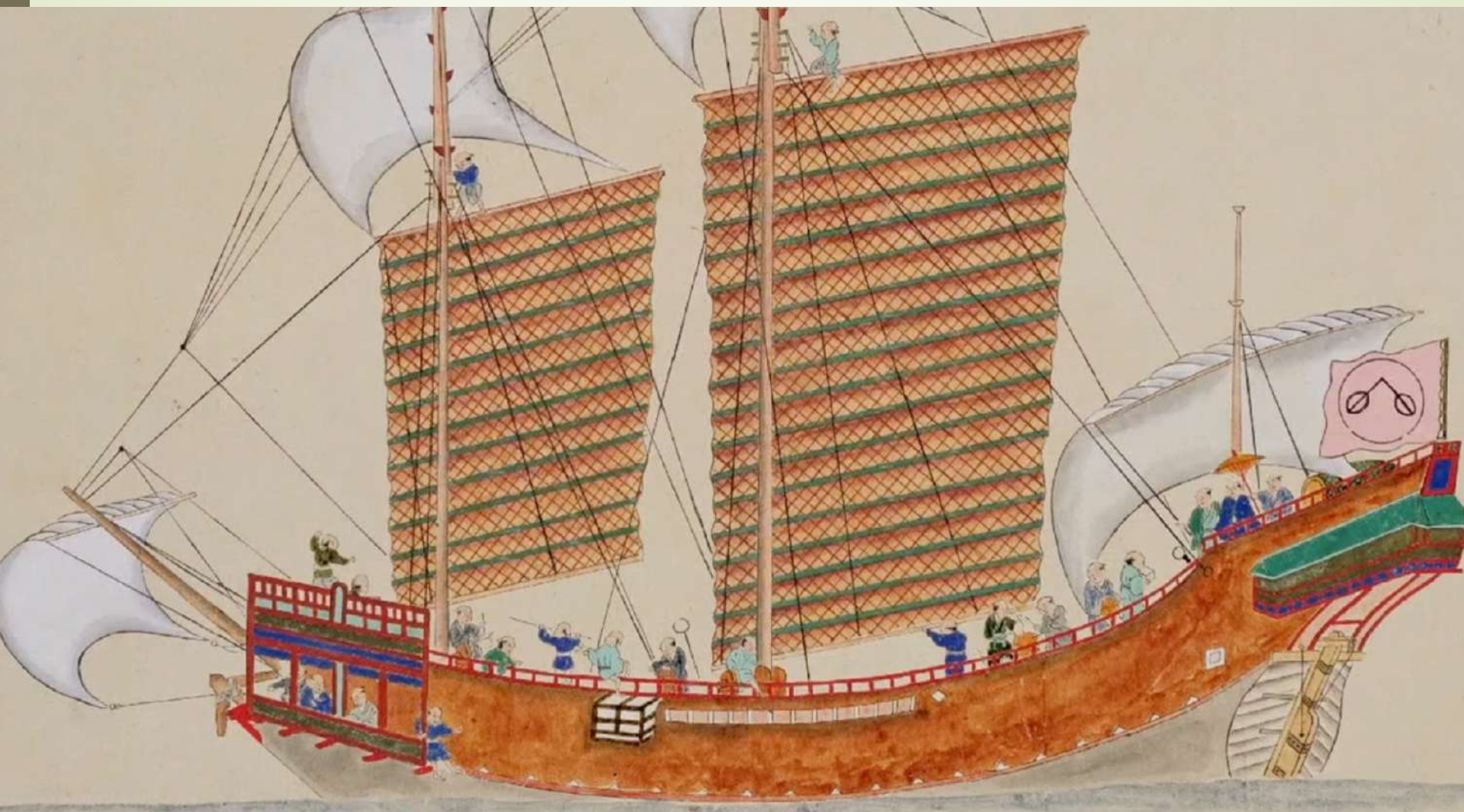

Марко Поло ба Торгоны зам

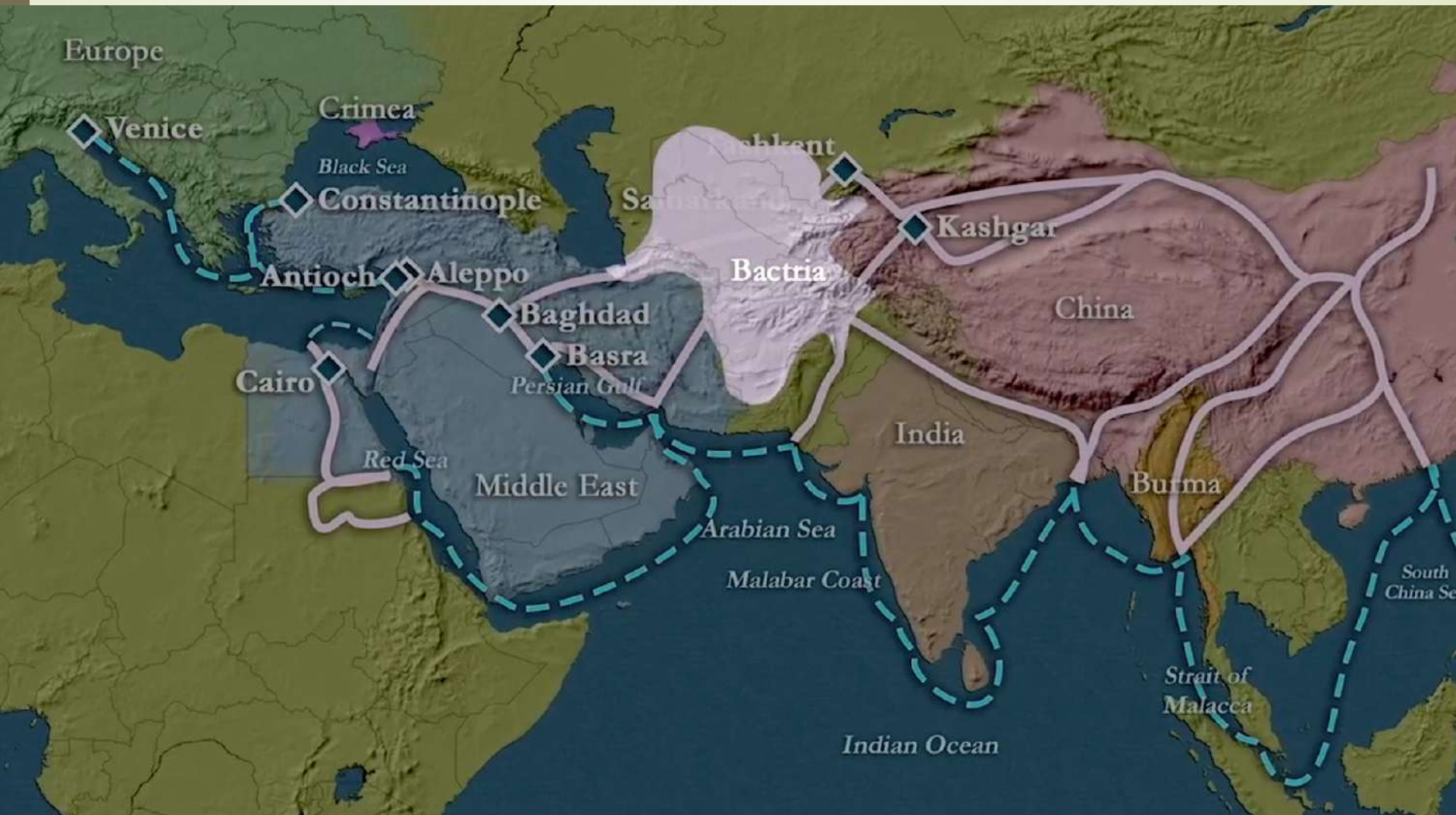
- Хятадын усан онгоц 3000 тон (Басра, Омар боомт хүртэл аялдаг)
- Европын усан онгоц ердөө 600 тон

14-р зуунд Хятад,

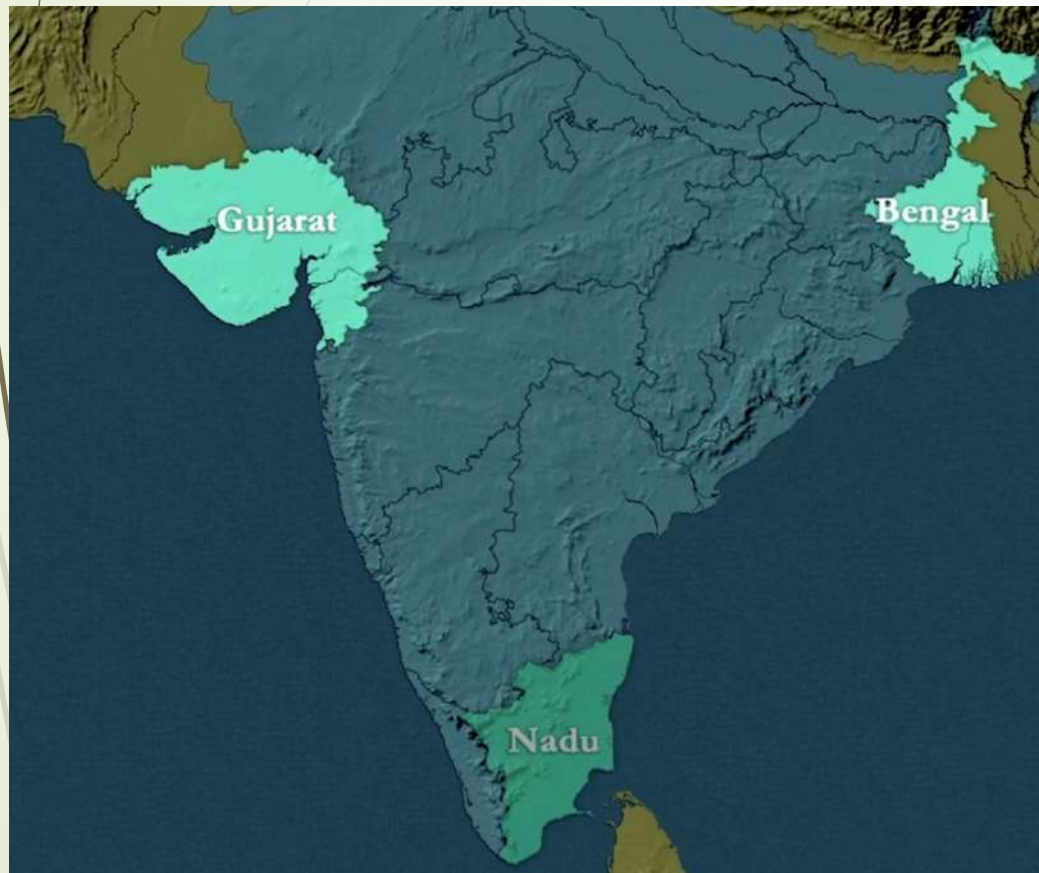
- Төмрийн үйлдвэрлэл
- Экспортын бараа
- Санхүүгийн шинэчлэл (цаасан мөнгө, засгийн газрын санхүү)

- Доод Yangtze мөрөнд 15000 усан онгоц байсан тооцоо байдаг.

Марко Поло ба Торгоны зам

- Энэтхэг улсад даавууны үйлдвэрлэл асар их хөгжсөн.
- Чанарын хувьд доогуур байсан ч Зүүн Өмнөд Ази, Зүүн Африк, Ойрх дорнодод эрэлт ихтэй байсан тул зөвхөн дотоодын зах зээлээ хангахаас гадна эдгээр бүс нутаг руу экспортолдог байсан.
- Баруун өмнөд хэсгээс хар чинжүүний экспорт чухал байсан.

Марко Поло ба Торгоны зам

- Энэтхэг буудай, будааг Энэтхэг далайн бүс нутаг даяар экспортолдог байсан.
- Энэтхэгийн эдийн засаг импортоос давсан экспорттой бие даасан байжээ.
- Энэтхэгийн чухал импортын бараа Хятадын болор, Ойрх дорнодын зэс байсан.

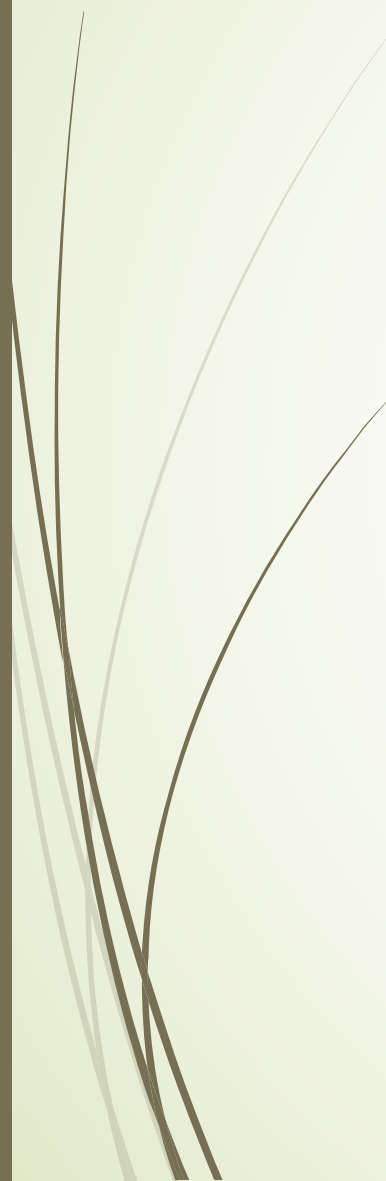

Марко Поло ба Торгоны зам

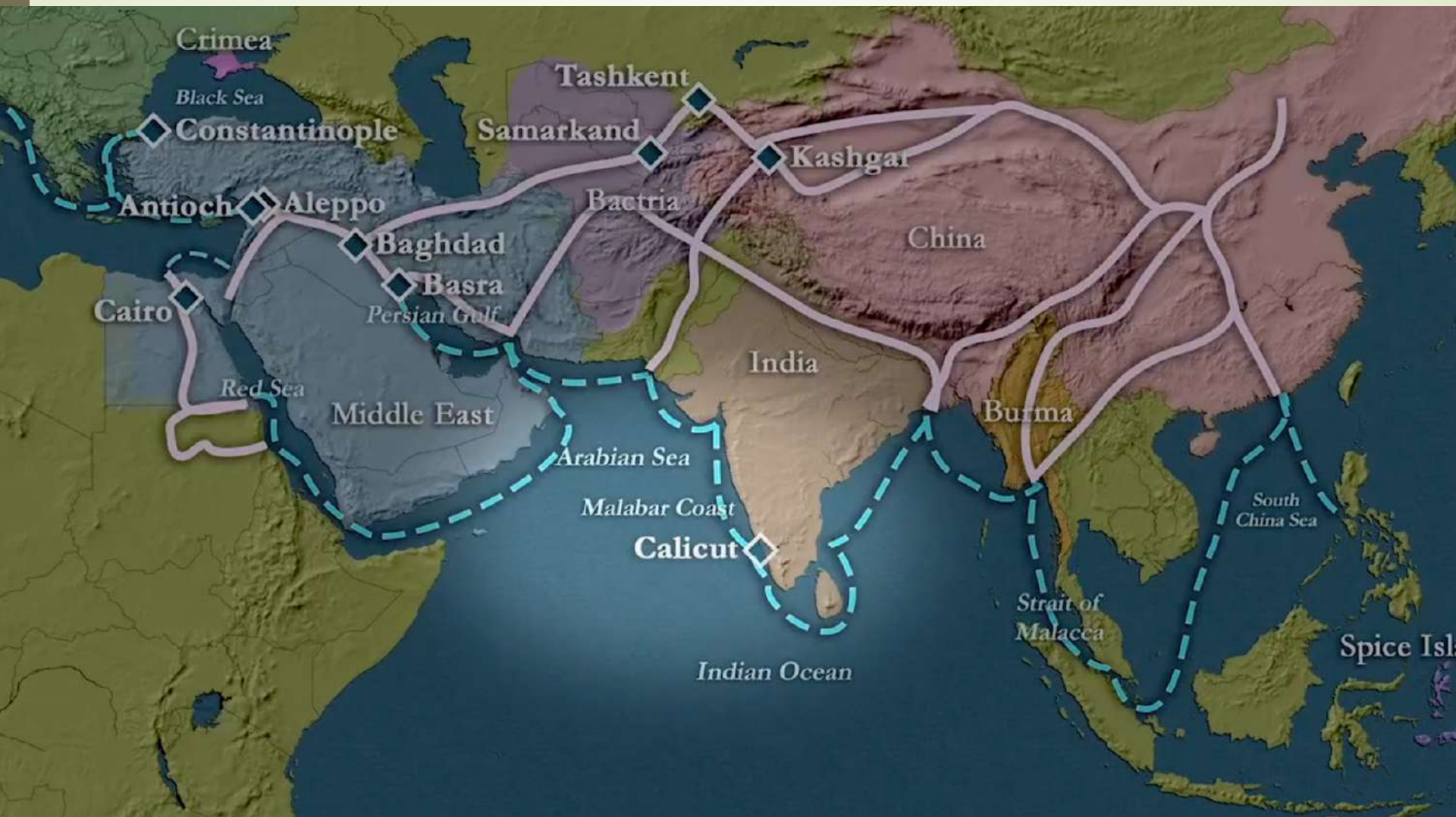
- Энэтхэг өөрийн үйлдвэрлэлийн илүүдэл бүтээгдэхүүнтэй баян байв.
- 14-р зуун гэхэд зүүн Энэтхэгээс Хятадын өмнөд тэнгис хүртэл далайн тээвэрлэлтийг Хятадууд давамгайлан хийж байсан.
- Арабууд баруун Энэтхэгээс Ойрх Дорнод Африк хүртэл тээврийг хийдэг байсан.

Марко Поло ба Торгоны зам

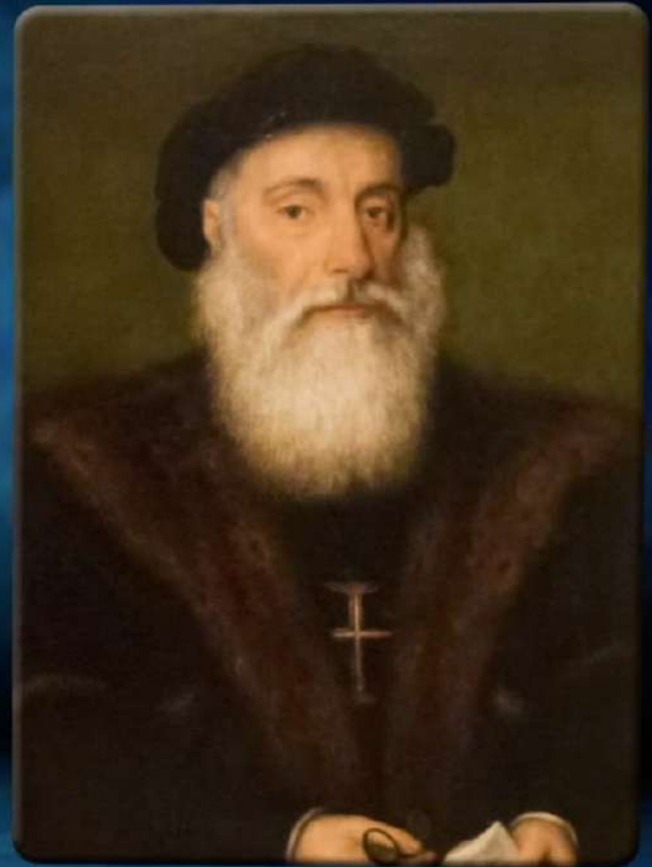
-
- Энэтхэгийн лалын шашинтай Gujarat далайн тээвэрт тодорхой байр эзэлдэг байсан.
 - Энэтхэгийн дотоодын эхэс дээдсийн тансаг хэрэглээний импортын гол бүс нутаг байсан.
 - Мөн Африкийн худалдаа, Өмнөд Энэтхэгийн транзит худалдаанд оролцдог байжээ.

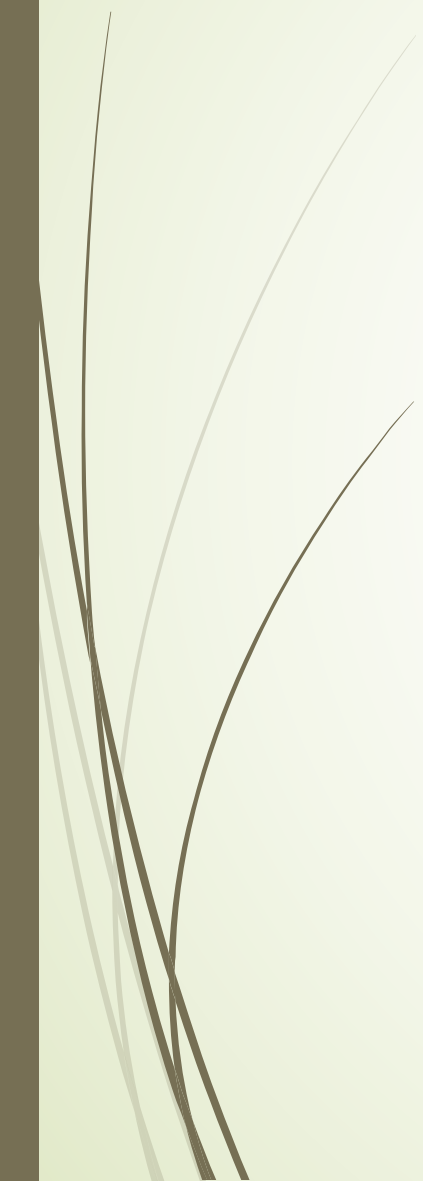
VASCO DA GAMA

1460-1524

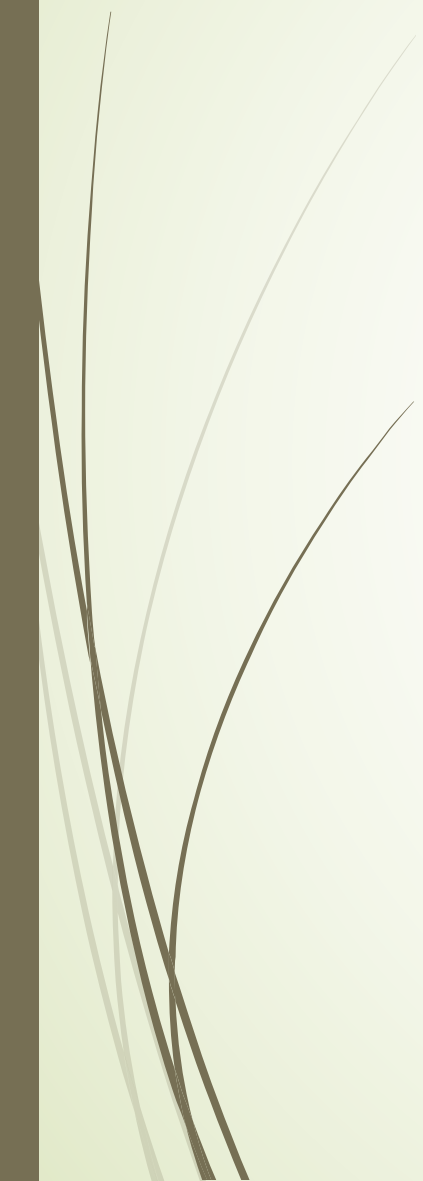

Марко Поло ба Торгоны зам

-
- 15-р зуун гэхэд Арабын далайн тээвэр, гол боомт хотуудад хэт давамгайлж Хятадын баруун Энэтхэгтэй хийх далайн тээврийн худалдааг шахан гаргасан.
 - Хятадын цөөн хэдэн худалдаачин баруун өмнөд Энэтхэгт хүрч худалдаа хийдэг болсон.

Марко Поло ба Торгоны зам

-
- Түүхэнд Зүүн Өмнөд Азийг Европ болон Ойрх Дорнодод эрэлт их, өндөр үнэтэй халуун ногоо нийлүүлдэг байсан гэж ихэвчлэн үздэг.
 - Европын колончлолоос өмнө Энэтхэг болон Хятад энэхүү бүс нутгийн эдийн засагт чухал байр суурь эзэлж байсан.
 - Халуун ногоо зүүн Индонезид эрэлт ихтэй байсан ба бусад бүс нутагт төдийлөн эрэлттэй байгаагүй.

Марко Поло ба Торгоны зам

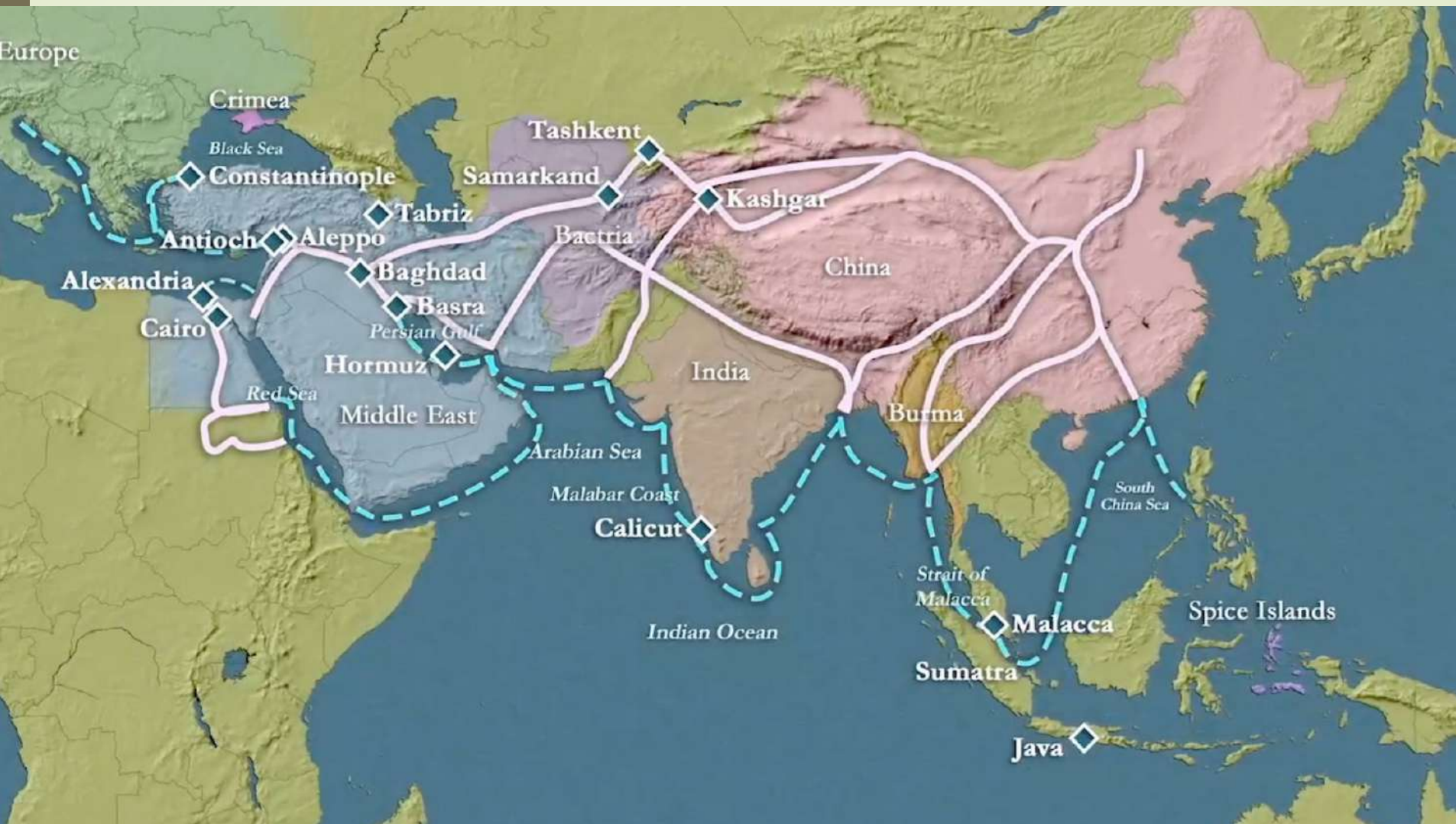
- Зүүн Өмнөд Азийн эдийн засагт даавуу, хатаасан загас, давс, будаа зэрэг бараа илүү чухал байсан.
- Малакка 13-р зуун хүртэл Хятадын эдийн засгаас бүрэн хараат байсан.

Марко Поло ба Торгоны зам

- 15-р зуунд Хятад Энэтхэгтэй хийх худалдаа эрс багассанаар далайн худалдаанд эдгээр улсаас өөр улсын худалдаачид орж ирэх нөхцөл бүрдсэн.
- Ойрх Дорнод зүг бүртээ худалдаа хийх таатай байршилд байсан.

Марко Поло ба Торгоны зам

- Эдгээр худалдааны гол замууд ихээхэн өөрчлөгдсөөр байсан. Ихэнх тохиолдолд Монголчуудын байлдан дагуулалтаас болж байв.
- Дундад зууны үед Ойрх Дорнодыг дэлхийн эдийн засагт холбосон гэж үздэг.

Марко Поло ба Торгоны зам

- 13-р зуунд Монголчууд Ази, Европыг холбосон их гүрнүүдийг байгуулсны дараа дэлхийн худалдаа үнэхээр эрчимтэй хөгжиж эхэлсэн.
- Худалдааны замууд аюулгүй тайван болж ирсэн.

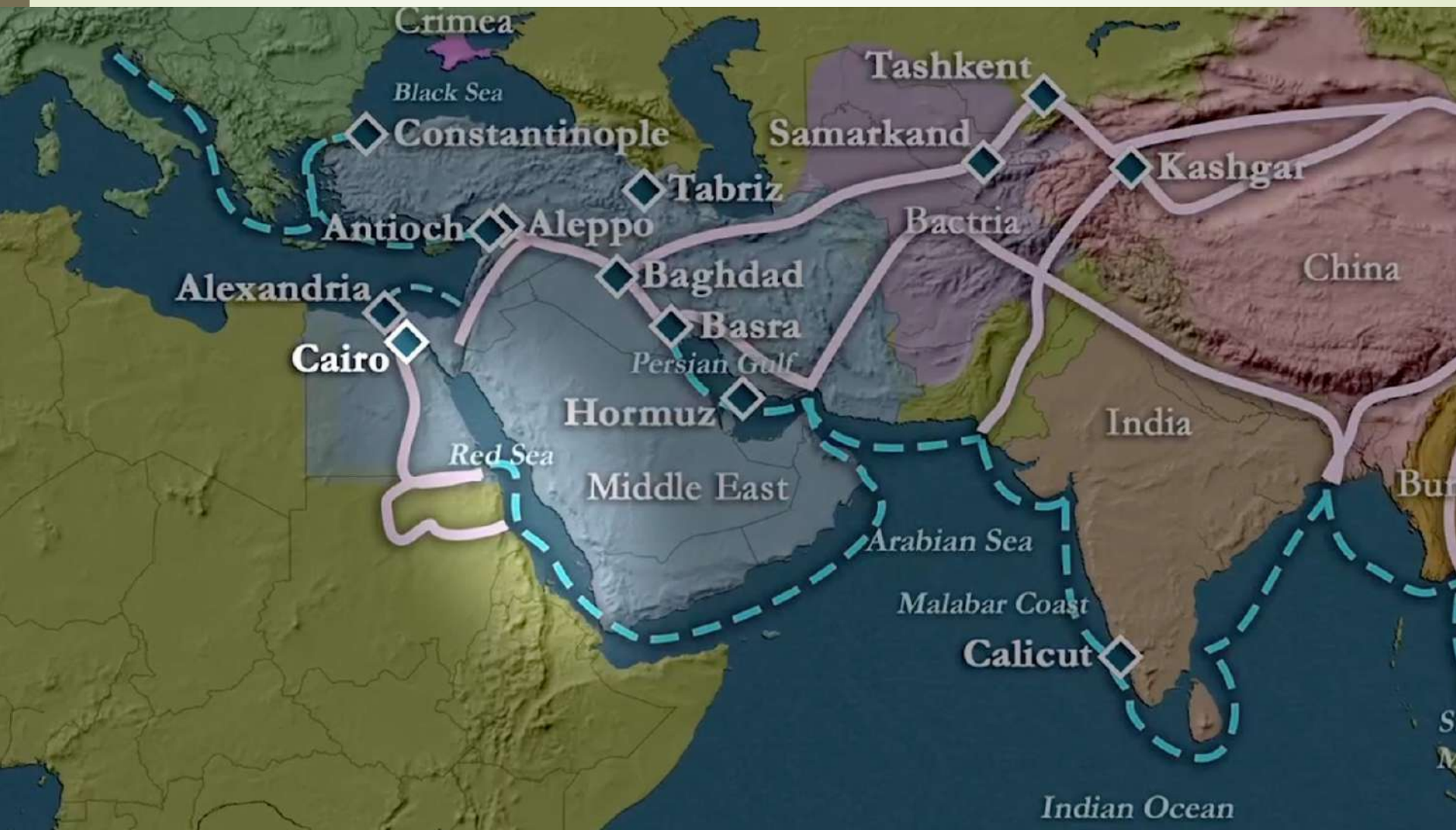

Марко Поло ба Торгоны зам

- Монголчууд худалдаачид байгаагүй. Үйлдвэрлэл бараг л байхгүй. Газар орноо тэлэх, эзлэн түрэмгийлэх бодлоготой байсан.
- Монголчууд алба, гувчуурт суурилсан хатуу чанд дэглэм тогтоосон.
- Яваандаа торгоны замаар жин тээвэрлэж худалдаа хийх улам эрсдэлтэй, аюултай болсон.

Марко Поло ба Торгоны зам

- Монголчууд Багдадыг эзэлснээр худалдааны хэмжээг нь эрс багасгасан.
- Персийн булангаар аялах зам Энэтхэгтэй худалдаа хийхэд ашиглагдсаар байсан.
- 13-р зуунд Европт загалмайтны улсууд унахад Италийн худалдаачид Египетээр явах замыг ихээр ашиглах болж Энэтхэгийн далайгаар явах ачааг эрс нэмэгдүүлсэн.

Марко Поло ба Торгоны зам

- Португалчууд Африкийг тойрсон замыг нээтэл энэхүү зам хамгийн тогтвортой зам байсан.
- 1291-ээс 1517 он хүртэл Европоос зүүн зүг рүү хийх худалдааны 80 хувийг Египет дангаараа хянадаг байсан.

Марко Поло ба Торгоны зам

- Египет Улаан тэнгисээр дамжин өнгөрч Энэтхэг, Хятадын баян эдийн засагтай холгох гүүр болж байсан тул Европын худалдаачдын хувьд Азид төвлөрсөн дэлхийн эдийн засагтай холбогдох гол зам байв.

POPE INNOCENT 1161-1216

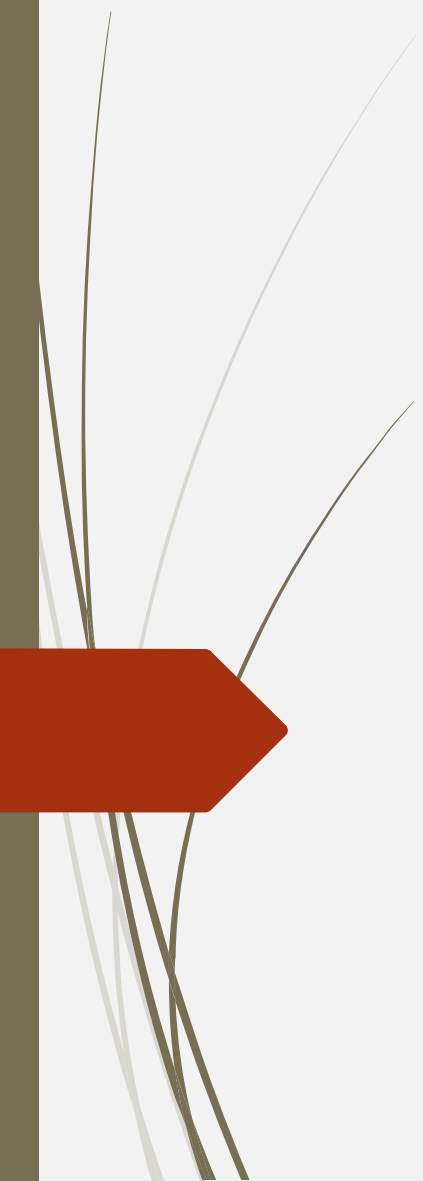

Марко Поло ба Торгоны зам

- Венец худалдаан дээр тулгуурласан эдийн засагтай байсан.
- Египетын Мамлюк султаны боолын наймаа багасаж, бүс нутаг хооронд даавуу, халуун ногооны худалдааны хэмжээ эрс нэмэгдэх Европын эдийн засаг дэлхийн эдийн засагтай цааш 150 гаруй жил нягт холбогдох боломж бүрдсэн.
- Хятад, Энэтхэг, Ойрх Дорнод болон Европ гэсэн эдийн засгийн үндсэн 4 том тойрог байсан.

ЛЕКЦ ДУУСАВ.

**Хар тахлын нөлөө ба
үр дагавар**

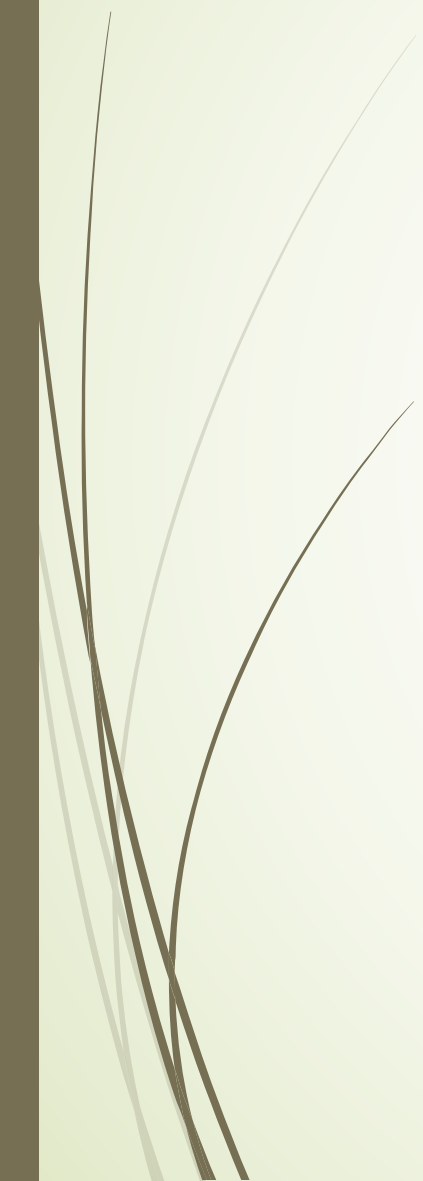

Та энэ бүлгийг судалсанаар дараах чадваруудыг эзэмшинэ:

- Хар үхэл тахлын нийгэм, эдийн засагт үзүүлсэн нөлөөг тайлбарлах
- Хар үхэл тахлын дэгдсэн он цагийн өмнөх цаг уурын өөрчлөлтийг тайлбарлах
- Хар үхэл тахлын дэгдсэн он цагийн өмнөх Европын ургацын алдагдал эдийн засагт үзүүлсэн нөлөөний талаар тайлбарлах
- Хар үхэл тахлын дэгдсэн он цагийн өмнөх Европын Их Өлсгөлөнгийн талаар тайлбарлах
- Европ дахь 100 жилийн дайны талаар эдийн засгийн түүхийн өнцгөөс тайлбарлах

Хар Үхэл

- Бүх төрлийн өвчин, ханиад, томуу, тахал бол хүн төрөлхтний өсөлт, нийгмийн хэм хэмжээ, шашин шүтлэг зэрэгт шууд нөлөөтэй.
- Ялангуяа тахлын эдийн засагт үзүүлэх нөлөө асар их байдаг.
- Шууд нөлөө – худалдаа болон аялал жуулчлалыг хязгаарлах, эдийн засгийн бүтээмжийг бууруулах, бараа бүтээгдэхүүний эрэлт, нийлүүлэлтийг тасалдуулах
- Илүү хурцадмал байдалд хүрвэл хүн амын хямралд хүргэдэг.

Black Death

- Хар үхэл бол түүхэн дэх хамгийн аймшигт тахлуудын нэг юм.
- Дундад зууны сүүл үеийн нийгэм, эдийн засагт гүн нөлөө үзүүлсэн.

- Хар Үхэл бол 14-р зууны сүүл үед Евразийн ихэнх нутагт дэгдсэн аймшигт цар тахал юм.
- Book of Revelation of Christian Bible -
- 4 horsemen of the apocalypse – conquest, war, famine and death
- Дэлхийн сүйрлийг авчрах 4 морьтон.

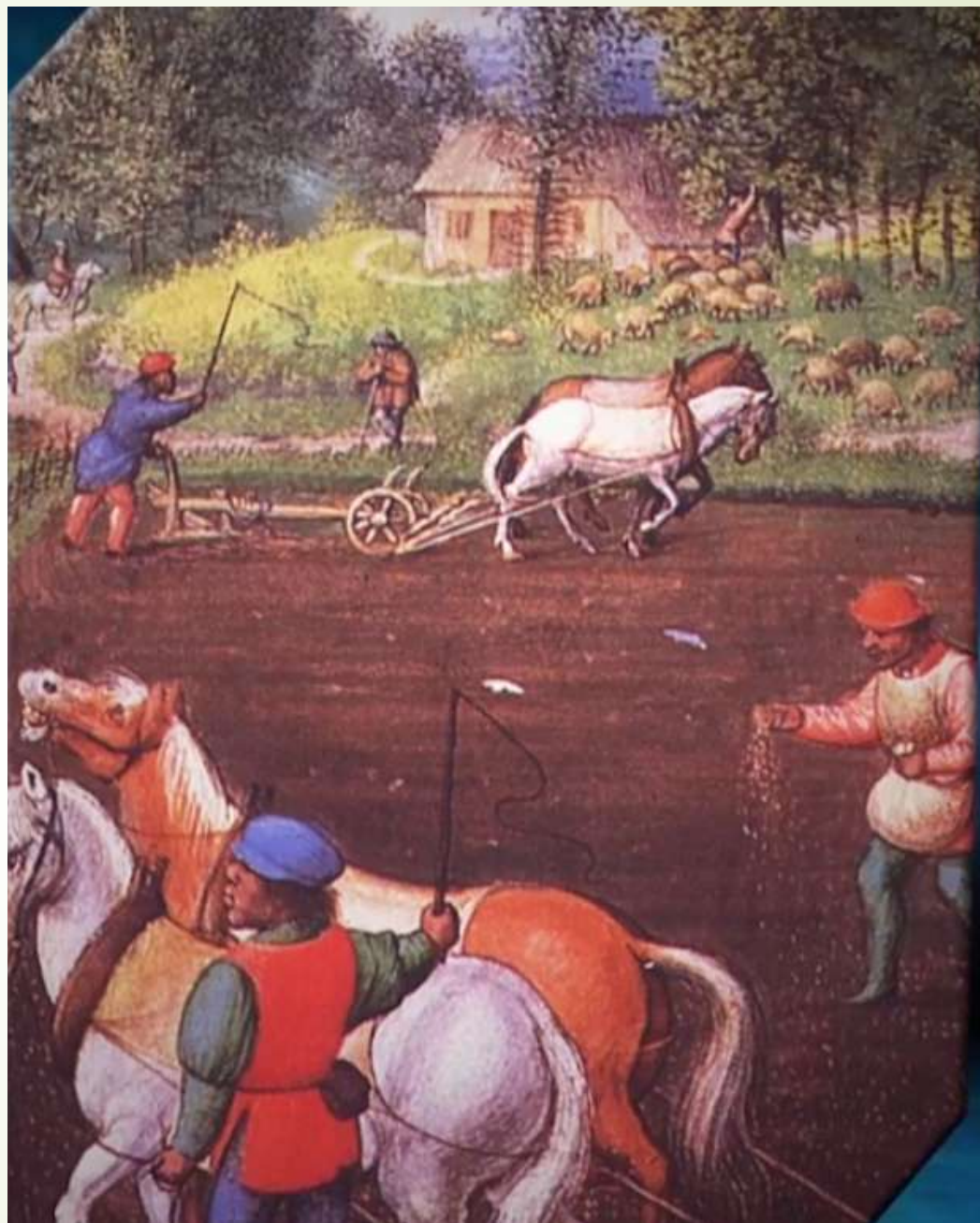
Цаг уурын өөрчлөлт

- 14-р зууны сүүлээр дэлхийн цаг уур өөрчлөгдөж хүйтэн болж ирсэн ба дараах хэдэн зуунд үргэлжлэн сэрүүссэн – Little Ice Age.
- Энэхүү цаг уурын өөрчлөлт ургац хураалтад сөрөг нөлөөлж Европт их өлсгөлөн үүсэх шалтгаан болсон.
- Цаашилбал хүмүүс хүнс тэжээлийн дутагдалд орж хүнсний төлөө хоорондоо дайтаж өлсгөлөнг улам газар авхуулсан.

- Крими́йн хойг дээрх Каффа́д болсон тулаан энэхүү тахлыг Европ авчирсан байх магадлалтай.
- Энэ үед Европын хүн ам цаг уурын өөрчлөлт, дайн, өлсөгөлөнд нэрвэгдсэн байсан.

- Дундад зуун буюу ойролцоогоор 400-1400 оны эхэн үед цаг уурын дулаарал явагдсан.
- Ургацын гарцыг нэмэгдүүлэх таатай орчин бүрдсэн.
- Гэвч тухайн үеийн технологийн түвшинд гарцын хэмжээ үргэлж бага байсан.

Ургац

- Зарим жилд ургац сайтай, зарим үед ургац муу байсан ба Европт үргэлж хүнсний хомсдолтой байжээ.
- Гэхдээ хэт өлгөлөнд оролгүй хүнсний хэрэгцээ амь зуулгын түвшинд хангаж ирсэн тул 14-р зуунаас өмнө хүн ам нилээд өссөн.
- Хүн ам өссөнөөр илүү их хүнсний хэрэгцээ үүсч өмнө ашиглаж байсан газруудыг илүү ихээр ашиглах болсноор аажимдаа гарц нэмэгдсэн ч хүнсний илүүдэл гардаггүй байсан.

Цаг уурын өөрчлөлт

- 14-р зууны эхний арван жилд цаг агаар сэрүүсэж, хур тунадас ихээр орох болж хөдөө аж ахуйд хямрал нүүрлэсэн.
- 1309 онд анх баруун өмнөд Германд ургац хураалт амжилтгүй болсон. Дараа жил Европ даяар ширүүн хүйтэн бороо орсон.
- Цаг агаарын энэ үзэгдэл улам ширүүсэж 1315-1318 он хүртэл үргэжилсэн.

Ургац

- Хэт их бороо орсний улмаас 1316 он гэхэд ургацынхаа талыг авах боломжгүй болсон.
- Эдийн засгийн бүтээмжийн хувьд ургац сайтай жилд ч Европ тивийг хангахад хүрэлцэхгүй болсон.
- Цаг агаар сэрүүссэний улмаас зарим төрлийн хүнсний ногоог огт тариалах боломжгүй болсон. Жишээ: усан үзэм – Англи, Скандинав ургах боломжгүй болов.

Great Famine 1315-1317

- Жишээ: усан үзэм – Англи, Скандинавт ургах боломжгүй болов.
- Үүний улмаас 1315-1317 оны Их Өлсгөлөнгийн үе ирсэн.
- Flanders, England зэрэг газарт хүн амын 5-10% өлсгөлөнгөөр үхэв.

“The summer rains were so heavy that grain could not ripen. It could hardly be gathered and used to bake bread ... unless it was first put in vessels to dry. Around the end of autumn, the dearth was mitigated in part, but toward Christmas it became as bad as before.”

“Bread did not have its usual nourishing power and strength because the grain was not nourished by the warmth of summer sunshine. Hence those who ate it, even in large quantities, were hungry again after a little while. There can be no doubt that the poor wasted away while the rich were constantly hungry.”

Great Famine 1315-1317

- Ургацын гарц эрс муудахын зэрэгцээ зарим газруудад мал, амьтны тахал дэгдэж тоо толгойг ихээр хорогдуулсан.
- Үүний улмаас малын нийлүүлэлт эрс буурч үнэ өсөх шалтгаан болсон.
- 1322 он хүртэл Европын хөдөө аж ахуй хүн амын хүнсний хэрэгцээг хангаж чадаагүй. 1340-өөд он болтол өлсгөлөнд нэрвэгдсэн хэвээр байсан.

Great Famine 1315-1317

- Малын тахлын улмаас махны нийлүүлэлт буурч олон хүмүүс өлсгөлөнгөөр үхсээр байсан.
- Амьд үлдэгсэд нь шим тэжээлийн гүн дутагдалд орсон.
- Өлсгөлөнгийн хамгийн хүнд үед тариа, буудайны үнэ тэнгэрт хадсан (5 дахин нэмэгдсэн).

Great Famine 1315-1317

- Өлсгөлөн намжиж ирэхэд буудайны үнэ буурч эхэлсэн.
- Европын худалдаачид ялангуяа Италичууд дорноос авчирсан хямд буудайгаар Европыг хангасан.
- Ингэснээр хөдөө аж ахуйн бараа, бүтээгдэхүүн өөрчлөгдөж ирсэн.

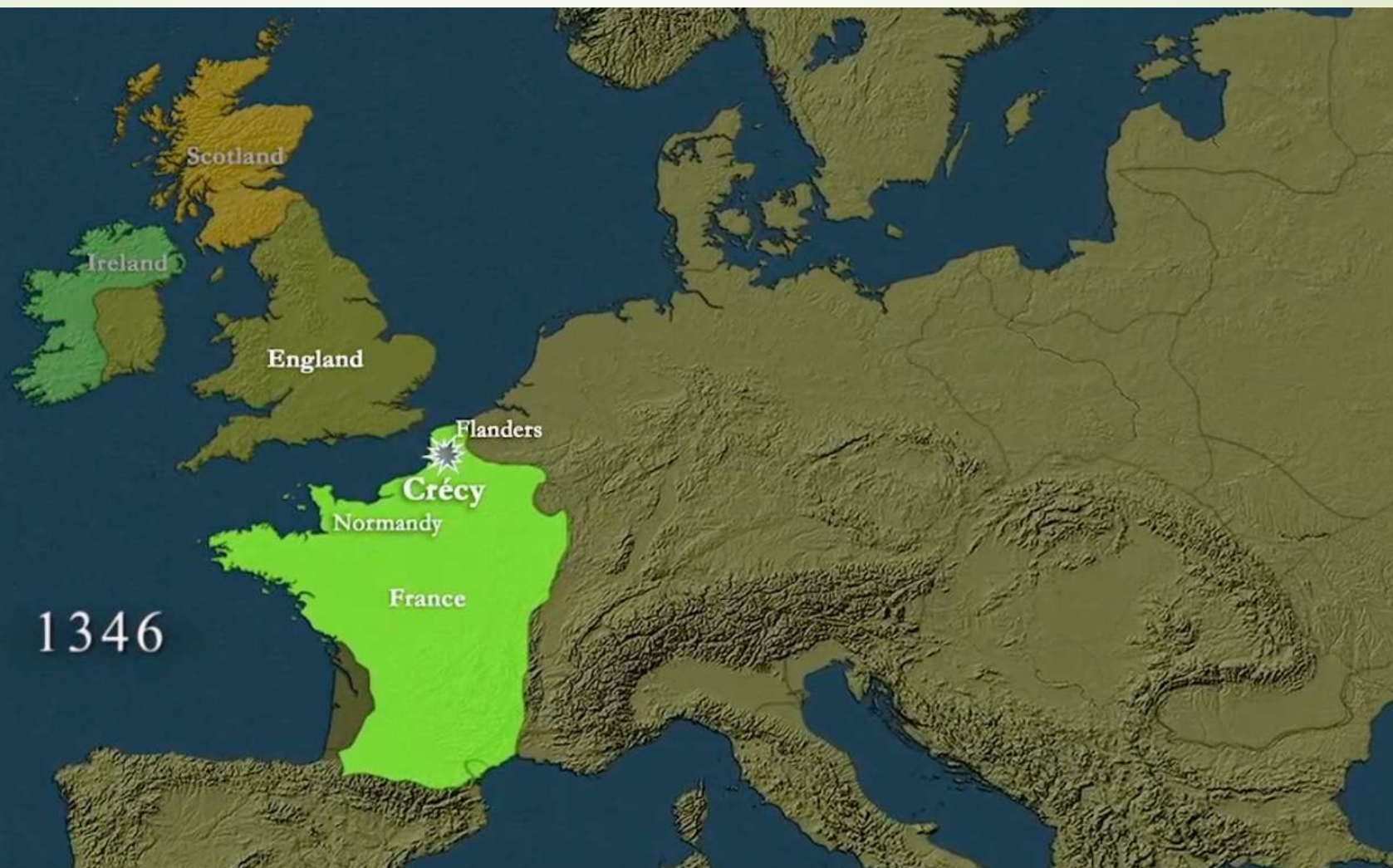
- Дундад зууны үеийн ихэнх дайн элит язгууртнуудын цөөн цэргийн хүрээнд ихэвчлэн зун болдог байсан.
- Хүлэг баатрууд байлддаг байсан учир хүн амд нөлөө багатай байсан.

Европ дахь дайн

- Европт 1337 оноос эхлэн 15-р зууны төгсгөл хүртэл үргэжилсэн олон дайн тулаан болсон.
- 14, 15-р зуунд үргэжилсэн дайны хувьд тариалан, талбай, малын бэлчээр зэрэг бүхий л газрыг хамран тулаан хийсэн.
- Хүлэг баатар, тулаан зэрэг ажил мэргэжил болж ирсэн тул дайныг аль болох удаан үргэлжлүүлэх сонирхол их байжээ.

1346

Европ дахь дайн

- 14-р зуунд Европт ургацаа алдаж, өлсгөлөнд нэрвэгдэж, дайн тулаан, иргэний бослого газар авч хүн ам цөөрч ихээхэн хэцүү үед гэнэт тахал гарсан.
- Хүн төрөлхтөн Бурханы шүүлттэй тулгарсан мэт болсон.
- Европ тив Их Өлсгөлөнд нэрвэгдсэнээс хойш 10 жилийн дараа, 100 жилийн дайн Flanders-т үргэлжилж байхад алс хол Хятадын өмнөд хэсэгт аймшигт тахал дэгдэж байв.

Хар Үхэл

- 1330-аад онд Хятадын Хобей зэрэг зарим хотуудын хүн амын 90 хувь тахлаар үхсэн гэсэн баримт байдаг.
- 1351 он гэхэд хүн амын $\frac{2}{3}$ тахлаар үхсэн гэх тооцоо байдаг.
- Төв Азийн тал нутгийн мэрэгч амьтдын бөөсөөр дамжин халдварладаг тахал харх ихтэй Хятадын өмнөд хэсийн хотуудад ихээр тархсан.

Хар Үхэл

- Хятадууд Ази даяар болон Торгоны зам дагуу худалдаа хийхэд агуулах саванд харх үүрлэн тээвэрлэгдэж өрнийг дорнотой холбох зам дагуу тархсан.
- 14-р зууны эхээр Монголын цэрэг тахлыг анх Хятадын Хобей хотонд авчирсан байх магадлалтай.

1345

◆ Kaffa

Khanate of the
Golden Horde

1345

Hopei

Shangtung

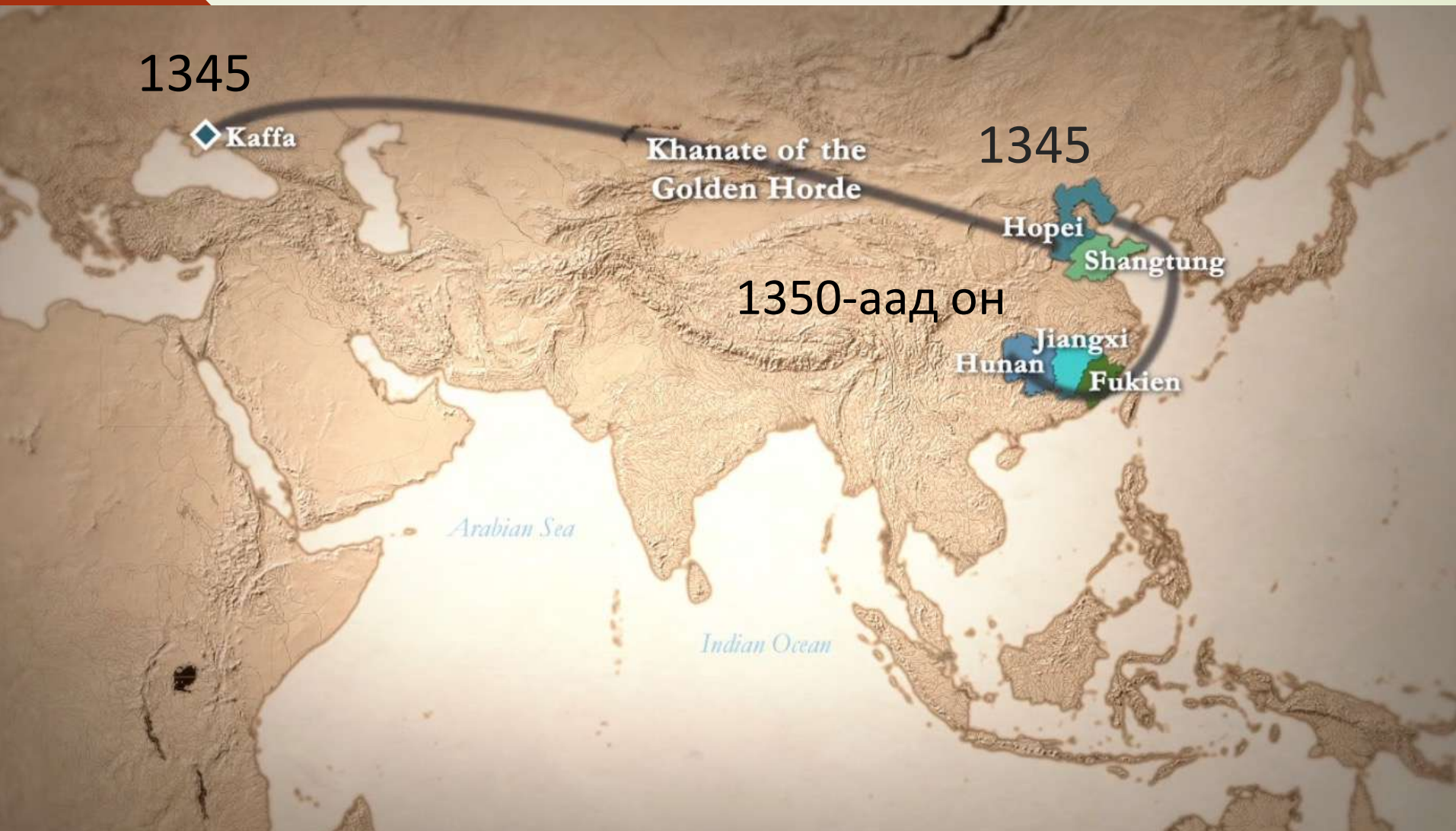
1350-аад он

Jiangxi
Hunan

Fukien

Arabian Sea

Indian Ocean

Хар Үхэл

- Каффагаас тахал тээвэрлэгдэн Газар дундын тэнгисийн боомтууд руу очсон.
- Black Death – bubonic, pneumonic, septicemic
- Бубоник тахал хамгийн түгээмэл байсан. Халдвартай мэрэгч амьтны бөөсөнд хазуулбал өвчилдөг. Мэрэгч амьтанг үхэхээр бөөс нь үсэрч өөр бие хайдаг.

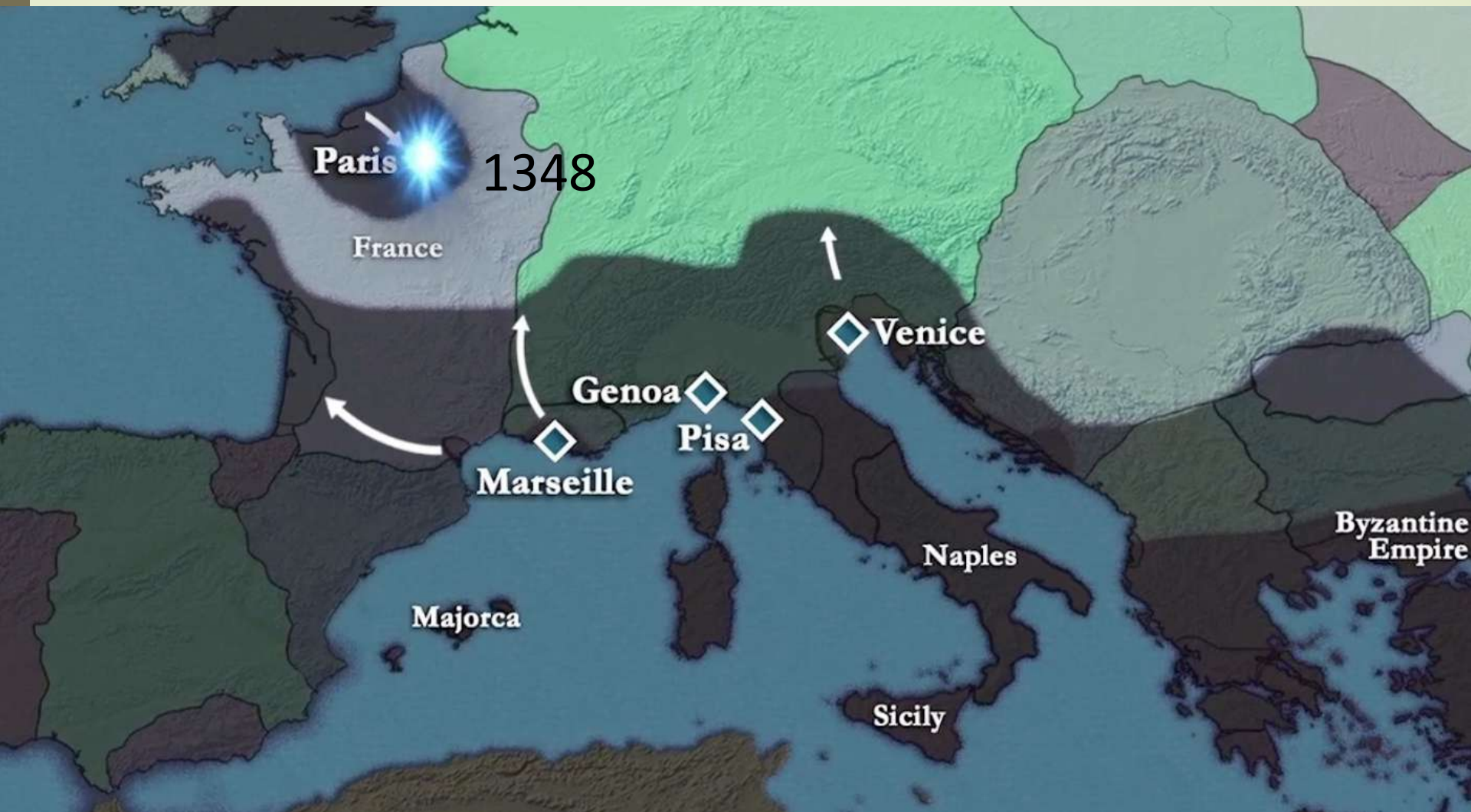
- Бубоник тахал – нууц үе 6 өдөр
- Шинж тэмдэг – хар цэврүү, булчирхайн зангирал, арьсан дотуур цус алдалт, хуралдсан цус шиг хөх ягаан толбо (Bubos) арьсан доор үүсгэдэг.
- Дотор цус алдалт мэдрэлийн системд нөлөөлдөг.

Хар Үхэл

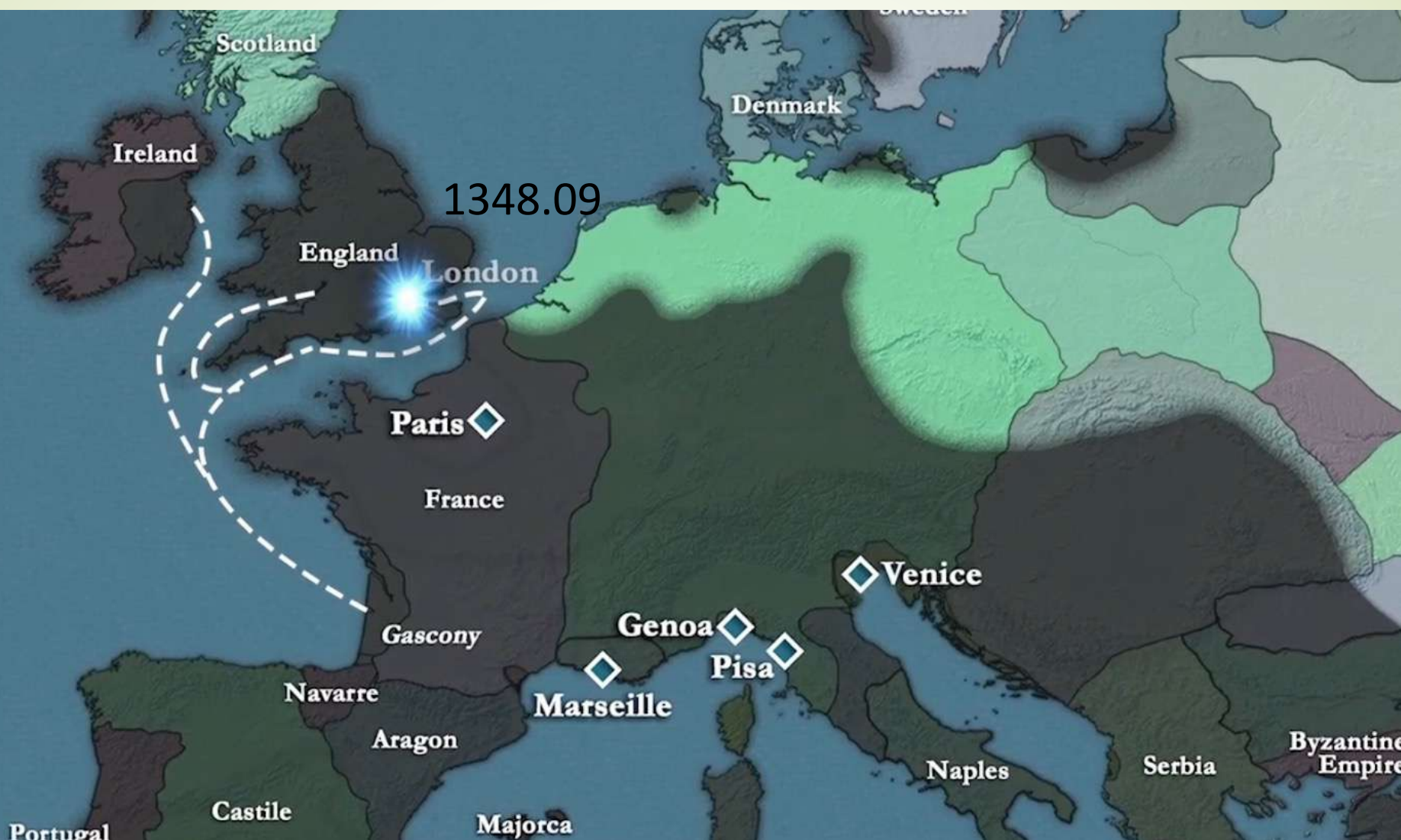
- Бубоник тахал хамгийн хор хөнөөл багатай. Өвчлөгсөдийн 50-60 хувийг алдаг.
- Pneumonic plague – хүнээс хүнд халдварладаг. Халдвар авснаас хойш 2-3 өдрийн дараа хүний биеийн дулааныг огцом унагадаг. Хүчтэй цусаар ханиалгах, шүлсээр болон агаар дуслаар халддаг. Цөөн тохиолддог ч халдвар авагсадын 95 хувь үхдэг.
- Septicemic plague – бубоник тахал шиг бөөсөөр халдварладаг. Халдвар авснаас хойш 1 өдрийн дотор үхдэг. Бараг 100 хувь үхэлд хүргэдэг.

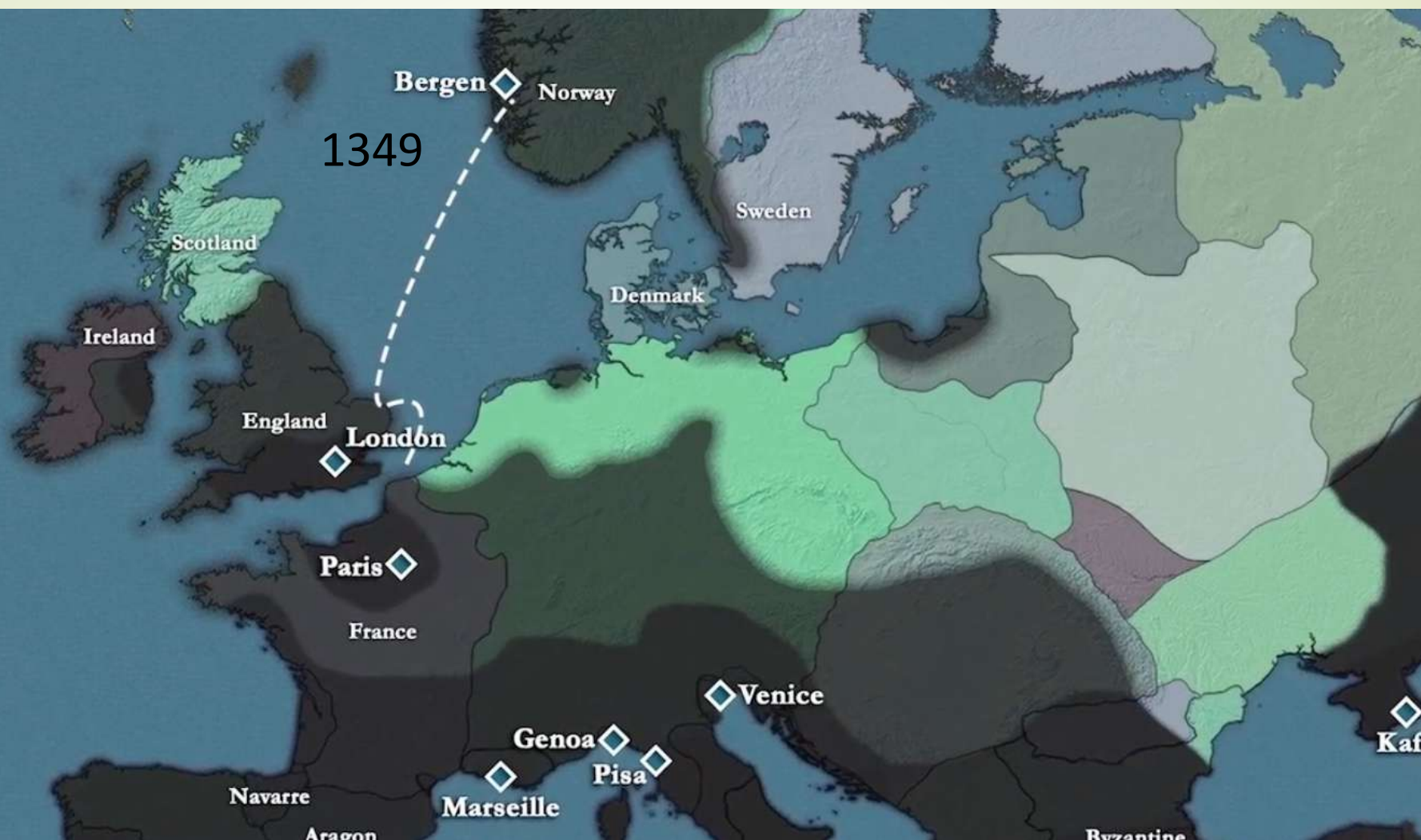
- Тахал мөн эх газраар харх, тэжээмэл мал амьтан, ноосон даавуу зэргээр дамжин тархаж байсан.

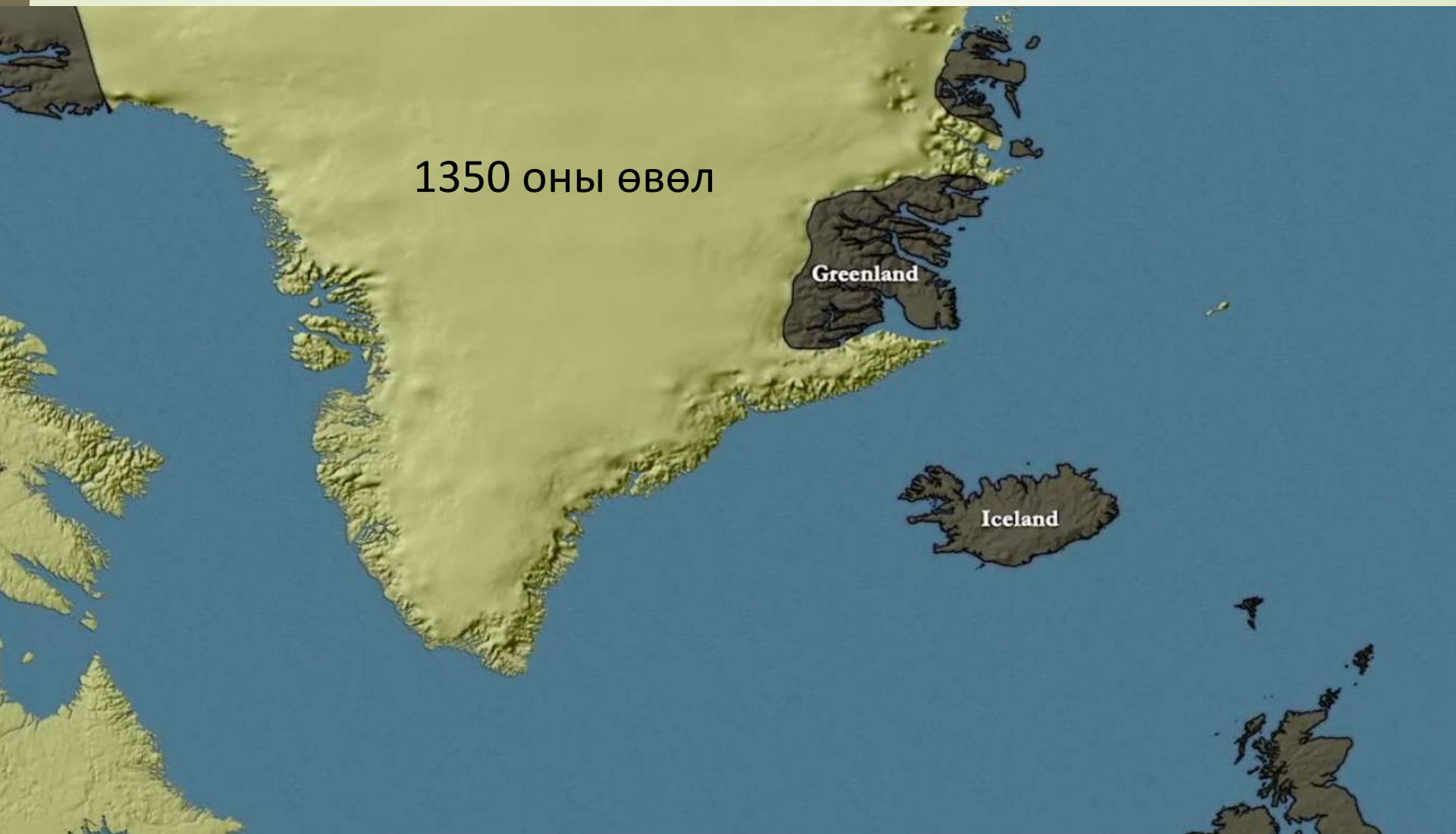
- Тахлын оргил үед Парист өдөрт 800 хүн тахлаар үхэж байсан.

- Дундад зууны орнуудын ижил Лондон туйлын бохир хот байсан. Тахал 2 жил үргэлжилж тус хотын хүн амын 40 хувь нас барсан.

- Скандинавын орнуудад тахал илүү хурц хэлбэртэй байсан. Хүйтэн уур амьсгалтай учир уушигны өвчинтэй хавсарсан байдлаар өвтгөж хүн амын талыг устгасан.

1350 оны өвөл

Greenland

Iceland

- Исландын хүн амын 50 хувь нас барж, Грийнландад сууришсан хүмүүсийн дийлэнхийг авч одсон.

- Европын хүн амын 50 хувийг устгасан гэж тооцдог.

Хар Үхэл

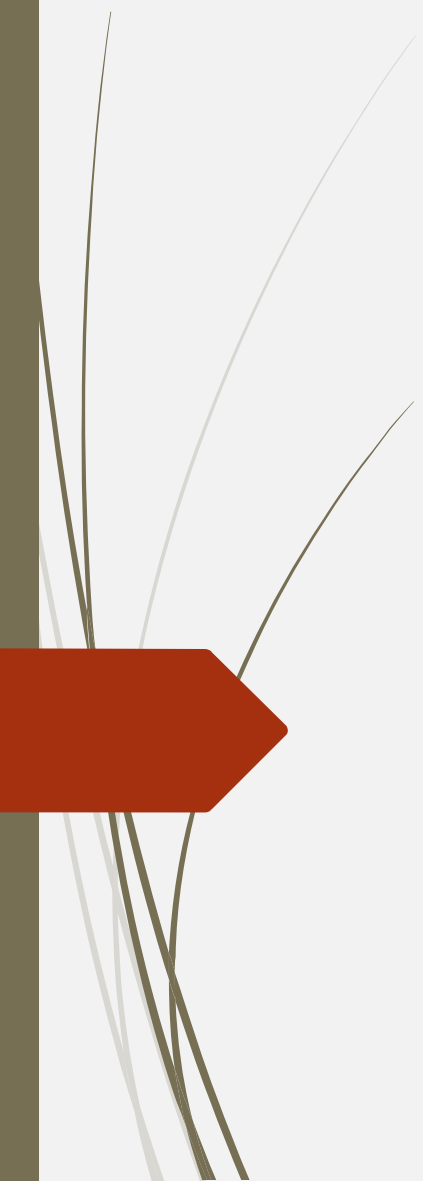
- Ойрх Дорнодод Александриа болон Каир хотуудыг нэрвэж Египетын хот суурин газрын хүн амын тал орчмыг устгасан (1347-1348).
- Дундад зуунд Хар тахал, Еврази болон Африк цаашилбал Хойд Америкт хүрсэн.
- 14-р зууны энэхүү гамшиг дэлхийн олон хэсэгт урт хугацааны үр дагавар үлдээсэн. Хүн ам аймшигтай байдлаар цөөрсний зэрэгцээ нийгэм, эдийн засгийг дахин бүтэцлэх шаардлага үүссэн.

Хар Үхэл

- Тахлын дараа Европыг цөхрүүлээд байсан өлсгөлөн, удаан үргэлжилсэн дайн тулаан, иргэний бослого, өвчлөл багасаж илүү тэсвэртэй эдийн засагтай болж ирсэн.
- Газар дээр ажиллах хөдөлмөрийн үнэ цэн нэмэгдэж аж ахуй эрхлэх үр чадвартай худалдаачдын нөлөө нэмэгдэж ирсэн.
- Craft Guild үүсгэн байгуулагдаж капиталист тогтолцооны үндэс суурийг тавьж худалдааг цэцэглүүлсэн.
- Хөдөлмөр хямд, газар үнэтэй байсан хуучин тэнцвэрт байдал хэдхэн жилийн дотор өөрчлөгдсөн.
- Хар Үхлээс өмнө Европын газар тариалангийн даац хэтэрсэн байсан. Технологийн дэвшил муу байсан учир илүү их газрыг ашиглахаас өөр арга байгаагүй.
- Үйлдвэрлэлийн гарц буурах нь хүн амын өсөлтөнд ихээхэн дарамт болж байсан. Харин тахлын дараа хөдөөний хүн ам цөөрсөн учир газрын эрэлт буурч, үнэ цэнээ алдсан (феодалын нийгэм халагдсан).

ЛЕКЦ ДУУСАВ.

14-р зууны сүүл үеийн нэгдэл ба монопол

Та энэ бүлгийг судалсанаар дараах чадваруудыг эзэмшинэ:

- Хар тахлын дараах үр дагаврыг тайлбарлах
- Үр тарианы үйлдвэрлэлээс махны үйлдвэрлэл рүү хийсэн шилжилтийг ойлгох, тайлбарлах
- Европ дахь феодалын нийгмийн задралыг тайлбарлах
- Хотын иргэншлийн талаар ойлголттой болох
- Европын түүхэн дэх иргэний зарим бослогуудыг тайлбарлах
- Хотын хөгжил ба худалдаа, усчуудын нэгдлүүдийн талаар тайлбарлах

Хар Үхэл

- Хар Үхэл тахлын улмаас Европт хүн амын тоо эрс багасаж өмнөх феодал эздийн зарц байсан тариачид өөрийн гэсэн газартай болсон.
- Шинэ газруудыг тариаланд ашиглахаас гадна шим тэжээл буурсан газруудыг орхиж явах болсон.
- Дараагийн зуунд хөрс, ой байгалийн жамаар ихээхэн сэргэсэн.
- Зүүн, баруун Европын цөөн хэдэн орныг тахлын аюул тойрч гарсан байв.

Хар Үхэл

Хүн ам эрс цөөрснөөр,

- Тариалангийн газрын ашиглалт буурсан.
- Үр тарианы үнэ буурсан.
- Ажилчдын тоо цөөрсөн тул цалин нэмэгдсэн.
- Газрын үнэ буурсан.
- Хөдөө аж ахуйн бус барааны үнэ буурсан.

Хар Үхэл

- Дундад зууны үеийн суурин хотуудын хүн ам, хөдөөний хүн амаас ихээр цөөрсөн.
- Жижиг суурингууд олноор устаж үгүй болсон бол томоохон хотууд хэмжээний хувьд улам томорсон.
- Ядуурал харьцангуй буурсан ч өлсгөлөнд нэрвэгдсэн тариачид олон байсан.

Хар Үхэл

- 15-р зуунд үр тарианы үнэ өсөж, буурч хэлбэлзэж байсан.
- Бяслаг, үхрийн мах өндөр үнэтэй хэвээр байсан.
- Хүн ам ихээр хорогдсон зарим газруудад хөдөө аж ахуйн ажилчны цалин 40-50 хувиар нэмэгдсэн. 15-р зууны турш нэмэгдсээр байсан.

Хар Үхэл

- Ажилчдыг хөлсөлж ажлуулах газрын эзэд түрээс, татвар, ажлын өндөр хөлс гэсэн тогтмол зардалтай байсан.
- Илүү ашиг олохын тулд илүү их тариалахаас өөр арга байгаагүй.
- Энэ цааш үр тарианы үнийг улам бууруулсан.

Хар Үхэл

- Тиймээс тариалан эрхэлдэг эзэд илүү ашиг олохоор үхрийн тэжээл, вино үйлдвэрлэл, хүнсний ногоо, мал аж ахуй, ялангуяа хонины ноос үйлдвэрлэх болсон.
- Хөдөө аж ахуйн барааны олон янз болсноор илүү шим тэжээлтэй хүнс хэрэглэх болсон.

- Үр тарианы үйлдвэрлэлээс махны үйлдвэрлэлд шилжсэн. Цааш Америк, Австрали тивүүдэд түгсэн.

- Хар Үхэл болон хүн амын хямралаас үүдэн нийгэм ихээхэн өөрчлөгдсөн ба боолуудын эрх, эрх чөлөө чухал болсон.
- Тариалангийн ажилчдын цалин нэмэгдсэн тул газрын эзэд газраа тэдэнд ихээр түрээслүүлэх болсон.
- Феодалын хамжлагат нийгмийг халах эхлэл болсон

➤ 18-р зууны баруун Европын Францын хувьсгал

➤ 19-р зууны Зүүн Европын хувьсгал

Хар Үхэл

- Феодал эзэд цалинг царцааж хамжлагат тариачдыг бага хөлсөөр ажиллуулахыг хичээдэг байсан ч хөдөлмөрийн хомсдолоос болж ажилчид илүү эрх мэдэлтэй болсон.
- Ажилчид түрээс, эрх чөлөөний илүү сайн нөхцлийг эздээс шаардах байр сууринд байв.

- Бага түрээс, илүү сайн нөхцөл, эрх чөлөөг олгохгүй бол бослого, үймээн ихээр дэгдэх болсон.
- 1358 онд Францын хойд хэсэгт тариачдын Jacquerie бослого гарсан. -

Хар Үхэл

- Шинэ тив, эх газрын нээлтүүд хийгдэхийн өмнөхөн Хар Үхэл нийгмийн өөрчлөлтийг эхлүүлж, хөдөө аж ахуй, мал аж ахуйн үйлдвэрлэлийг ихээхэн өөрчилсөн.
- Хот суурин газруудын хувьд Хар Үхэл тахал дэгдэхээс өмнө ариун цэвэр муу, бохирдол ихтэй, дайн үймээн, хүнсний хомсдол зэргээс болон нас баралтын хувь төрөлтын хувиас үргэлж дээгүүр байсан.

- Хар Үхэл тахлаас хойш хөдөө амьд үлдэгсэд илүү цалин хөлс, зах зээлийг хайж хот руу ихээр нүүн суурьших болсон.

Хар Үхэл

- Хөдөөний үйлдвэрлэгчид мал аж ахуйд ихээр шилжсэнээр хот суурин руу нүүх шилжилтийг улам нэмэгдүүлсэн.
- Газар тариалантай харьцуулахад мал аж ахуй хөдөлмөр бага шаарддаг.
- Хотод илүү ур чадвартай ажилчдын хэрэгцээ байдаг.

Хар Үхэл

- Тиймээс хот руу нүүн ирэх хүмүүс ихэвчлэн жижиг хот суурин газруудаас ирцгээж байв.
- Зарим хотуудад гаднаас шинээр ирэгсэдийн 30-аас илүү хувь гар урчуул байсан.
- Алс худалдаа хийдэг хотуудад ирэгсэдийн талаас илүү хувь худалдаачид, тээвэрлэгчид байсан.

Хар Үхэл

Улсын иргэншил,

- Сонгох, сонгогдох улс төрийн эрх
 - Төрийн хамгаалалтанд байх
 - Татварын хөнгөлөлт
-
- Тухайн үед хот суурин газрууд иргэншил олгодог байсан. Улс төрийн эрх, заримдаа худалдааг хязгаарласан эдийн засгийн давуу талыг иргэдэд олгодог байсан.

Хар Үхэл

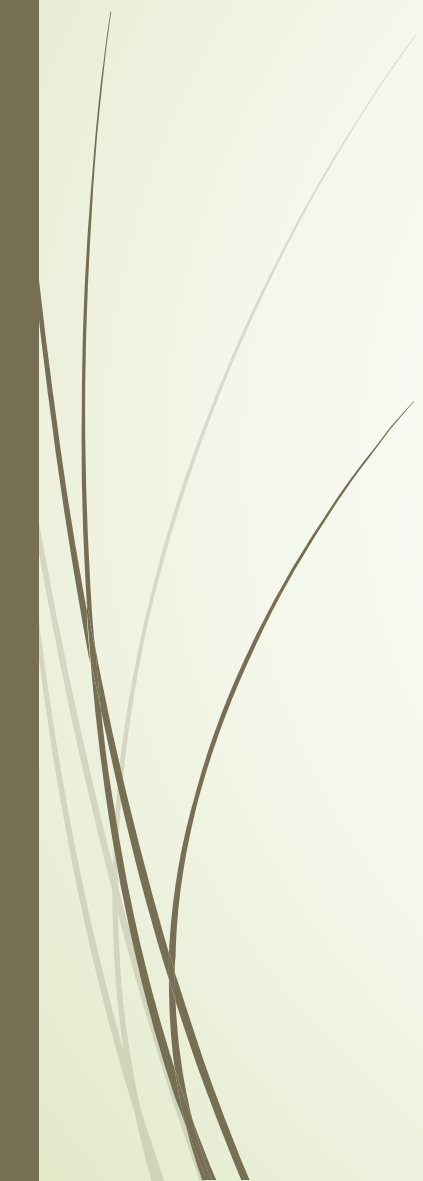
- Хөдөөний хамжлагат ардууд хотын иргэн болоход бэрхшээлтэй байсан.
- Тахлаас хойш хагас зууны дараа хотын иргэд, шинээр нүүн ирэгсэд, байнгын оршин суугчид хотын нийгэмд томоохон, давамгайлах шинжтэй нийгэмлэгүүд болж ирсэн.
- Эдгээр нийгэмлэгүүдийн хооронд өрсөлдөөн, маргаан ихээхэн гарах болсон.

- 14-15-р зуунд Англи, Францын 100 жилийн дайныг санхүүжүүлэхээр Францын хааны гаргасан татварыг эсэргүүцсэн бослого гарсан.
- Хамгийн алдартай бослого 1378 онд Италийн Флоренц хотонд болсон Ciompi бослого байсан.
- Даавууны үйлдвэрийн ажилчид өөрсдийн цалин нэмэхийг шаардаж, мөн тэдний улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлж өгөхийг шаардсан бослого байсан.

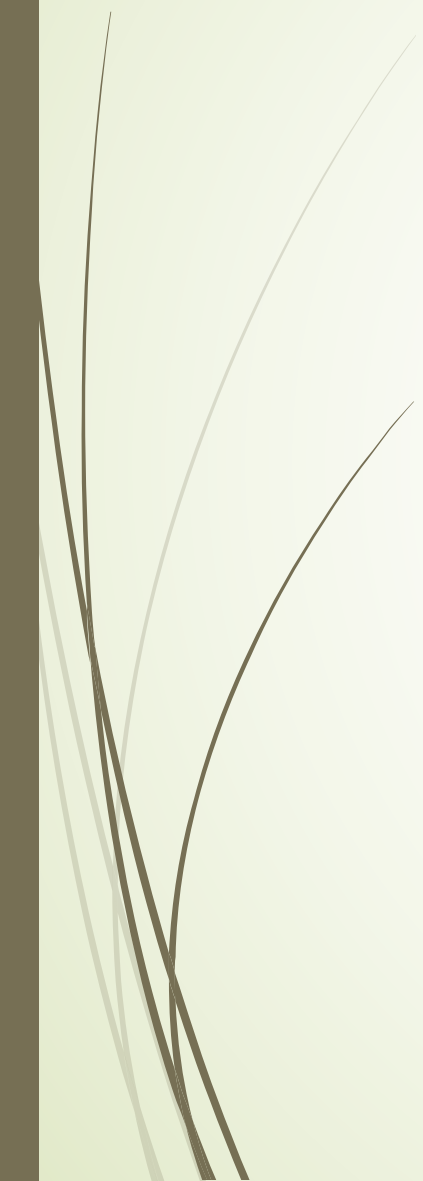

Хар Үхэл

- Доод ажилчдын нэгдэл бий болгох, өртэй хүмүүсийг баривчлахыг зогсоох, хүчээр зээл өгөхийг болиулах, үр тарианы үнийг бууруулах, даавууны үйлдвэрлэлийн хэмжээг тэнцвэржүүлэх квот тогтоож өгөхийг шаардсан.
 - Бослого хэсэгчлэн амжилтанд хүрсэн.
-

Хар Үхэл

-
- Европын хотуудад олон тооны бослогууд гарсан ба хотын удирдлагын шийдвэр гаргалтанд нэгдлүүдийг оролцуулахыг шаардсан тайван жагсаал цуглаан дийлэнх байжээ.
 - Гэвч ядуу ажилчдын нэгдэл зохион байгуулалт муутай байсан тул төдийлөн амжилтанд хүрэхгүй, язгууртан, худалдаачин, баячуудын нэгдэл шийдвэр гаргалтанд ихээр оролцох болсон.

Хар Үхэл

- Бослогын бодит үр өжөөжийг хотын элитүүд хүртэж Европ даяар цалин нэмэгдэж буй нөхцөл байдалд хамгийн эрэлттэй олон төрлийн бараануудыг үйлдвэрлэх, худалдаалах болсон.
- 14-р зууны эдийн засгийн бодлого өөрийн хотын бараа, бүтээгдэхүүнийг бусад хотын өрсөлдөөнөөс хамгаалахад чиглэж байсан.

Хар Үхэл

- Ихэвчлэн язгууртнуудыг хамгаалсан эдийн засгийн бодлогууд монопол, онцгой эрхтэй, гадны худалдаачдыг эсэргүүцсэн шинжтэй байсан.
- Хар Үхэл тахлаас хойш үүссэн дүрэм журам хэт нарийн, тодорхой, protectionist агуулгатай байжээ.

Хар Үхэл

- Европын томоохон худалдааны хотууд,
 - London and Bristol, England
 - Florence and Venice, Italy
 - Ghent and Bruges, Flanders
 - Paris, France
 - Cologne and Nuremberg, Germany

Хар Үхэл

- Томоохон хотууд өөрийн байр суурийг бататгаж ихээхэн эдийн засгийн хувьд бэхжиж ирсэн.
- Жижит хотууд Монопол бодлого хэрэгжүүлж өөрсдийн байр суурийг бий болгох хичээх болсон.
- Хотын зөвлөлүүд нэгдэл болон худалдаачдад монопол эрх олгосон. Бүсийн лордууд хотуудад монопол эрх, хааны засгийн газраас илүү их газар нутаг хамарсан бүс нутагт хураамж авах, худалдаа эрхлэх зэрэгт монопол эрх олгосон.

Хар Үхэл

- 14-р зуунд гар урчуудын нэгдэл тодорхой барааг үйлдвэрлэх монопол эрх авч байсан.
- Нэгдэлд элсэхийг хязгаарлах, чанарын хяналт бий болгох, материалын стандарт, доод үнийг тогтоох зэрэг арга хэмжээ авч байсан.
- Тодорхой барааг худалдаалах тусгай газруудыг бий болгосон. Ghent – үр тариа, Calle – хонины ноос – татварыг хураахад тустай

Хар Үхэл

- Дотоодын аж үйлдвэрийг хамгаалах зорилготой монополууд ихээр үүссэн.
- English wool company – хамтарч үнийг өсгөсөн.
- Тухайн хотын ашиг сонирхолд хамгийн их нийцсэн нэгдлүүдийг дэмжиж монопол үүсгэж байсан.

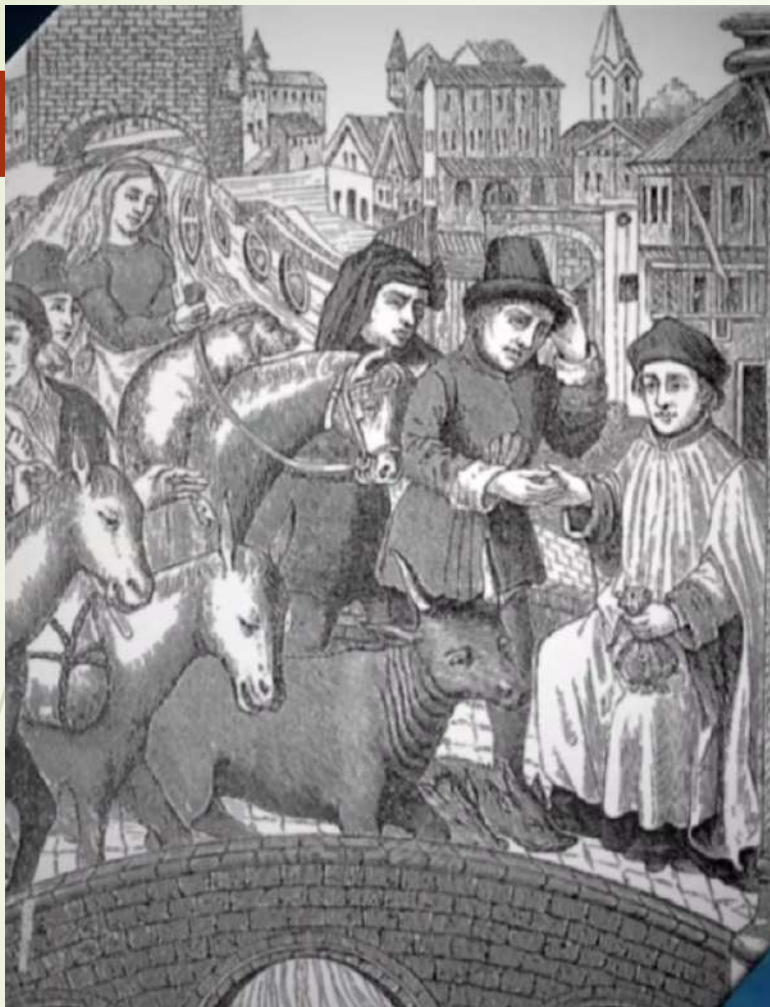
Хар Үхэл

- Монопол нь хамгаалах бодлого учир хотуудын хооронд мөргөлдөөн үүсэх болсон.
- Томоохон хотууд эдийн засгийн хувьд төдийлөн бие даасан байгаагүй.
- Хотууд боломжит хамгийн их үйлдвэрлэл, орлого, худалдааг дотооддоо явуулах эдийн засгийн бодлогыг хэрэгжүүлж байсан.

Хар Үхэл

- Дундад зууны сүүлээр Европын хотуудад гадны худалдаачдыг хязгаарлаж тэдний тоо хэмжээг хатуу чанд тогтоодог байсан.
- Энэхүү protectionist бодлого Европын бараг бүх хотод хэрэгжиж байсан.
- Гадны худалдаачид аливаа жижиглэнгийн худалдаа хийх хориотой. Мөн бусад гадны худалдаачинтай наймаа хийхийг зөвшөөрдөггүй байсан.

- Хотууд эрх мэдлээ ашиглан гадны худалдаачдаас татвар ихээр авч өөрийн иргэдээс татвар авдаггүй байсан.
- Хотод нэвтрэхэд гадны худалдаачдыг бүртгэж хураамж авч оруулдаг байсан.

Хар Үхэл

- Бүх хотууд хэт хамгаалсан бодлого явуулснаар тэдний гадаад худалдаа зогсонги байдалд орж эхэлсэн ба өөрийн худалдаачдыг дэмжихийн тулд дүрэм, журмыг сулруулахаас өөр аргагүй болсон.
- Тиймээс гадаад худалдааны гэрээг харилцан хийж, харилцан худалдааны давуу талыг тохиролцох болжээ.

Хар Үхэл

- Зарим хотууд илүү чөлөөт худалдааны бодлогыг эрхэмлэж ашиг тусыг хүртэж байсан.
- Antwerp хот чөлөөт худалдааны бодлого хэрэгжүүлж гадны худалдаачдыг ихээр дэмжсэн.
- Европын томоохон хотууд жижиг хотуудын худалдааны инновацийг үл хайхран хөгжлөөс хоцорч эхэлсэн.
- Antwerp хотын чөлөөт худалдааны бодлого дараагийн хэдэн зуунд Европыг хөгжүүлэх нөхцөл болсон.
- Хар Үхэл тахлын дараа хэдэн арван жил Европын нийгэм, эдийн засаг хувьсан өөрчлөгдсөн. Дундад зууны монопол, хэт тусгаарлалт, хэт давуу талыг баримтлагч үзлүүд арилж эхэлсэн.
- Гадаад ертөнц рүү чиглэсэн чөлөөт худалдаа, эрх чөлөөний үзэл баримтлал давамгайлж эхэлсэн.

ЛЕКЦ ДУУСАВ.